
Analiza aktuelnih pitanja
u postupcima za ratne zločine
Zbornik radova

**Analiza aktuelnih pitanja u
postupcima za ratne zločine**
Zbornik radova

Analiza aktuelnih pitanja u postupcima za ratne zločine
Zbornik radova

Izdavač

Misija OEBS-a u Srbiji

Autori

Milica Kostić, Fond za humanitarno pravo
Gojko Pantović, Beogradski centar za ljudska prava
Kristina Todorović, Komitet pravnika za ljudska prava

Dizajn

comma | communications designs

Štampa

Fiducia 011 Print

Tiraž

200

ISBN 978-86-6383-043-1

Finansira Evropska unija

Praćenje suđenja za ratne zločine u Srbiji podržano je kroz projekat „Podrška praćenju domaćih suđenja za ratne zločine“ koji finansira Evropska Unija, a sprovodi Misija OEBS-a u Srbiji. Stavovi izneti u zborniku pripadaju isključivo autorima rada i organizacijama koje predstavljaju, i ne odražavaju nužno zvanične stavove Misije OEBS-a u Srbiji i Evropske Unije.

Sadržaj

Pravo javnosti da zna o suđenjima za ratne zločine u Srbiji	7
Saizvršilaštvo u predmetima ratnih zločina u Srbiji	43
Izveštavanje medija o zločinima u Srebrenici i optužnica Tužilaštva za ratne zločine u ovom postupku	77

Fond za humanitarno pravo

Autor:
Milica Kostić
Fond za humanitarno pravo

Pravo javnosti da zna o suđenjima za ratne zločine u Srbiji

Sadržaj

	Skraćenice korišćene u tekstu	10
I	Rezime	11
II	Uvod	13
	1. Akcioni plan za poglavlje 23	15
	2. Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina	16
III	Pristup dokumentaciji iz predmeta ratnih zločina	18
	1. Normativni okvir	19
	2. Problemi u praksi	24
	3. Uporedna praksa	30
	4. Preporuke	33
IV	Snimanje suđenja za ratne zločine u cilju javnog prikazivanja	34
	1. Normativni okvir	35
	2. Problemi u praksi	36
	3. Uporedna praksa	36
	4. Preporuke	38
V	Čuvanje sudskih spisa iz predmeta ratnih zločina	39
	1. Normativni okvir	39
	2. Uporedna praksa	43
	3. Preporuke	43

Skraćenice korišćene u tekstu

BiH	Bosna i Hercegovina
EU	Evropska unija
FHP	Fond za humanitarno pravo
Sudski poslovnik	Sudski poslovnik „Službeni glasnik Republike Srbije” br. 110/2009, 70/2011, 19/2012, 89/2013, 96/2015, 104/2015 i 113/2015
TRZ	Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije
Zakon o procesuiranju ratnih zločina	Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku protiv učinilaca ratnih zločina (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007 i 104/2009,)
ZKP	Zakonik o krivičnom postupku (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014)

I Rezime

Izveštaj Fonda za humanitarno pravo (FHP) analizira kako se postojeći mehanizmi za pristup javnosti suđenjima za ratne zločine primenjuju i preporučuje neophodne izmene u zakonskom okviru i praksi. Izveštaj se, dakle, odnosi na mehanizme koji javnosti stoje na raspolaganju za pristup informacijama o suđenjima, a ne na proaktivne mere koje nacionalno pravosuđe, mahom, tek treba da usvoji kako bi upoznao javnost sa svojim radom (tzv. outreach).

Pravo javnosti da zna o suđenjima za ratne zločine, kao minimum, obuhvata pravo na pristup sudnici u kojoj se odvijaju suđenja i dokumentaciji iz predmeta ratnih zločina (optužnice, presude, transkripti i audio/video zapisi glavnih pretresa); pravo na snimanje suđenja u cilju javnog prikazivanja i pravo na čuvanje sudskih spisa iz predmeta ratnih zločina.

Od navedenih prava, u Srbiji se dosledno poštuje jedino pravo na pristup sudnici i praćenje suđenja, te ono nije posebno analizirano u Izveštaju. Pravo javnosti na pristup relevantnim dokumentima iz suđenja za ratne zločine u praksi se ograničava odbijanjem sudova da dostave presude iz postupaka koji nisu pravnosnažno okončani i prekomernom anonimizacijom podataka. Ovakvo postupanje zasnovano je na neusaglašenom tumačenju ionako nepreciznog zakonskog okvira. Pravo na snimanje suđenja za ratne zločine u cilju javnog prikazivanja do danas nije ostvario nijedan medij niti nevladina organizacija, a javnost u Srbiji do danas nije imala priliku da vidi nijedno svedočenje žrtava, počinilaca i svedoka, niti izricanje neke presude. U praksi, ovlašćeno lice za odlučivanje o zahtevu za snimanje – predsednik Višeg suda u Beogradu, suprotno zakonu, takve zahteve odbija. Najzad, zakonodavac nije prepoznao istorijski i društveni značaj sudskih spisa iz predmeta ratnih zločina time što bi ih odredio za trajno čuvanje, već se na ove spise primenjuju identična pravila o uništavanju kao i na sve druge krivične spise.

Izveštaj se zasniva na višegodišnjoj praksi FHP, koji nacionalna suđenja za ratne zločine prati od početka, pribavlja relevantnu sudsku dokumentaciju i o njima izveštava javnost.

II Uvod

Informisanost javnosti o sudskim postupcima za ratne zločine i utvrđenim činjenicama o zločinima jedan je od ključnih preduslova za objektivno sagledavanje prošlosti i stvaranje društvenog pamćenja o počinjenim zločinima. Ono ujedno predstavlja i obavezu države da osigura pravo javnosti da zna šta se dogodilo u nedavnoj prošlosti i ko su njeni ključni akteri. Pravo javnosti da zna istinu o kršenjima ljudskih prava u prošlosti predstavlja jedno od temeljnih principa tranzicione pravde, koji sprečava ponavljanje zločina. Inkorporirano je u niz međunarodnih instrumenata i postavlja standarde postupanja postkonfliktne države u nameri da prihvati i razreši naslede nedela iz prošlosti. Principi UN za borbu protiv nekažnjivosti utvrđuju da „svi ljudi imaju neotuđivo pravo da znaju istinu o zločinima koji su počinjeni u prošlosti i okolnosti koje su do njih dovele [...]”.¹ Rezolucija Generalne skupštine UN o pravu na istinu naglašava „da je od velikog značaja da međunarodna zajednica nastoji da prizna pravo žrtava teških kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarog prava i njihovih porodica, kao i društva kao celine da saznaju istinu u vezi sa tim zločinima, u najvećoj mogućoj meri, naročito da saznaju identitet počinalaca, uzroke i činjenice zločina, kao i okolnosti pod kojima su počinjeni.”²

Važnost objektivnog, kontinuiranog i pravovremenog informisanja javnosti o sudenijima za ratne zločine prepoznali su svi međunarodni krivični sudovi.³ Tako je, na primer, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju veoma rano razvio poseban program informisanja javnosti o činjenicama koje su utvrđene u sudskim postupcima koje vodi. Uprkos pozitivnim primerima iz ovog i drugih tribunala, odeljenja za ratne zločine Višeg i Apelacionog suda do danas nisu razvila posebne službe, niti programe za informisanje javnosti. Preko internet prezentacije Apelacionog suda mogu se videti gotovo sve odluke Apelacionog suda, ali one su, po pravilu, anonimizovane. S druge strane, na internet prezentaciji Višeg suda u Beogradu, jedino se može videti da u tom sudu postoji Odeljenje za ratne zločine, dok raspored suđenja i odluke Veća nisu dostupne. Sudovi opšte nadležnosti uglavnom nemaju razvijen program infor-

1 Ažurirani skup principa za zaštitu i promociju ljudskih prava kroz borbu protiv nekažnjivosti (E/CN.4/2005/102/Add.1), 8. februar 2005. godine; dostupno na <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>, pristupljeno dana 16. maja 2016. godine.

2 Rezolucija 68/165 Generalne skupštine UN (A/RES/68/165), 18. decembar 2013. godine.

3 Videti npr. internet stranicu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, odeljak Outreach, dostupno na <http://www.icty.org/bcs/outreach/home-bcs>; internet stranicu Međunarodnog krivičnog suda, dostupno na <https://www.icc-cpi.int/>; internet stranicu Specijalnog suda za Liban, dostupno na <http://www.stl-tsl.org/en/>; pristupljeno dana 19. juna 2016. godine.

misanja javnosti o svom radu, pa tako ni o suđenjima za ratne zločine. Najrazvijeniju praksu informisanja javnosti o suđenjima za ratne zločine u Srbiji primenjuje TRZ. Međutim, ona se uglavnom svodi na objavljivanje informacija putem internet prezentacije Tužilaštva, i tek sporadično obuhvata aktivnosti poput debata u zajednici, produkcija filmova i informativnih zapisa o predmetima, i tome slično.

Navedeni problemi su značajno uticali na malu vidljivost suđenja za ratne zločine u Srbiji. Poslednja istraživanja javnog mnjenja u Srbiji pokazuju da većina građana nije u stanju da navede nijedan predmet ratnih zločina koji se procesuirao pred domaćim sudovima, niti da navede neku od institucija koje učestvuju u procesuiranju ratnih zločina.⁴

Netransparentnost sudskih postupaka uskraćuje žrtvama i njihovim porodicama javno priznanje njihove patnje. Nakon stradanja i višegodišnje mukotrpne potrage za istinom i pravdom, žrtvama, osim kažnjavanja počilaca, jedinu preostalu satisfakciju predstavlja društveno osveščivanje i prihvatanje činjenica o odgovornosti za njihovo stradanje. U Srbiji one su umesto toga dodatno ponižene činjenicom da informacije o njihovim sudbinama ne dolaze do javnosti.

Neinformisanost građana o sudski utvrđenim činjenicama o prošlosti takođe doprinosi održavanju iskrivljene percepcije o odgovornosti za počinjene zločine. Takva percepcija narušava ionako krhke međunacionalne odnose, i pogodna je za raznovrsne političke manipulacije. Tako, umesto da stvore uslove da se sudska istina javno obelodani i tako spreči revizija i stvaranje lažnih narativa o počiniocima i žrtvama, pravosuđe svojim netransparentnim radom praktično saučestvuje u održavanju stereotipne i etnički pristrasne slike o događajima iz nedavne prošlosti koja u određenom trenutku može da inicira novi ciklus nasilja.

Na kraju, sudski zapis o kršenjima ljudskih prava predstavlja potencijal za formiranje kolektivnog sećanja na stradanje žrtava i branu relativizaciji, poricanju i veličanju zločina. Višegodišnji ignorantski stav sudova u odnosu na potrebu obaveštavanja javnosti o utvrđenim činjenicama ukazuje da je Srbija na dobrom putu da umesto sećanja izabere zaborav.

1. Akcioni plan za poglavlje 23

Akcioni plan za Poglavlje 23 u okviru pregovora o pristupanju Srbije EU, koji se odnosi na pravosuđe i osnovna prava, predviđa niz obaveza i aktivnosti institucija u oblasti procesuiranja ratnih zločina koje će se implementirati u narednim godinama

4 Beogradski centar za ljudska prava, Istraživanje javnog mnjenja – *Attitudes towards war crimes, the ICTY and the national judiciary 2011 – detailed tables*, dostupno na <http://www.bgcentar.org.rs/istrazivanje-javnog-mnenja/stavovi-prema-ratnim-zlocinima-haskom-tribunalu-domacem-pravosuđu-za-ratne-zlocine/>, pristupljeno dana 22. jula 2016. godine.

tokom pristupnih pregovora sa EU. Akcioni plan takođe predviđa i niz aktivnosti koje se odnose na vidljivost suđenja za ratne zločine.

Za drugi kvartal 2016. godine, predviđeno je „utvrđivanje jasnih pravila anonimizacije sudskih odluka u različitim pravnim oblastima pre njihovog objavljivanja, oslanjajući se na pravila Evropskog suda za ljudska prava.”⁵ Srbija se „obavezala i na unapređenje pristupa propisima i sudskoj praksi, putem formiranja i unapređenje sveobuhvatnih i svima dostupnih elektronskih baza propisa i sudske prakse uz poštovanje propisa koji uređuju tajnost podataka i zaštitu podataka o ličnosti.”⁶ Predviđena je i izmena normativnog okvira kojim se uređuje pitanje objavljivanja sudskih presuda.⁷

Akcioni plan predviđa i unapređenje internet stranice TRZ, „kako bi se omogućilo javnosti da prati kada i koje aktivnosti Tužilaštvo za ratne zločine sprovodi u vezi sa konkretnim krivičnim prijavama.”⁸ Takođe, TRZ je obavezno da pripremi izveštaj „koji će biti dostupan javnosti i koji predstavlja ono što je učinjeno u pogledu svih krivičnih optužbi od 2005. godine kako bi se ispitalo i predstavilo da li su sve optužbe za ratne zločine adekvatno istražene.”⁹

2. Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina

U skladu sa Akcionim planom za Poglavlje 23, Vlada Srbije je u februaru 2016. godine usvojila Nacionalnu strategiju za procesuiranje ratnih zločina za period od 2016. do 2020. godine.¹⁰

Jedan od prioriteta i ciljeva u oblasti procesuiranja ratnih zločina, identifikovan u Nacionalnoj strategiji za procesuiranje ratnih zločina je „unapređen nivo svesti i odnosa javnosti prema potrebi suđenja za ratne zločine.”¹¹ Strategija prepoznaje potrebu „podizanja nivoa opšte društvene svesti o događajima na prostoru bivše Jugoslavije i po-

5 Akcioni plan za pregovaranje Poglavlja 23, aktivnost 1.3.9.2, dostupno na <http://www.mpravde.gov.rs/tekst/12647/akcioni-plan-za-pregovaranje-poglavlja-23-usvojen-na-sednici-vlade-srbije-27-aprila-2016.php>, pristupljeno dana 22. jula 2016. godine.

6 Ibid, aktivnost 1.3.9.4.

7 Ibid, aktivnost 1.3.9.3.

8 Ibid, aktivnost 1.4.1.9.

9 Ibid, aktivnost 1.4.1.10.

10 Nacionalna strategija Vlade Republike Srbije za procesuiranje ratnih zločina, 20. februar 2016. godine, str. 16.

11 Ibid.

trebi da ratni zločini budu otkriveni, istraženi i procesuirani, a da učinioci treba da budu kažnjeni, bez obzira na nacionalnu, etničku i versku pripadnost ili njihov rang.” I ističe:

„Blagovremeno, nepristrasno i objektivno informisanje građana o suđenjima za ratne zločine, njihovo je pravo, ali i zajednička obaveza obrazovnog sistema, predstavnika medija i organa koji se bave procesuiranjem ratnih zločina. Obaveza državnih organa je, da u duhu punog poštovanja slobode govora, pruže građanima, direktno ali i posredstvom medija, što potpunije informacije o postupcima za ratne zločine.”¹²

Strategija predviđa i niz aktivnosti koje imaju za cilj da olakšaju dostupnost informacija o suđenjima za ratne zločine:

„Dosledno postupanje predsednika nadležnih sudova u skladu sa članom 16a Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine (koje omogućava snimanje glavnih pretresa i njihovo objavljivanje u medijima).¹³

Poboljšanje veb prezentacije Višeg suda u Beogradu, na kojoj će biti dostupne sve neophodne informacije o presudama, a postepeno u sve većem broju, i same presude u predmetima ratnih zločina (u skladu sa merama za unapređenje dostupnosti sudske prakse predviđenim Akcionim planom za Poglavlje 23), uz puno poštovanje pravila o zaštiti podataka o ličnosti.”¹⁴

12 Ibid, str. 15-16.

13 Ibid, str. 36.

14 Ibid.

III Pristup dokumentaciji iz predmeta ratnih zločina

Dokumentacija iz predmeta ratnih zločina jedan je od ključnih izvora informacija o prošlosti i počinjenim kršenjima ljudskih prava. Pristup javnosti toj dokumentaciji predstavlja neizostavan element prava društva na istinu i garanciju neiskrivljenog istorijskog narativa, a ujedno i mehanizam kontrole postupanja sudske vlasti u najosetljivijim krivičnim postupcima. Suđenja za ratne zločine se ne mogu smatrati transparentnim ako javnost nema pristup ključnim dokumentima poput optužnica, presuda i transkripata glavnih pretresa. U Srbiji samo Apelacioni sud u Beogradu i TRZ na sopstvenu inicijativu objavljuju presude, odnosno optužnice na svojim internet stranicama. Viši sud u Beogradu to ne čini, iako su prvostepene presude osnovni činjenični izvor o događajima koji su predmet suđenja za ratne zločine.

Čak i kada se navedena dokumenta objave ili javnosti dostave po zahtevu za pristup informacijama, pravo javnosti da zna se u najvećoj meri ograničava prekomernom anonimizacijom podataka iz ovih dokumenata, čime ona postaju nerazumljiva i nepristupačna. Dostavljanjem ovih dokumenata bez mogućnosti celovitog uvida u njihov sadržaj, organi vlasti ispunjavaju samo puku zakonsku formu, ali ne i supstantivne obaveze prema javnosti.

Uzrok ovom stanju nesumnjivo predstavlja nedovoljno precizan zakonski okvir. Naime, ovu materiju regulišu i Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, ali bez preciziranja koji ima snagu *lex specialis-a*. Takođe, mnogi organi nadležni za procesuiranje ratnih zločina nemaju usvojene pravilnike o anonimizaciji, a oni koji su takve akte usvojili, u praksi ih ne poštuju. Osim toga, odluke Poverenika ne rezultiraju ujednačenjem prakse, već proizvode, u najboljem slučaju, *ad hoc* efekat.

U praksi je takođe uočljiva nezainteresovanost institucija da postignu balans između prava učesnika u sudskom postupku da njihovi lični podaci budu zaštićeni, s jedne strane, i prava javnosti na pristup informacijama, s druge strane. Po pravilu, interes zaštite ličnih podataka prevagne u odnosu na interes javnosti, ukoliko nadležni organ uopšte sprovede test štete i javnog interesa. Utisak je da je to posledica mehaničke primene zakona, te da je nadležnim organima jednostavnije da u potpunosti uklone

sve podatke koji se potencijalno tiču ličnosti, nego da u svakom konkretnom slučaju razmatraju interes javnosti i odnos između dva suprotstavljena interesa.

Akcionim planom za poglavlje 23 predviđeno je „utvrđivanje jasnih pravila anonimizacije sudskih odluka u različitim pravnim oblastima pre njihovog objavljivanja, oslanjajući se na pravila Evropskog suda za ljudska prava.”¹⁵

1. Normativni okvir

Mogućnost uvida, odnosno pribavljanja optužnica, presuda i transkripata sa glavnih pretresa iz postupaka za ratne zločine uređena je Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti i Pravilnicima o anonimizaciji.

1.1. Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja

Mogućnost i način pribavljanja optužnica, presuda i transkripata sa glavnih pretresa iz postupaka za ratne zločine uređen je Zakonom o pristupu informacijama od javnog značaja. Informacija od javnog značaja je informacija kojom raspolaže organ javne vlasti, koja je nastala u radu ili u vezi sa radom organa vlasti. Shodno ovoj zakonskoj odredbi, optužnice, presude i transkripti u postupcima za ratne zločine predstavljaju informacije od javnog značaja. Zakon takođe predviđa pretpostavku opravdanosti interesa javnosti da zna svaku informaciju kojom raspolaže organ vlasti. Ovo pravo se može samo „izuzetno podvrći ograničenjima” „ako je to neophodno u demokratskom društvu radi zaštite od ozbiljne povrede pretežnijeg interesa zasnovanog na Ustavu i zakonu.”¹⁶

Član 9 Zakona navodi u kojim slučajevima se može ograničiti pravo javnosti da zna. Između ostalog, tražiocu se neće omogućiti pristup informaciji od javnog značaja ukoliko bi se time ugrozilo, emelo ili otežalo sprečavanje ili otkrivanje krivičnog dela,

15 Akcioni plan za pregovaranje Poglavlja 23, aktivnost 1.3.9.2, dostupno na <http://www.mpravde.gov.rs/tekst/12647/akcioni-plan-za-pregovaranje-poglavlja-23-usvojen-na-sednici-vlade-srbije-27-aprila-2016.php>, pristupljeno dana 22. jula 2016. godine.

16 Član 8 Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja.

vođenje prekrivičnog postupka, vođenje sudskog postupka, izvršenje presude, sprovođenje kazne ili fer postupanje i pravično suđenje.

Takođe, član 14 ograničava pravo javnosti da zna ukoliko bi se dostavljanjem informacije povredilo pravo na privatnost, pravo na ugled ili koje drugo pravo lica na koje se tražena informacija lično odnosi, „osim [...] ako se radi o ličnosti, pojavi ili događaju od interesa za javnost[...]”

1.2. Zakon o zaštiti podataka o ličnosti

Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti uređuju se uslovi za prikupljanje i obradu podataka o ličnosti, prava lica i zaštita prava lica čiji se podaci prikupljaju i obrađuju, kao i ograničenja zaštite podataka o ličnosti.¹⁷ Podatak o ličnosti je svaka informacija koja se odnosi na fizičko lice, bez obzira na oblik u kome je izražena i na nosač informacije (papir, traka, film, elektronski medij i sl.). Obrada podataka uključuje njihovo prikupljanje, pretraživanje, stavljanje na uvid, otkrivanje, objavljivanje, i sl.¹⁸ Po prirodi stvari, optužnice, presude i transkripti sadrže mnoštvo podataka o ličnosti (o otkrivenima, oštećenima, svedocima, i dr.), a njihovo prikupljanje i objavljivanje predstavlja *obradu podataka*, u smislu Zakona o zaštiti podataka o ličnosti.

Za obradu podataka o ličnosti neophodan je pristanak ličnosti čiji se podaci obrađuju. Međutim, predviđena su četiri izuzetka od ovog pravila, od kojih je za predmet ovog izveštaja najrelevantniji izuzetak „radi ostvarenja pretežnog opravdanog interesa lica, rukovaoca ili korisnika” određen zakonom.¹⁹

Osim toga, prema ovom Zakonu, zaštitu ne uživaju ni podaci „koji su dostupni svakome i objavljeni u javnim glasilima i publikacijama ili pristupačni u arhivama, muzejima i drugim sličnim organizacijama.”²⁰ Saglasno ovoj odredbi, **lični podaci saopšteni na glavnim pretresima otvorenim za javnost, ne uživaju zaštitu, osim ako „očigledno pretežu suprotni interesi lica na koje se podaci odnose.”**²¹

17 Član 54 Zakona o zaštiti podataka o ličnosti.

18 Ibid, član 3, stav 1, tačka 1.

19 Ibid, član 12.

20 Ibid, član 5, stav 1, tačka 1.

21 Ibid, član 5, stav 1.

1.2.a. Anonimizacija

Zaštita podataka o ličnosti u optužnicama, presudama i transkriptima koji se dostavljaju javnosti vrši se anonimizacijom. Anonimizacija podataka predstavlja proces redigovanja delova ovih dokumenata koji ima za cilj zaštitu podataka o ličnosti, odnosno privatnosti. Sudovi ovaj proces sprovode tako što zamenjuju, uklanjaju ili zatamnjuju podatke o ličnosti, tako da osobe na koje se informacije odnose ostanu anonimne, odnosno neprepoznatljive.

Republika Srbija nema zakonsku regulativu o anonimizaciji tužilačkih i sudskih odluka, već je ta oblast delimično uređena internim aktima sudova i tužilaštava, odnosno pravilnicima o anonimizaciji. Takve pravilnike nemaju ni svi sudovi i tužilaštva, među kojima i TRZ i Viši sud u Beogradu. Vrhovni kasacioni sud i Apelacioni sud u Beogradu su usvojili pravilnike o anonimizaciji.

Vrhovni kasacioni sud (VKS) je 2010. godine usvojio Pravilnik o zameni i izostavljanju (anonimizaciji) podataka u sudskim odlukama, koji izričito predviđa da se: „**Ne anonimiziraju podaci o okrivljenim i osuđenim licima u sudskim odlukama donetim u predmetima ratnih zločina[...]**”²²

Pravilnik o minimumu anonimizacije sudskih odluka Apelacionog suda u Beogradu²³ izmenjen je 2012. godine kako bi se dodatno ograničila anonimizacija u predmetima ratnih zločina u odnosu na pravilnik VKS: „**Ne anonimiziraju se podaci o okrivljenim i osuđenim licima u presudama i rešenjima o trajnom oduzimanju imovine donetim u predmetima ratnih zločina[...]**”²⁴

Viši sud u Beogradu, pred kojim se vode prvostepeni postupci u predmetima ratnih zločina još nema usvojen pravilnik o anonimizaciji.

TRZ takođe nema usvojen pravilnik o anonimizaciji, međutim ima Informator o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja²⁵ u kojem, pored informacija o radu tužilaštva, daje uputstva o mogućnostima i načinu pristupa informacijama od

22 Član 4, Vrhovni kasacioni sud, Pravilnik o zameni i izostavljanju (anonimizaciji) podataka u sudskim odlukama (I Su 303/10-1), 27. maj 2010. godine, dostupno na <http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/PravilnikOAnonimizaciji.pdf>, pristupljeno dana 12. jula 2016. godine.

23 Apelacioni sud u Beogradu, Pravilnik o minimumu anonimizacije sudskih odluka (I Su. br. 2/10-82), 27. avgust 2010. godine, dostupno na <http://www.bg.ap.sud.rs/images/pravilnik2010.pdf>, pristupljeno dana 1. jula 2016. godine.

24 Apelacioni sud u Beogradu, Pravilnik o izmenama Pravilnika o minimumu anonimizacije sudskih odluka (Su. br. I -2 84/12), 26. aprila 2012. godine, str. 178, dostupno http://www.bg.ap.sud.rs/images/INFORMATOR_7_2013_LAT.pdf, pristupljeno dana 16. juna 2016. godine.

25 Informator o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja Tužilaštva za ratne zločine, dostupno na http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/POCETNA/P_INFORMATOR_CIR_20130118.pdf, pristupljeno dana 16. jula 2016. godine.

javnog značaja kojima raspolaže tužilaštvo i ujedno daje godišnje preglede o postupanju po zahtevima.

Sudovi i tužilaštva opšte nadležnosti koji postupaju u predmetima ratnih zločina podatke o ovim postupcima ne objavljuju na svojim internet prezentacijama. Međutim, oni dostavljaju dokumentaciju traženu shodno odredbama Zakona o pristupu informacijama od javnog značaja, po pravilu uz prethodno sprovedenu anonimizaciju. Praksa anonimizacije koju sprovode sudovi i tužilaštva opšte nadležnosti je neujednačena.²⁶

Optužnice

Optužnice za ratne zločine dostupne su javnosti preko internet prezentacije TRZ i na osnovu Zakona o pristupu informacijama od javnog značaja. Međutim, TRZ nema jasno određen standard o načinu postavljanja optužnica na sajt. Tako TRZ najčešće primenjuje pravilo da se objavljuju optužnice bez obrazloženja²⁷, međutim, mogu se naći i optužnice sa obrazloženjem.²⁸ U optužnicama se ne anonimizuju podaci o okrivljenima kao što su ime i prezime, dok se podaci o oštećenima nekada anonimizuju,²⁹ a nekada ne.³⁰ Ukoliko se anonimizuju, to se vrši tako što se umesto imena i prezimena ostavljaju samo inicijali.

26 Videti npr. drugostepenu presudu u predmetu *Orahovac*, dostupno na http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2015/04/Orahovac_Presuda_Apelacionog_suda.pdf; optužnicu u predmetu *Orahovac*, dostupno na <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/02/1.Orahovac-12.11.1999-optuznica1.pdf>; prvu prvostepenu presudu u predmetu *Miloš Lukić*, dostupno na <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/04/2-Prva-prvostepena-presuda-OS-u-Prokuplju-25.06.1999.pdf>; optužnicu u predmetu *Miloš Lukić*, dostupno na <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/04/1-Optuznica-14.06.1999.pdf>; drugostepenu presudu u predmetu *Miloš Lukić*, dostupno na http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/12/Drugostepena_presuda_09.10.2014.pdf; prvostepenu presudu u predmetu *Emini*, dostupno na http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/05/Emini-Prvostepena_presuda_sa_obrazlozenjem_15_06_2007.pdf, pristupljeno dana 21. jula 2016. godine.

27 Videti npr. optužnicu u predmetu *Tmje*, dostupno na http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/OPTUZNICE/O_2013_11_04_CIR.pdf, pristupljeno dana 19. juna 2016. godine.

28 Videti npr. optužnicu u predmetu *Logor Luka*, dostupno na http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/OPTUZNICE/O_2014_03_31_CIR.pdf, pristupljeno dana 19. juna 2016. godine.

29 Videti npr. optužnicu u predmetu *Čelebići*, dostupno na http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/OPTUZNICE/O_2013_05_17_CIR.pdf, pristupljeno dana 19. juna 2016. godine.

30 Videti npr. optužnicu u predmetu *Bosanski Petrovac – Gaj*, dostupno na http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/OPTUZNICE/O_2014_10_10_CIR.pdf, pristupljeno dana 19. juna 2016. godine.

Presude i transkripti sa glavnih pretresa

Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu ne objavljuje presude (prvostepene presude u predmetima ratnih zločina), ni transkripte sa suđenja na svojoj internet stranici. Ova dokumenta su dostupna javnosti samo ako se zatraže na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Presude i transkripti koje sud dostavlja na ovaj način su anonimizovani.

Odeljenje za ratne zločine Apelacionog suda objavljuje sve presude (drugostepene presude u predmetima ratnih zločina) na svojoj internet stranici.³¹ Sve presude na internet stranici Apelacionog suda su anonimizovane.

Audio i video zapisi glavnih pretresa

Prema Zakonu o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, informacija od javnog značaja je svaka informacija koja se nalazi u posedu organa javne vlasti pri čemu nije bitno koji je nosač informacija, tj. da li je to papir, traka, film, elektronski mediji ili nešto drugo.³² Shodno tome, audio i video zapis glavnog pretresa takođe predstavlja informaciju od javnog značaja, koja može biti predmet zahteva po ovom Zakonu.

Zakonikom o krivičnom postupku je predviđeno da se **glavni pretresi u postupcima za ratne zločine obavezno tonski snimaju**, dok je za optičko snimanje konkretnog glavnog pretresa potrebno odobrenje predsednika Veća.³³ Prema ZKP-u, tonski i optički snimci se mogu javno prikazati u stručne i naučne svrhe tek nakon pravnosnažnosti postupka.³⁴

S druge strane, Zakon o procesuiranju ratnih zločina, koji je u odnosu na ZKP u ovoj stvari *lex specialis*, predviđa da se „o toku glavnog pretresa vodi audio-zapis, a prema mogućnosti i video-zapis”.³⁵ Iako Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu

31 Internet stranica Apelacionog suda u Beogradu, sudska praksa: ratni zločini, dostupno na <http://www.bg.ap.sud.rs/cr/articles/sudska-praksa/pregled-sudske-prakse-apelacionog-suda-u-beogradu/krivicno-odeljenje/ratni-zlocini/>, pristupljeno dana 19. jula 2016. godine.

32 Član 2, Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja.

33 Član 236, stav 1 i 3, ZKP.

34 Ibid, stav 10.

35 Član 16, Zakon o procesuiranju ratnih zločina.

ima mogućnosti da vodi video-zapis glavnih pretresa u predmetima ratnih zločina, ono to ne čini nikada.

Naime, FHP je Višem sudu u Beogradu uputio zahtev za pristup informacijama od javnog značaja sa pitanjem da li u zgradi Višeg suda u Beogradu u Ustaničkoj ulici (zgrada tzv. Specijalnog suda), kao i u Palati pravde postoje uređaji za optičko snimanje suđenja, odnosno da li postoje *mogućnosti* da se vodi video-zapis suđenja za ratne zločine. Viši sud je obavestio FHP da su dve sudnice u Palati pravde snabdevene opremom za optičko snimanje i to od 2004. godine, **dok su sve četiri sudnice Višeg suda u Ustaničkoj ulici od 2006. godine snabdevene opremom za optičko snimanje.**³⁶ Međutim, iako postoji oprema za optičko snimanje, Viši sud u Beogradu ne snima glavne pretrese, te je na zahteve FHP za video-zapise svedočenja iz više predmeta odgovorio da video-zapisi u tim predmetima nisu vođeni.³⁷ S druge strane, Viši sud dostavlja audio-zapise svedočenja.

2. Problemi u praksi

Neprimenjanje testa štete i testa javnog interesa

Odeljenje Višeg suda je u nekoliko slučajeva odbijalo da po zahtevu za pristup informacijama od javnog značaja dostavi presude i transkripte sa glavnih pretresa iz predmeta koji nisu pravnosnažno okončani. Prilikom odbijanja zahteva, sud bi se pozivao na član 9 Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, odnosno da bi se ugrozilo vođenje krivičnog postupka. Sud, međutim, nikada u svojim odbijajućim rešenjima nije obrazložio niti pokazao na koji način bi dostavljanje traženih dokumenata zaista ugrozilo vođenje krivičnog postupka, odnosno, nije primenio test štete i test javnog interesa.

Na ovakvu praksu, FHP se žalio Povereniku za pristup informacijama od javnog značaja, koji je svojim rešenjima više puta ukazivao da je ovakva praksa sudova nezakonita, navodeći da sudovi nisu pružili valjan dokaz na koji način bi davanje traženih podataka zaista ozbiljno dovelo do ometanja vođenja postupka:

„Prvostepeni organ (osim što se u obrazloženju ožalbenog rešenja pozvao na okolnost da krivični postupak u navedenom predmetu još uvek nije pravosnažno okončan, odnosno da je u toku žalbeni postupak pred Apelacionim su-

36 Viši sud u Beogradu, Su br. 42/15-110 od 13. jula 2015. godine.

37 FHP je zahtevao video-zapise svedočenja Zorana Raškovića u predmetu Čuška; svedočenja Božidara Delića i Ratka Mitrovića u predmetu *Suva Reka*; svedočenja Gorana Radosavljevića u predmetu *Bitići*. Viši sud u Beogradu, Su br. 42/15-94 od 8. jula 2015. godine; Su br. 42/15-98 od 8. jula 2015. godine; Su br. 42/15-57 od 18. maja 2015. godine.

dom u Beogradu), nije pružio valjan dokaz o opravdanosti isključenja pristupa traženim informacijama, odnosno nije naveo na koji način bi pristup istima, u konkretnom slučaju, ozbiljno omeo dalje vođenje i okončanje sudskog postupka, jer se argumenti za uskraćivanje pristupa informacijama ne mogu zasnivati samo na pretpostavci prvostepenog organa da bi „dostavljanje traženih informacija u predmetu u kome krivični postupak još nije pravosnažno okončan”, moglo ozbiljno da ometa dalje vođenje i okončanje postupka. U konkretnom slučaju prvostepeni organ nije pružio dokaz da je interes neometanog vođenja postupka pretežniji od interesa žalioca da zna u tom smislu da je, kao npr. prilikom čitanja optužnice, ili ispitivanja svedoka bila isključena javnost, koja je pri tome, putem medija informisana o optuženome, kao i delima za koja se tereti.”³⁸

Prekomerna anonimizacija

Najčešći način ograničavanja uvida u optužnice, presude i transkripte vršen je kroz proces anonimizacije (zatamnjenja, redigovanja) pisanih presuda. U nekim slučajevima, sudovi su zatamnjavali čak i imena okrivljenih, njihovih branilaca, imena sudija, svedoka, veštaka, pa čak i čitave pasuse i stranice presude. Na taj način presude postaju u celini nečitljive i neupotrebljive za pravnu analizu, žrtvama se uskraćuje simbolično priznanje patnji, a društvu znanje o počinjenim zločinima.³⁹

Do 2012. godine sudovi su presude po zahtevima za pristup informacijama od javnog značaja dostavljali FHP-u u integralnoj verziji, da bi onda počeli sa praksom anonimizacije. Prilikom odbijanja zahteva FHP-a za dostavljanje neanonimizovanih presuda, sudovi se po pravilu pozivaju na Zakon o zaštiti podataka o ličnosti. Međutim, ovaj argument sudova ne stoji jer zakon ne štiti lične podatke kada su oni javno dostupni⁴⁰ niti u slučajevima „zaštite prava i sloboda i drugog javnog interesa,”⁴¹ kao ni u slučajevima kada se radi o ličnosti, pojavi ili događaju od interesa za javnost.⁴²

Ovde posebno treba istaći prvi izuzetak od zaštite ličnih podataka. Naime, suđenja za ratne zločine su javna (sem u malobrojnim opravdanim slučajevima) i stoga, svi

38 Rešenje Poverenika za informacije od javnog značaja broj: 07-00-04661/2014-03 od 19. aprila 2016. godine. Videti i Rešenje Poverenika za informacije od javnog značaja broj: 07-00-01776/2012-03, 30. avgust 2012. godine, Rešenje Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti broj: 07-00-02408/2014-03 od 6. oktobra 2015. godine;

39 Fond za humanitarno pravo, „Anonimizacija presuda za ratne zločine suprotna domaćim i međunarodnim propisima” (saopštenje za štampu), 14. januar 2014. godine, dostupno na <http://www.hlc-rdc.org/?p=26065>, pristupljeno dana 21. maja 2016. godine.

40 Član 5, stav 1, tačka 1 Zakona o zaštiti podataka o ličnosti.

41 Ibid, član 13.

42 Ibid, član 14.

lični podaci saopšteni na glavnim pretresima su – npr. imena žrtava i svedoka – „javno dostupni” i ne uživaju zaštitu. Apsurd anonimizovanja podataka saopštenih na javnim suđenjima je posebno evidentan ako se ima u vidu da im mogu prisustvovati novinari i nesmetano izveštavati o svim detaljima koje se na pretresu saznali.

Odeljenje za ratne zločine Apelacionog suda takođe redovno anonimizuje podatke o okrivljenima u predmetima ratnih zločina, što je suprotno i Pravilniku o anonimizaciji ovog suda koji izričito zabranjuje anonimizaciju podataka o okrivljenim i osuđenim licima u sudskim odlukama donetim u predmetima ratnih zločina.⁴³ Osim toga, Apelacioni sud anonimizuje i imena oštećenih, svedoka i veštaka.⁴⁴

Zabrinjavajuća je i praksa Ustavnog suda Srbije koji je u jednoj svojoj presudi, koja se odnosi na ratni zločin počinjen na Ovčari (Vukovar, Hrvatska), informacije u presudi anonimizovao na način suprotan Zakonu, ali i praksi Poverenika. Naime, osim što je anonimizovao ime žalioca i imena punomoćnika, sud je anonimizovao i imena sudija nižestepenih sudova, pa i ime sudije čije je postupanje dovelo do postupka pred Ustavnim sudom, i na taj način onemogućio javno mnjenje da vrši uvid u rad nosilaca državnih funkcija. Štaviše, suprotno pravilima anonimizacije kojima je cilj zaštita podataka o ličnosti, **Ustavni sud je u ovoj odluci anonimizovao i mesto ratnog zločina** – „S.R. osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina zbog krivičnog dela ratni zločin protiv ratnih zarobljenika [...] izvršenog u periodu od 20. do 21. novembra 1991. godine, na poljoprivrednom dobru ‘O.’ u V...”⁴⁵

Poverenik je do danas u svojim rešenjima utvrdio da sledeći lični podaci sadržani u sudskim spisima u predmetima ratnih zločina, ne predstavljaju zaštićene podatke: imena i prezimena zamenika tužioca za ratne zločine; optuženih odnosno okrivljenih lica, imena i prezimena njihovih branilaca i zamenika branilaca; veštaka i sudskih

43 Videti član 4, st. 3 Pravilnika Apelacionog suda u Beogradu o izmenama Pravilnika o minimumu anonimizacije sudskih odluka, dostupan na http://www.bg.ap.sud.rs/images/INFORMATOR_7_2013_LAT.pdf, pristupljeno dana 19. juna 2016. godine.

44 Videti npr. presudu Apelacionog suda u predmetu *Logor Luka*, dostupno na <http://www.bg.ap.sud.rs/cr/articles/sudska-praksa/pregled-sudske-prakse-apelacionog-suda-u-beogradu/krivicno-odeljenje/ratni-zlocini/kz1-po2-8-15.html>, pristupljeno dana 19. juna 2016. godine.

45 Videti presudu Ustavnog suda Srbije u predmetu *Ovčara*, dostupno na http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2015/06/ODLUKA_Ustavnog_suda_po_zalbi_Sase_Radaka.pdf, pristupljeno dana 19. juna 2016. godine.

tumača; predsednika i članova sudskog veća; stručnih saradnika suda i tužilaštva; advokatskih pripravnika i nosilaca državnih i političkih funkcija.⁴⁶

U odnosu na optužene u predmetima ratnih zločina, Poverenik je istakao da su samo sledeći lični podaci zaštićeni: „datum i mesto rođenja, mesto prebivališta, stručna sprema, zanimanje, porodično stanje i podaci iz kaznene evidencije.”⁴⁷

Međutim, kada je reč o žrtvama ratnih zločina, Poverenik je zauzeo dijametralno suprotan stav, koji je detaljno analiziran u odeljku koji sledi.

Anonimizovanje imena žrtava

Posebno zabrinjavajuća mera sudova u Srbiji predstavlja anonimizacija imena žrtava u presudama za ratne zločine.⁴⁸ Iako takva praksa još nije opšti trend, FHP smatra da ovo pitanje zavređuje posebnu pažnju, imajući u vidu da je Poverenik za informacije od javnog značaja zauzeo stanovište da je anonimizacija imena žrtava u presudama za ratne zločine u skladu sa Zakonom.⁴⁹ Nasuprot tome, FHP smatra da je ovakvo stanovište u suprotnosti sa relevantnim zakonima, i da čini žrtve ratnih zločina nevidljivim za javnost, čime se krši pravo na istinu žrtava i njihovih porodica, ali i čitavog društva.

U nekoliko slučajeva, sudovi su, postupajući po FHP-ovim zahtevima, dostavljali presude sa anonimizovanim imenima žrtava i oštećenih u postupku. U žalbama Povereniku, FHP je zahtevao da mu se dostave presude u integralnom, a ne u anonimizovanom obliku. Poverenik je, međutim, u svojim rešenjima odbijao zahteve FHP-a za deanonimizaciju imena žrtava, odnosno za uklanjanjem zaštitnih mera sa njihovih imena.⁵⁰

Poverenik je u donetim rešenjima zauzeo stanovište da podaci o imenu i prezimenu okrivljenog treba da budu dostupni javnosti, *jer se u konkretnom slučaju radi o licima*

46 Rešenje Poverenika za informacije od javnog značaja broj: 07-00-01258/2014-03 od 15. decembra 2015. godine.

47 Ibid. Videti i Rešenje Poverenika za informacije od javnog značaja broj: 07-00—00337/2014-03 od 17. marta 2014. godine.

48 Videti npr. presudu Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Orahovac*, dostupno na http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2015/04/Orahovac_Presuda_Apelacionog_suda.pdf, pristupljeno dana 19. juna 2016. godine.

49 Rešenje Poverenika za informacije od javnog značaja broj: 07-00-04847/2014-03 od 11. maja 2016. godine, dostupno na http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2016/05/Resenje_Poverenika_za_informacije_od_javnog_znacaja_doneto_po_zalbi_FHP.pdf, pristupljeno dana 22. jula 2016. godine; Rešenje Poverenika za informacije od javnog značaja broj: 07-00-01258/2014-03 od 15. decembra 2015. godine; Rešenje Poverenika za informacije od javnog značaja broj: 07-00-01088/2014-03 od 9. decembra 2015. godine.

50 Ibid.

koja se terete za krivična dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva čija izvršenja izazivaju veliku društvenu opasnost i za koja se goni po službenoj dužnosti, čime je ispunjen uslov za primenu izuzetka od zaštite prava na privatnost koji je predviđen članom 14 stav 2 Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Naime, tim članom predviđeno je da organ vlasti neće tražiocu omogućiti ostvarivanje prava na pristup informacijama od javnog značaja ako bi time povredio pravo na privatnost lica na koje se tražena informacija odnosi osim ako se radi o ličnosti, pojavi ili događaju od interesa za javnost.⁵¹

Međutim, kada su u pitanju imena i prezimena žrtava, Poverenik smatra da ona treba da ostanu nedostupna javnosti, jer bi se njihovim objavljivanjem, po oceni Poverenika, *ozbiljno ugrozilo njihovo pravo na privatnost.⁵²*

Odluku da primeni izuzetak na zaštitu privatnosti okrivljenih, Poverenik obrazlaže činjenicom da *se oni terete za krivična dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva čija izvršenja izazivaju veliku društvenu opasnost i za koja se goni po službenoj dužnosti.* Nejasno je na osnovu čega Poverenik zaključuje da okrivljeni za ratne zločine jesu ličnosti od interesa za javnost, dok žrtve ratnih zločina to nisu. Nejasno je i zašto se u odnosu na okrivljene primenjuje Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, dok se na žrtve primenjuju odredbe restriktivnijeg Zakona o zaštiti podataka o ličnosti.

Poverenik je našao da imena žrtava ratnih zločina predstavljaju *naročito osetljive podatke* zaštićene članom 16 Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, jer se radi o podacima o žrtvi nasilja.⁵³ Prema Zakonu, ovi podaci mogu da se objave samo uz pristanak lica. Međutim, FHP smatra da je u odnosu na imena žrtava Poverenik takođe trebalo da primeni izuzetak iz člana 14, stav 2 Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, koji predviđa da lični podatak neće biti zaštićen *ako se radi o ličnosti, pojavi ili događaju od interesa za javnost.* Osim toga, ovde još jednom treba

51 Član 14 stav 2 Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja: „Organ vlasti neće tražiocu omogućiti ostvarivanje prava na pristup informacijama od javnog značaja ako bi time povredio pravo na privatnost, pravo na ugled ili koje drugo pravo lica na koje se tražena informacija lično odnosi, osim: [...] 2) ako se radi o ličnosti, pojavi ili događaju od interesa za javnost, a naročito ako se radi o nosiocu državne i političke funkcije i ako je informacija važna s obzirom na funkciju koju to lice vrši.“

52 Rešenje Poverenika za informacije od javnog značaja broj: 07-00-04847/2014-03 od 11. maja 2016. godine, dostupno na http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2016/05/Resenje_Poverenika_za_informacije_od_javnog_znacaja_doneto_po_zalbi_FHP.pdf, pristupljeno dana 19. juna 2016. godine.

53 Član 16 Zakona o zaštiti podataka o ličnosti: „Podaci koji se odnose na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, veroispovest, pripadnost političkoj stranci, sindikalno članstvo, zdravstveno stanje, primanje socijalne pomoći, **žrtvu nasilja, osudu za krivično delo** i seksualni život mogu se obrađivati na osnovu slobodno datog pristanka lica, osim kada zakonom nije dozvoljena obrada ni uz pristanak.“

podsetiti da lični podaci koji su javno dostupni, kao npr. ime žrtve koja je javno svedočila, ne uživaju zaštitu prema Zakonu.⁵⁴

Da naročito osetljivi podaci podležu izuzecima u javnom interesu kao i drugi lični podaci, očigledno proizlazi iz činjenice da se ne anonimizuju podaci o osuđenim licima u presudama u predmetima ratnih zločina, iako ti podaci predstavljaju „podatke o osudi za krivično delo”, odnosno naročito osetljivi podatak prema članu 16 Zakona o zaštiti podataka o ličnosti.⁵⁵

Budući da naročito osetljivi podaci podležu izuzecima od zaštite prava na privatnost, predviđenim Zakonom o slobodnom pristupu informacijama, FHP smatra da imena žrtava ratnih zločina predstavljaju *ličnosti od interesa za javnost*, a da ratni zločini predstavljaju *pojave ili događaje od interesa za javnost*, i da stoga imena žrtava moraju da budu javno dostupna. Štaviše, sistemsko kršenje ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava ne samo da predstavlja pojavu ili događaj od interesa za javnost, već javnost ima pravo da zna istinu o tim događajima, njihovim okolnostima, motivima i posledicama. A kada je reč o ratnim zločinima protiv civilnog stanovništva, kakav je slučaj u ovom predmetu, **javnost ima interes i pravo da bude upoznata i sa identitetom žrtava, a ne samo okrivljenog.**

Legitiman interes javnosti da zna postoji i u odnosu na *naročito osetljive podatke*. Na primer, kada je u pitanju krivično delo genocida ili krivična dela počinjena iz mržnje, od ključnog interesa javnosti su upravo „naročito osetljivi podaci” o žrtvama poput nacionalne pripadnosti, rase i veroispovesti, jer oni predstavljaju element krivičnog dela. Tako i u predmetima ratnih zločina, tek sa objavljivanjem identiteta žrtve, one prestaju da budu statistički podatak i javnost ih upoznaje kao osobe koje su, samo zbog svoje nacionalne ili verske pripadnosti, postale žrtve zločina. S druge strane, upoznavanje javnosti sa žrtvom i javno pominjanje njenog imena i prezimena, predstavlja vid satisfakcije za žrtvu i preduslov za priznanje patnji koje je pretrpela, pre svega, na osnovu svog identiteta.

Radna grupa za zaštitu podataka, formirana shodno članu 29 Direktive 95/46/EC Evropskog parlamenta i Saveta je u jednom od svojih mišljenja posebno ukazala na opasnost od „mehaničke” primene pravila o zaštiti ličnih podataka, koja može dovesti do „apsurdnih posledica”, kao što je to u ovim slučajevima učinjeno, te pozvala na fleksibilnost u primeni tih pravila.⁵⁶

Ne treba zaboraviti da su posebna pravila o obradi osetljivih ličnih podataka, poput nacionalnosti, rase i veroispovesti, razvijena iz iskustava totalitarnih režima, gde

54 Član 5, stav 1, tačka 1 Zakona o zaštiti podataka o ličnosti.

55 Ibid.

56 Radna grupa za zaštitu podataka, Mišljenje 4/2007 o konceptu ličnih podataka (01248/07/EN), str. 5, dostupno na http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2007/wp136_en.pdf, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine

su pojedinci i grupe stradali i bili progonjeni upravo zbog tih ličnih svojstava, kao mehanizam garancije neponavljanja takvih totalitarnih praksi u budućnosti. Međutim, apsurdno je koristiti ovakav mehanizam zaštite u situaciji kada je on protivan interesima upravo tih pojedinaca radi kojih je uspostavljen, a još apsurdnije kada to ide na štetu ciljevima i svrsi suđenja za zločine iz prošlosti – da se utvrdi istina o zločinima (što neizostavno podrazumeva i identitet žrtava), upravo da bi se postigao cilj generalne prevencije.

Na ovakvu praksu apsurdne primene zakona – suprotno interesima osoba radi kojih su pravila prvobitno razvijena – ukazano je u Globalnim principima o nacionalnoj bezbednosti i pravu na informacije (Tshwane principi). Naime, princip 10A, koji se odnosi na slučajeve kršenja ljudskih i međunarodnog humanitarnog prava, predviđa da javnost ima pravo da zna „identitet žrtava, uz poštovanje privatnosti i drugih prava žrtava, njihovih rođaka i svedoka.” Ispod ovog prava, uneta je posebna napomena: *Ovaj princip treba tumačiti imajući u vidu realnost, odnosno da su različite države nekada krile kršenja ljudskih prava od javnosti pozivajući se na pravo na privatnost, uključujući i pravo na privatnost onih osoba čija se prava krše ili su grubo kršena, ne uzimajući u obzir stvarne želje pojedinaca o kojima je reč.*⁵⁷

3. Uporedna praksa

BiH

Optužnice i sudske odluke u BiH dostupne su na osnovu Zakona o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini⁵⁸ i Pravilnika o ostvarivanju pristupa informacijama pod kontrolom Suda BiH i o saradnji Suda sa zajednicom,⁵⁹ koji predviđa da se u presudama za ratne zločine **ne anonimizuju imena i prezimena učesnika u postupcima za ratne zločine.**

Međutim, praksa tužilaštava u BiH u vezi sa dostupnošću i anonimizacijom optužnica je neujednačena, kako između različitih tužilaštava, tako i praksa unutar jednog

57 Globalni principi o nacionalnoj bezbednosti i pravu na informacije (Tshwane principi), 12. jun 2013. godine, dostupno na <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/global-principles-national-security-and-freedom-information-tshwane-principles>, pristupljeno dana 19. jula 2016. godine

58 Zakon o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine” br. 28/00, 45/06, 102/09 i 62/11.

59 Pravilnik o ostvarivanju pristupa informacijama pod kontrolom Suda BiH i saradnji Suda sa zajednicom od 30. maja 2014. godine, dostupno na <http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/PIOS/Pravilnik%20BOS.pdf>, pristupljeno 5. aprila 2016. godine.

tužilaštva. Na internet prezentacijama Tužilaštva distrikta Brčko⁶⁰ i kantonalnih tužilaštava,⁶¹ kao i sajtovima nadležnih tužilaštava u Republici Srpskoj,⁶² po pravilu, mogu se naći optužnice u predmetima za ratne zločine. Tužilaštva u Federaciji BiH uglavnom ne anonimizuju imena okrivljenih i žrtava u optužnicama na svojim internet prezentacijama, dok tužilaštva u Republici Srpskoj te podatke nekad anonimizuju, a nekada ne.⁶³ Na internet prezentaciji Tužilaštva BiH nisu dostupne optužnice.

Kada su u pitanju presude u predmetima ratnih zločina, na sajtovima Kantonalnih sudova u Federaciji i Okružnih sudova u Republici Srpskoj, praksa je neujednačena. Tako se na sajtu Kantonalnog suda u Bihaću mogu naći potpuno neanonimizovane presude,⁶⁴ dok se na sajtu Okružnog suda u Bijeljini mogu naći samo potpuno anonimizovana saopštenja o izrečenim presudama u predmetima ratnih zločina.⁶⁵ Na internet prezentaciji Suda BiH, mogu se, kod većine pravnosnažno okončanih predmeta ratnih zločina, naći prvostepene i drugostepene presude i sva saopštenja vezana za predmet, u kojima nisu anonimizovani lični podaci kao što su imena učesnika u postupku – okrivljenih i žrtava.⁶⁶

Hrvatska

Optužnice i sudske odluke, kao i zapisnici sa glavnih pretresa u Hrvatskoj su javno dostupni prema Zakonu o pravu na pristup informacijama.⁶⁷ U skladu sa Pravilima o

60 Internet stranica Tužilaštva distrikta Brčko, posebni odsek za ratne zločine, dostupno na <http://jt-brckodistriktbih.pravosudje.ba/vstv/faces/kategorije.jsp>, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

61 Videti npr. internet stranicu Kantonalnog tužilaštva Srednjobosanskog kantona, odjel za ratne zločine, dostupno na <http://kt-travnik.pravosudje.ba/>; internet stranicu Kantonalnog tužilaštva Hercegovačko-neretvanskog kantona, odjel za ratne zločine, dostupno na <http://kt-mostar.pravosudje.ba/>; internet stranicu Kantonalnog tužilaštva Unsko-sanskog kantona, odjel za ratne zločine, dostupno na <http://kt-bihac.pravosudje.ba/>, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

62 Videti npr. internet stranicu Okružnog javnog tužilaštva u Banja Luci, odeljak ratni zločini, dostupno na <http://ot-banjaluka.pravosudje.ba/>; internet stranicu Okružnog javnog tužilaštva u Doboju, odeljak ratni zločini, dostupno na <http://ot-doboj.pravosudje.ba/>; Internet stranica Okružnog javnog tužilaštva u Istočnom Sarajevu, odeljak ratni zločini, dostupno na <http://ot-istocnosarajevo.pravosudje.ba/>, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

63 Videti npr. internet stranicu Okružnog javnog tužilaštva u Istočnom Sarajevu, odeljak ratni zločini, dostupno na <http://ot-istocnosarajevo.pravosudje.ba/>, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

64 Internet stranica Kantonalnog suda u Bihaću, dostupno na <http://ksud-bihac.pravosudje.ba/>, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

65 Internet stranica Okružnog suda u Bijeljini, dostupno na <http://oksud-bijeljina.pravosudje.ba/>, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

66 Internet stranica Suda BiH, dostupno na <http://www.sudbih.gov.ba/>, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

67 Zakon o pravu na pristup informacijama (pročišćeni tekst zakona NN 25/13, 85/15), dostupno na <http://www.zakon.hr/z/126/Zakon-o-pravu-na-pristup-informacijama>, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

anonimizaciji sudskih odluka⁶⁸ i Uputama o načinu anonimizacije sudskih odluka koje je doneo Vrhovni sud Hrvatske,⁶⁹ imena i prezimena svih učesnika krivičnih postupaka se anonimizuju tako što se zamenjuju njihovim inicijalima.

Na sajtovima Državnih odvjetništava ne mogu se naći optužnice za ratne zločine, niti se na sajtovima Županijskih sudova mogu naći presude za krivična dela ratnih zločina. Jedino Vrhovni sud Hrvatske na svom sajtu ima poseban odeljak sa sudskom praksom, u okviru koje se mogu pretraživati presude u predmetima ratnih zločina.⁷⁰ U presudama Vrhovnog suda se anonimizuju imena svih lica u postupku, kao i odrednice o lokacijama, uključujući mesto zločina, čime se čitaocu uskraćuju gotovo sve činjenične informacije, a presude su nerazumljive.⁷¹

Jedino Županijski sud u Vukovaru na svojoj internet prezentaciji ima poseban odeljak o ratnim zločinima iz perioda u kojem je postupao u tim predmetima, gde je moguće videti pregled po predmetima i optuženima, međutim dostupne su presude iz samo dva predmeta.⁷²

Kosovo

Optužnice i sudske odluke, kao i zapisnici sa glavnih pretresa na Kosovu su javno dostupni prema Zakonu o uvidu u javna dokumenta.⁷³ Javni pristup presudama na Kosovu regulisan je i Administrativnim uputstvom o anonimiziranju i publikaciji pravosnažnih presuda Sudskog saveta Kosova.⁷⁴ U skladu sa Uputstvom, pravosnažne presude na Kosovu se objavljuju na internet stranicama sudova u roku od šezdeset dana od dana pravosnažnosti.⁷⁵ Imena žrtava i okrivljenih se anonimizuju tako što

68 Pravila o anonimizaciji sudskih odluka, Vrhovni sud Republike Hrvatske, dostupno na http://www.iusinfo.hr/Appendix/DDOKU_HR/DDHR20100816N30_24_1.pdf, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

69 Upute o načinu anonimizacije sudskih odluka, Vrhovni sud Republike Hrvatske, dostupno na http://www.iusinfo.hr/Appendix/DDOKU_HR/DDHR20100816N30_25_1.pdf, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

70 Internet stranica Vrhovnog suda Republike Hrvatske, odeljak pretrage sudske prakse, dostupno na <https://sudskapraksa.csp.vsrh.hr>, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

71 Videti npr. presudu Vrhovnog suda Republike Hrvatske u predmetu I Kž 700/04-3, dostupno na <https://sudskapraksa.csp.vsrh.hr>; presudu Vrhovnog suda Republike Hrvatske u predmetu II-5-Kr 91/1997-2, dostupno na <https://sudskapraksa.csp.vsrh.hr>, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

72 Internet stranica Županijskog suda u Vukovaru, pregled prakse u predmetima ratnih zločina, dostupno na http://www.zupsudvu.hr/rz_predmet.asp, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

73 Zakon o uvidu u javna dokumenta (Br. 03/L-215), dostupno na http://www.oag-rks.org/repository/docs/LQDP-serb_693444.pdf, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

74 Administrativno uputstvo o anonimiziranju i publikaciji pravosnažnih presuda Sudskog saveta Kosova (02/2016), dostupno na <http://www.gjyqesori-rks.org/GetDocument/2296>, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

75 Ibid, član 6.1.

se zamenjuju njihovim inicijalima, dok se ne anonimizuju imena sudija, tužilaca i predstavnika državnih organa.⁷⁶ Veliki broj presuda sudova na Kosovu dostupan je preko internet stranice misije EULEKS.⁷⁷ Pristup optužnicama nije regulisan posebnim uputstvom, već se na njih primenjuje Zakonu o uvidu u javna dokumenta i Zakon o zaštiti ličnih podataka.⁷⁸ One nisu dostupne na internet stranicama sudova i tužilaštava, već se dostavljaju na osnovu zahteva za uvid u javna dokumenta, i to sa anonimizovanim imenima.⁷⁹

4. Preporuke

Odeljenja i Tužilaštvo za ratne zločine treba sva relevantna dokumenta iz predmeta ratnih zločina da pravovremeno postave na svoje internet prezentacije (optužnice, presude i transkripte).

Poseban javni interes u predmetima ratnih zločina zahteva da se, po ugledu na pozitivne primere iz regiona, pravila o anonimizaciji u ovoj oblasti urede na jedinstven i nedvosmislen način, kako bi se predupredile nedoumice u praksi.

Kao minimum, imena žrtava, okrivljenih, predstavnika državnih organa i nazivi mesta zločina ne smeju biti anonimizovani u dokumentima iz suđenja za ratne zločine.

76 Ibid, članovi 3.2.1, 5 i 4.1.

77 Internet stranica misije Euleks, sudske presude, dostupno na <http://www.eulex-kosovo.eu/?page=3,8>, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

78 Zakon o zaštiti ličnih podataka (br. 03/L- 172), dostupno na <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-172-ser.pdf>, pristupljeno dana 22. jula 2016. godine.

79 Telefonski intervju sa predstavnikom Fonda za humanitarno pravo Kosova od 22. jula 2016. godine.

IV Snimanje suđenja za ratne zločine u cilju javnog prikazivanja

Pravo na snimanje suđenja za ratne zločine u cilju javnog prikazivanja treba razlikovati od prava javnosti na pristup audio i video zapisima suđenja, koji predstavljaju informacije u posedu suda i sastavni deo krivičnog spisa (videti odeljak gore – audio i video zapisi glavnih pretresa). U ovom poglavlju je reč o pravu, pre svega, medija i nevladinih organizacija da svojom tehničkom opremom snimaju pojedine delove suđenja radi npr. pravljenja televizijskih priloga, izrade dokumentarnih filmova, i slično.

Vidljivost suđenja za ratne zločine, kao i obaveštavanje javnosti, na razumljiv i pristupačan način, o sudski utvrđenim činjenicama o zločinima, neizostavan je element procesa suočavanja sa prošlošću. Naime, komuniciranje rada pravosuđa u predmetima ratnih zločina s jedne strane, zajednicama žrtava pruža satisfakciju u vidu priznanja stradanja, s druge strane, umanjuje izgleda za uspeh revizionističkih i negirajućih ideja, a ujedno šalje poruku netolerisanja zločina, te u tom smislu ima i preventivni efekat. U zemlji u kojoj je televizija glavni izvor informisanja javnosti,⁸⁰ vidljivost suđenja za ratne zločine podrazumeva televizijske priloge sa suđenja.

Bivši tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević je u više navrata isticao da je javnost kontaminirana lažnim slikama prošlosti kroz režimske medije, kao i potrebu da se društvo od njih otrezni. Jedan od načina „otrežnjenja” ili suočavanja sa prošlošću koji on predlaže jesu direktni prenosi suđenja, jer „kada čujete svedočanstva žrtava u sudnicama, ne treba vam mnogo da zaključite u kakvim mračnim vremenima i sa kakvim zločinima smo živeli sve ove godine.”⁸¹

Uprkos zakonskom okviru koji to omogućava, za više od 12 godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji, javnost nije imala priliku da vidi ni jedno svedočenje žrtava, počinitelaca i svedoka ratnih zločina koji učestvuju u ovim predmetima, niti izricanje neke presude. Naime, u praksi, ovlašćeno lice za odlučivanje o zahtevu za snimanje – predsednik Višeg suda u Beogradu, suprotno zakonu, zahtev redovno

80 Videti npr. istraživanje integriteta medija u Srbiji koje je sproveo Biro za društvena istraživanja, <http://www.birodi.rs/barometar-integriteta-medija-bim/>, pristupljeno dana 2. jula 2016. godine.

81 NIN, 'Najvažnija – politička volja', 13.07.2006, dostupno u FHP, *Medijski diskursi o suđenjima za ratne zločine u Srbiji, 2003-2013*, str. 3, dostupno na http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/11/medijski-diskursi_SR.pdf, pristupljeno dana 3. jula 2016. godine.

odbija. S druge strane, video-snimci suđenja za ratne zločine u državama regiona se redovno pojavljuju u medijskim prilogima.

Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina se osvrnula na ovaj problem i predvidela: „Dosledno postupanje predsednika nadležnih sudova u skladu sa članom 16a Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine.”⁸² Za navedenu aktivnost, međutim nije predviđen mehanizam kontrole implementacije. Imajući u vidu da je predsednik Višeg suda u ranijoj praksi odbijao da primeni zakon, neosnovano je očekivati da će predsednik suda u budućnosti primenjivati neobavezujuću strategiju.

1. Normativni okvir

Snimanje suđenja u predmetima ratnih zločina uređeno je Sudskim poslovnikom i Zakonom o procesuiranju ratnih zločina.

Članom 60 Sudskog poslovnika određeno je da se:

„Fotografisanje, audio i video snimanje na ročištima u cilju javnog prikazivanja snimka obavlja po odobrenju predsednika, **uz prethodno pribavljenu saglasnost predsednika veća, sudije i pisanog pristanka stranaka i učesnika snimljene radnje.**”

Prema članu 16a Zakona o procesuiranju ratnih zločina, koji je u ovoj stvari *lex specialis*, predviđeno je da:

„Snimanje glavnog pretresa u cilju javnog prikazivanja može odobriti predsednik suda **po pribavljenom mišljenju stranaka.**”⁸³

Ovaj Zakon je 2009. godine menjan upravo da bi se omogućilo snimanje i javno emitovanje sudskih postupaka u predmetima ratnih zločina, jer je prepoznata potreba da se javnost upozna sa činjenicama i dokazima o počinjenim ratnim zločinima.⁸⁴ Tako

82 Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina, str. 36, dostupno na <http://www.mpravde.gov.rs/vest/12116/-nacionalna-strategija-za-procesuiranje-ratnih-zlocina-.php>, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

83 Član 16a, Zakon o procesuiranju ratnih zločina.

84 „Uskoro izmene zakona o suđenjima za ratne zločine”, *Blic*, 26. septembar 2009. godine, dostupno na <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/uskoro-izmene-zakona-o-sudenjima-za-ratne-zlocine/3mzz1nx>, pristupljeno dana 18. jula 2016. godine; Siniša Važić, „Približavanje suđenja za ratne zločine javnosti: audio-video snimanje i javno emitovanje suđenja”, *Pravda u tranziciji – Broj 5*, dostupno na [http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/\(CASOPIS\)/SRP/SRP05/1209.pdf](http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/(CASOPIS)/SRP/SRP05/1209.pdf), pristupljeno dana 18. jula 2016. godine, pristupljeno dana 3. juna 2016. godine.

je zahtev Sudskog poslovnika da se pribavlja saglasnost relaksirana time što Zakon zahteva samo da se pribavi *mišljenje* stranaka.

2. Problemi u praksi

Za razliku od predmeta organizovanog kriminala, mediji nisu prenosili glavne pretrese u predmetima ratnih zločina, uprkos postojanju zakonske odredbe koja to omogućuje. U praksi je takvo snimanje onemogućeno, jer se zahtevi medija i nevladinih organizacija ili bez obrazloženja odbijaju, ili se na njih primenjuje rigoroznija procedura predviđena Sudskim poslovnikom, umesto član 16 Zakona o procesuiranju ratnih zločina.

FHP je 26. maja 2015. godine poslao zahtev predsedniku Višeg suda u Beogradu da mu odobri snimanje javne objave presude u predmetu *Beli Manastir*. U svom odgovoru, predsednik Višeg suda u Beogradu Aleksandar Stepanović naveo je samo da snimanje objavljivanja presude „nije odobreno”, bez ikakvog dodatnog obrazloženja. Na sličan način, Viši sud u Beogradu odbio je zahtev BIRN-a za snimanje presude u predmetu *Ćuška*, upućen u februaru 2014. godine.⁸⁵

Zakon o procesuiranju ratnih zločina ne zahteva eksplicitno obrazloženje odluke o zabrani snimanja suđenja. Pa ipak, obrazložena sudska odluka predstavlja neupitni standard vladavine prava i ljudskog prava na pravično suđenje. ESLJP navodi u svojoj praksi: „Samo davanjem obrazložene odluke može postojati javni nadzor nad sprovođenjem pravde.”⁸⁶ Takođe, ZKP nalaže da „rešenje veća o isključenju javnosti mora biti obrazloženo i javno objavljeno.”⁸⁷ Kako zabrana snimanja suđenja, koja su inače javna, suštinski predstavlja jedan vid ograničenja javnosti suđenja, relevantna odredba ZKP-a je morala analogno biti primenjena u ovom slučaju.

3. Uporedna praksa

Za razliku od Srbije, u BiH, Hrvatskoj i na Kosovu se suđenja za ratne zločine redovno snimaju i prikazuju preko sredstava javnog informisanja.

85 Odgovor mejlom predstavnice BIRN-a na upit FHP-a, 9. maj 2016. godine.

86 Vidi npr. presudu ESLJP u predmetu *Suominen protiv Finske* (predstavka br. 37801/97), 1. jul 2003. godine, par.37.

87 Član 365, ZKP.

BiH

Prema Zakoniku o krivičnom postupku BiH, sve radnje preduzete tokom krivičnog postupka se audio ili audiovizuelno snimaju i mogu se javno prikazati samo uz pismeno odobrenje stranaka i učesnika snimljenje radnje.⁸⁸ Međutim, Pravilnik Suda BiH o ostvarivanju pristupa informacijama, predviđa da predsednik Suda može izdati audio/video zapise sa ročišta sa pravom javnog prikazivanja „ukoliko se u konkretnom slučaju utvrdi da postoji povećan opravdan interes javnosti, a da iz svih činjenica konkretnog predmeta proizilazi da javnim objavljivanjem zapisa neće biti ugroženo vođenje sudskog postupka u konkretnom predmetu.”⁸⁹ Pravilnik Suda BiH predviđa posebnu, ubranu proceduru po zahtevu medija za izdavanje delova audio ili video zapisa u trajanju od 10 minuta „rukovodeći se značajem pravovremenog i kvalitetnog informisanja šire javnosti o radu Suda.”⁹⁰ Ovi zahtevi se obrađuju u toku istog dana. U praksi, veliki broj zahteva za pristup i javno prikazivanje audio i video snimaka suđenja se odobrava.⁹¹

Hrvatska

Prema Zakonu o kaznenom postupku Hrvatske, pravilo je da se ne smeju obavljati fotografska, filmska i televizijska snimanja krivičnog postupka. Međutim, „kada je to značajno zbog javnog interesa,” predsednik višeg suda može odobriti televizijsko snimanje, a predsednik suda, pred kojim se vodi postupak, može odobriti fotografsko snimanje.⁹² U praksi, video-snimci sa suđenja za ratne zločine u Hrvatskoj se objavljuju u medijima.⁹³

88 Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13), član 155.

89 Pravilnik o izmjenama Pravilnika o ostvarivanju pristupa informacijama pod kontrolom suda i saradnji suda sa zajednicom, član 9, dostupno na C:\Users\Milica Kostić\Downloads\Su-197-2_Pravilnik_o_izmjenama_pravilnika_o_pristupu_informacijama_7_04_2015 (1).pdf, pristupljeno dana 4. jula 2016. godine.

90 Ibid, član 10.

91 Videti npr. <https://www.youtube.com/watch?v=OkCfnFZEf6A> izricanja presude Veselinu Vlahoviću; <https://www.youtube.com/watch?v=gWHbw8gL94M> u Dnevniku TV1 o izricanju presude Aleksandru Cvetkoviću; <https://www.youtube.com/watch?v=qOimlRqM8iE> u Dnevniku TV1 o izjašnjenju o krivici u predmetu Naser Orić, itd, pristupljeno dana 9. jula 2016. godine.

92 Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske (152/08,76/09,80/11,121/11,91/12,143/12,56/13,145/13,152/14), član 395, stav 3, dostupno na <http://www.zakon.hr/z/174/Zakon-o-kaznenom-postupku>.

93 Videti npr. <https://www.youtube.com/watch?v=7EBKC-48qn> U Al Jazeera Balkans, izricanje presude Tomislavu Merčepu pred Županijskim sudom u Zagrebu, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

Kosovo

Kosovski Zakon o krivičnom postupku ima najliberalnija pravila u vezi sa snimanjem suđenja i njihovim javnim prikazivanjem. Za razliku od svih drugih zakona u regionu koji sadrže pretpostavku zabrane snimanja, na Kosovu je obratno. Naime, prema kosovskom zakonu, fotografisanje, snimanje filmskom kamerom, televizijsko snimanje i druga snimanja su dozvoljena osim u slučajevima “kada sudija pojedinac ili predsednik pretresnog veća to ograniči u obrazloženoj pisanoj odluci.”⁹⁴ U praksi, snimci sa suđenja za ratne zločine na Kosovu se objavljuju u medijima.⁹⁵

4. Preporuke

FHP smatra da odlučivanje o dozvoli snimanja suđenja u cilju javnog prikazivanja treba sa predsednika suda da pređe u nadležnost predsednika veća, koji najbolje poznaje razloge koji bi eventualno predstavljali prepreku za javno objavljivanje snimljenog materijala.

U skladu sa pozitivnim primerima iz regiona, pravila o snimanju suđenja radi javnog prikazivanja treba u potpunosti izjednačiti sa pravilima o javnosti glavnog pretresa – ukoliko je pretres javan, snimanje treba da bude dozvoljeno.⁹⁶

94 Član 301, stav 3, Zakon o krivičnom postupku Kosova, dostupno na [http://www.psh-ks.net/repository/docs/Kodi_i_procedures_penale_\(serbisht\).pdf](http://www.psh-ks.net/repository/docs/Kodi_i_procedures_penale_(serbisht).pdf), pristupljeno dana 15. jula 2016. godine.

95 Videti npr. <https://www.youtube.com/watch?v=gO6ChZRDIOs> *Al Jazeera Balkans*, izricanje presude Oliveru Ivanoviću pred Osnovnim sudom u Mitrovici; <https://www.youtube.com/watch?v=rYz4COkQs> RTV-a o izjašnjenju krivice Olivera Ivanovića, itd, pristupljeno dana 18. jula 2016. godine.

96 Članovi 362-366 ZKP.

V Čuvanje sudskih spisa iz predmeta ratnih zločina

Uspešna implementacija mehanizama tranzicione pravde i ostvarenje prava društva na istinu o masovnim i sistemskim kršenjima ljudskih prava iz prošlosti, podrazumeva pristup, pre svega, državnim arhivima koji sadrže podatke o tim događajima. Spisi predmeta koji se odnose na te zločine, odnosno sudske arhive, predstavljaju ključni izvor podataka o prošlosti. Uprkos tome, do danas u Srbiji nije inicirana ozbiljna diskusija o očuvanju arhiva iz suđenja za ratne zločine.

FHP je jedina organizacija u Srbiji koja od početka prati nacionalna suđenja za ratne zločine, od pravosudnih organa pribavlja dokumentaciju iz tih predmeta, čuva ih u svojoj arhivi i čini ih dostupnim javnosti preko svoje veb stranice.⁹⁷ Međutim, FHP-u, kao i široj javnosti, dostupne su samo optužnice, presude i transkripti, i to često ne u integralnom obliku (videti gore poglavlje o anonimizaciji). Ipak, za kompletno razumevanje predmeta, ali i događaja na koji se oni odnose, neophodan je uvid i čuvanje celokupnih spisa iz predmeta ratnih zločina. Uprkos istorijskom i naučnoistraživačkom značaju ovih spisa, oni se u Srbiji tretiraju isto kao i drugi krivični predmeti, te se spisi iz predmeta ratnih zločina uništavaju u rokovima predviđenim i za druge predmete. Druge države u regionu prepoznale su društveni i istorijski značaj ovih spisa, te su predvidele adekvatne mehanizme njihove zaštite.

1. Normativni okvir

a. Međunarodnopravni okvir

Svako društvo ima kolektivno pravo na istinu, odnosno pravo da zna istinu o okolnostima i motivima sistemskog kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava.⁹⁸ Društva u tranziciji imaju pravo na „neiskriveni istorijski narativ”, odnosno pravo

97 Videti internet prezentaciju na sajtu FHP-a o pojedinačnim predmetima za ratne zločine, dostupno na <http://www.hlc-rdc.org/?cat=234>; pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

98 Kancelarija Visokog komesarijata UN za ljudska prava, Studija o pravu na istinu, 8. februar 2006. godine, par. 55; Rezolucija 68/165 Generalne skupštine UN (A/RES/68/165), 18. decembar 2013. godine; Rezolucija 65/196 Generalne skupštine UN (A/RES/65/196), 21. decembar 2010. godine.

na istinu o prošlosti.⁹⁹ Međutim, za ostvarenje ovog prava, neophodne su arhive. Arhive, u smislu prava na istinu, i u skladu sa stavom Komisije UN za ljudska prava, odnose se na zbirke dokumenata o kršenjima ljudskih prava i humanitarnog prava iz različitih izvora, „posebno onih zaduženih za zaštitu ljudskih prava, poput pravosudnih organa.”¹⁰⁰

Ažurirani skup principa za zaštitu i promociju ljudskih prava kroz borbu protiv nekažnjivosti Komisije UN za ljudska prava predviđa niz principa koji se odnose na pristup i očuvanje arhiva o povredama ljudskih prava kao garancija za ostvarenje ljudskih prava.¹⁰¹ Princip 3 obavezuje države da čuvaju svoje arhive – „znanje jednog naroda o sopstvenoj represiji je deo njegovog nasleđstva i kao takvo mora biti obezbeđeno adekvatnim merama kroz izvršenje **obaveze države da sačuva arhive i druge dokaze o kršenjima ljudskih prava i odredaba humanitarnog prava i da olakša sticanje znanja o ovim kršenjima.** Takve mere usmerene su na očuvanje kolektivnog pamćenja, a posebno na sprečavanje revizionističkih i negirajućih ideja.”¹⁰² Princip 5 koji se odnosi na garancije delotvornosti prava na istinu ističe da: „[...]država mora da obezbedi očuvanje i pristup arhivama koje se tiču kršenja ljudskih prava ili humanitarnog prava”. Princip 14 naglašava: „Pravo da se zna podrazumeva da **arhive moraju biti očuvane.** Treba predvideti tehničke i kaznene mere kako bi se sprečilo uklanjanje, uništenje, prikrivanje ili falsifikovanje arhiva.”¹⁰³

b. Nacionalni pravni okvir

Čuvanje sudskih spisa, pa i onih iz predmeta ratnih zločina, u Republici Srbiji regulisano je Sudskim poslovníkom i Zakonom o kulturnim dobrima.

1.1. Sudski poslovnik

Suprotno relevantnim međunarodnim standardima, važeći propisi u Republici Srbiji o čuvanju sudskih spisa ne tretiraju predmete ratnih zločina na poseban način, od-

99 Izveštaj Visokog komesara UN za ljudska prava o seminaru o iskustvima sa arhivama kao sredstvom za osiguranje prava na istinu (A/HRC/17/21), 14. april 2011. godine, str 3.

100 Ažurirani skup principa za zaštitu i promociju ljudskih prava kroz borbu protiv nekažnjivosti (E/CN.4/2005/102/Add.1), 8. februar 2005. godine; dostupno na <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>; pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

101 Ibid.

102 Ibid.

103 Ibid.

nosno, spisi iz ovih predmeta se čuvaju i uništavaju na isti način i u istom roku kao i spisi iz drugih predmeta.

Prema odredbama Sudskog poslovnika, rok čuvanja arhiviranih predmeta za krivične spise u kojima je izrečena kazna lišenja slobode u trajanju preko 10 godina iznosi 30 godina; dok za krivične spise u kojima je izrečena kazna lišenja slobode u trajanju preko tri do deset godina – 20 godina;¹⁰⁴ za sve drugostepene spise – pet godina; dok za sve ostale spise rok iznosi 10 godina.¹⁰⁵ Posle isteka ovih rokova, spisi se uništavaju.¹⁰⁶ Dakle, spisi iz predmeta ratnih zločina se maksimalno mogu čuvati 30 godina.

Sudski poslovnik ipak, prepoznajući važnost trajnog čuvanja pojedinih spisa, predviđa izuzetke od ovih pravila. Pa tako, trajno se čuvaju testamenti, odluke o proglašenju nestalog lica za umrlo, kao i „krivični spisi u krivičnim predmetima zbog krivičnih dela za koje je izrečena kazna zatvora u trajanju od 30 do 40 godina.”¹⁰⁷ Logična je pretpostavka da je ovakav izuzetak za kazne zatvora od 30 do 40 godina predviđen zato što zakonodavac prepoznaje neophodnost posebnog tretmana za predmete koji se tiču najtežih krivičnih dela. Predviđeni izuzetak o najtežim krivičnim delima međutim nije sveobuhvatan, odnosno zanemaruje činjenicu da se u suđenjima za ratne zločine primenjuje raniji krivični zakonik prema kojem maksimalna kazna za ratne zločine iznosi 20 godina.¹⁰⁸

Do danas, nijedan predmet ratnih zločina vođen pred specijalnim pravosuđem, još nije ostvario zakonski rok za uništenje. Međutim, u naredne dve godine će početi da ističu rokovi za čuvanja spisa za niz predmeta ratnih zločina, te im ubrzo predstoji uništenje. Stoga, neophodno je izmeniti Sudski poslovnik kako bi se i spisi iz predmeta ratnih zločina trajno čuvali.

1.2. Zakon o kulturnim dobrima

Prema Zakonu o kulturnim dobrima, „kulturna dobra su stvari i tvorevine materijalne i duhovne kulture od opšteg interesa koje uživaju posebnu zaštitu utvrđenu ovim za-

104 Član 241, stav 1, tačke 3 i 4, Sudski poslovnik („Sl. glasnik RS”, br. 110/2009, 70/2011, 19/2012, 89/2013, 96/2015, 104/2015 i 113/2015 – ispr.).

105 Ibid, tačke 10 i 13.

106 Ibid, stav 4.

107 Ibid, član 240, stav 1, tačka 4.

108 U predmetima ratnih zločina primenjuje se Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije (*Službeni list SFRJ*, br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ*, br. 35/92, 37/93 i 24/94) koji je važio u vreme izvršenja dela.

konom” i one obuhvataju i „arhivsku građu.”¹⁰⁹ U skladu sa Zakonom, kulturna dobra se ne smeju uništavati.¹¹⁰

Arhivsku građu prema Zakonu čine „izvorni i reprodukovani pisani, [...] ili na drugi način zabeleženi dokumentarni materijal od posebnog značaja za nauku i kulturu koji je nastao u radu državnih organa i organizacija [...]”¹¹¹ „Arhivska i filmska građa nastala u radu državnih organa i organizacija, organa jedinica teritorijalne autonomije i lokalne samouprave, ustanova, preduzeća, drugih pravnih lica i pojedinaca, koju oni čuvaju u skladu s ovim zakonom, kulturna su dobra na osnovu ovog Zakona.”¹¹²

U skladu sa odredbama ovog Zakona, **arhivska građa iz suđenja za ratne zločine može biti zaštićena kao „kulturno dobro od izuzetnog značaja”** jer ima sledeće karakteristike:

- „poseban značaj za društveni, istorijski i kulturni razvoj naroda u nacionalnoj istoriji”;
- „svedoči o presudnim istorijskim događajima i ličnostima i njihovom delovanju u nacionalnoj istoriji;”
- ima „veliki uticaj na razvoj društva”;¹¹³

Takođe u skladu sa Zakonom, **arhivska građa iz suđenja za ratne zločine može biti zaštićena i kao „kulturno dobro od velikog značaja”** jer:

- „svedoči o društvenim, odnosno uslovima društveno-ekonomskog i kulturno-istorijskog razvoja u određenim razdobljima;”
- „svedoči o značajnim događajima i istaknutim ličnostima iz nacionalne istorije.”¹¹⁴

Da Zakon predviđa da se spisi iz predmeta ratnih zločina čuvaju u nadležnim arhivima kao kulturna dobra, potvrđuje i činjenica da se **u državnim arhivima čuva dokumentacija vezana za ispitivanje i procesuiranje zločina iz Drugog svetskog rata.**¹¹⁵

109 Član 2, Zakon o kulturnim dobrima (Sl. glasnik RS*, br. 71/94, 52/2011 – dr. zakoni i 99/2011 – dr. zakon).

110 Ibid, član 7.

111 Ibid, član 24.

112 Ibid, član 53.

113 Ibid, član 5, stav 1, tačke 1, 2 i 4.

114 Ibid, član 5, stav 2, tačke 2 i 3.

115 Internet stranica Arhiva Jugoslavije, Dokumenti istorije Jugoslavije: Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Drugog svetskog rata, dostupno na http://www.arhivyyu.gov.rs/active/sr-cyrillic/home/glavna_navigacija/izdanja/istoriografija/drzavna_komisija_za_utvrđivanje_zlocina_okupatora.html; pristupljeno dana 18. jula 2016. godine.

2. Uporedna praksa

Sudski spisi krivičnih predmeta ratnih i drugih zločina protiv međunarodnog prava se u BiH ne uništavaju. Naime, Pravilnik o unutrašnjem sudskom poslovanju BiH predviđa da se u arhivi trajno čuvaju „spisi krivičnih predmeta za krivična djela za koja prema zakonu ne može teći zastara krivičnog gonjenja i spisi krivičnih predmeta u kojima je izrečena kazna dugotrajnog zatvora.”¹¹⁶

Sudski poslovnik Hrvatske ne predviđa eksplicitno da se spisi krivičnih predmeta ratnih zločina trajno čuvaju. Međutim, poslovnik predviđa da se trajno čuvaju „spisi koji su zbog svog sadržaja i zbog osoba na koje se odnose od povijesnog, znanstvenog ili društvenog značaja, kao i spisi uprave koji su važni za opću ili mjesnu povijest.”¹¹⁷ Upravo se u skladu sa ovom odredbom predmeti ratnih zločina u Hrvatskoj trajno čuvaju.¹¹⁸

Na Kosovu je trenutno u toku izrada pravilnika koji će regulisati rokove za čuvanje i uništavanje sudskih spisa.¹¹⁹

Uobičajena je praksa u mnogim državama da se u nacionalnim arhivima trajno čuvaju spisi suđenja za zločine protiv međunarodnog prava.¹²⁰

116 Član 142(h), Pravilnik o unutrašnjem sudskom poslovanju BiH, dostupno na http://www.pravosudje.ba/vstv/faces/faces/docservlet?p_id_doc=1605, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

117 Član 168, stav 1, tačka 1, Sudski poslovnik Republike Hrvatske (pročišćeni tekst N.N. 37/14, 49/14, 8/15 i 35/15 i 123/15), dostupno na http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/2016dok/SudskiPoslovnik_2015-123.pdf, pristupljeno dana 20. jula 2016. godine.

118 Telefonski intervju FHP-a sa predstavnikom Documenta od 19. jula 2016. godine.

119 Odgovor predstavnice sekretarijata Sudskog saveta Kosova od 21. jula 2016. godine.

120 Videti npr. arhivske fondove o suđenjima vezanim za Drugi svetski rat Nacionalnog arhiva Sjedinjenih Američkih Država, dostupno na <http://www.archives.gov/research/captured-german-records/war-crimes-trials.html>; arhivske fondove o suđenjima za ratne zločine Nacionalnog arhiva Australije, dostupno na http://recordsearch.naa.gov.au/SearchNRRetrieve/Interface/DetailsReports/SeriesDetail.aspx?series_no=A471; sudski spisi iz suđenja u Francuskoj za zločine počinjene tokom Drugog svetskog rata, trajno se čuvaju u Institut national de l'Audiovisuel, videti u Trudy Huskamp Peterson, *Temporary Courts, Permanent Records*, str. 57, dostupno na https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/TCPR_Peterson_HAPPO2.pdf, pristupljeno dana 18. jula 2016. godine.

3. Preporuke

Republika Srbija treba, po ugledu na zakonska rešenja iz regiona, da izmeni Sudski poslovnik, tako da se eksplicitno predvidi trajno čuvanje predmeta ratnih zločina, bez obzira na njihov sudski epilog.

Republika Srbija treba trajno da čuva spise iz predmeta ratnih zločina u skladu sa odredbama Zakona o kulturnim dobrima.

Beogradski centar
za ljudska prava

Autor:
Gojko Pantović
Beogradski centar za ljudska prava

Saizvršilaštvo u predmetima ratnih zločina u Srbiji

I O saizvršilaštvu

Saizvršilaštvo je prema stavu doktrine oblik saučesništva i kao takvo je definisano u Krivičnom zakoniku Republike Srbije.¹²¹ U našoj teoriji iz nemačke doktrine prihvaćena je podela saučesništva na saučesništvo u užem smislu (koje obuhvata podstrekanje i pomaganje) i saučesništvo u širem smislu (koje obuhvata i saizvršilaštvo).¹²²

Kao pravni institut, saizvršilaštvo je prvi put formulisano u srpskom zakonodavstvu Krivičnim zakonom SFRJ iz 1976. godine.¹²³ U praksi do tog trenutka sudovi su rešavali pitanja i probleme u vezi sa saizvršilaštvom oslanjanjem na postojeće odredbe o saučesništvu, krivičnoj odgovornosti i krivičnim delima i na teoriju krivičnog prava.¹²⁴ Definicija saizvršilaštva nije menjana sve do donošenja sada važećeg Krivičnog zakonika, a saizvršilaštvo je bilo definisano u članu 22 Krivičnog zakona SFRJ:

Ako više lica, učestvovanjem u radnji izvršenja ili na drugi način, zajednički učine krivično delo, svako od njih kazniće se kaznom propisanom za to delo.

U članu 25 stav 1 propisane su granice odgovornosti i kažnjivosti saučesnika:

Saizvršilac je krivično odgovoran u granicama svog umišljaja ili nehata, a podstrekač i pomagač – u granicama njihovog umišljaja.

Tako je pojam saizvršilaštva bio šire definisan i podeljen na dva dela, jedan koji određuje da su saizvršioci lica koja zajednički učine krivično delo učestvovanjem u samoj radnji izvršenja, i drugi koji prepoznaje saizvršilaštvo u slučaju kada više lica zajednički na drugi način učine krivično delo. Neprecizno određenje je izostanak kriterijuma

121 Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014. Shvatanje da je saizvršilaštvo oblik saučesništva posledica je široko usvojenog restriktivnog pojma izvršilaštva, prema kome je izvršilac samo ono lice koje preduzima radnju izvršenja krivičnog dela. Teorija krivičnog prava poznaje i tzv. ekstenzivni pojam izvršioca prema kojoj su svi učesnici u izvršenju krivičnog dela izvršiocima. Za više videti Franjo Bačić, *Krivično pravo: opći dio*, Zagreb, 1978, str. 324.

122 Ljubiša Lazarević, *Krivično pravo Jugoslavije: Opšti deo*, Savremena administracija, Beograd, 2000, str. 241, Zoran Stojanović, Milan Škulić, Milenko Radoman, *Krivično pravo (materijalno, procesno i izvršno)*, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, 2013, str. 84, Nataša Delić, *Saizvršilaštvo – Zakonodavstvo, teorijski stavovi i sudska praksa*, „Pravni život“, broj 9/2005, str. 341.

123 Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ*, br. 44/76.

124 Miodrag Đorđević, *Saizvršilaštvo*, *Jugoslovenska revija za kriminalistiku i krivično pravo*, 1/1988, Beograd, str. 29 – 30, N. Delić, op. cit, str. 342.

za razgraničenje šta predstavlja „drugi način” na koji se zajednički čini krivično delo nauka je tumačila različito.¹²⁵

Prvi deo definicije nesporan je – za postojanje saizvršilaštva potrebno je ostvarenje zajedničkog činjenja i tada je svaki saizvršilac u suštini izvršilac.¹²⁶ Sa druge strane, zakonopisac nije preciznije uredio niti propisao kriterijume kako tumačiti drugi deo definicije saizvršilaštva – šta predstavlja „drugi način” na koji se može učiniti krivično delo, pa se odgovor morao tražiti oslanjanjem na teorijska shvatanja o pojmu saizvršilaštva. Doktrina bivše Jugoslavije je uglavnom zauzela stanovište da odgovor na ovo pitanje daje objektivno – subjektivna teorija.¹²⁷ Prema ovoj teoriji za saizvršilaštvo je nužno potrebno postojanje dva elementa, objektivnog i subjektivnog: objektivni element predstavlja preduzetu radnju koja je u tesnoj vezi sa radnjom izvršenja, odnosno ima osetan značaj za ostvarenje krivičnog dela, dok subjektivni element predstavlja svest o zajedničkom delovanju, odnosno da je lice koje učestvuje u delu svesno delovanja ostalih učesnika, da njegovo postupanje ulazi u sastav delovanja drugih lica tako da sve pojedine radnje predstavljaju jednu celinu.¹²⁸ Prilikom utvr-

125 Prema Z. Stojanoviću, zapaža se ekstenzivno shvatanje pojma saizvršilaštva što je dozvoljavala neodređena odredba iz člana 22, Zoran Stojanović *Krivično pravo: opšti deo*, Beograd, 2009, str. 243. Po mišljenju N. Delić, zakonsko rešenje pojma saizvršilaštva nije moglo obezbediti neophodnu platformu za izgradnju jedinstvene sudske prakse u slučajevima saizvršilaštva koje je ostvareno preduzimanjem neizvršilačke radnje, i u nekim slučajevima suprotno načelu zakonitosti došlo je do neujednačenog i neretko krajnje ekstenzivnog tumačenja date zakonske odredbe, N. Delić, *Neke dileme u vezi zakonskog pojma saizvršilaštva*, Beograd, 2009, str. 260 (isto u Nataša Delić, *Saizvršilaštvo – Zakonodavstvo, teorijski stavovi i sudska praksa*, „Pravni život”, broj 9/2005, str. 348). Prema I. Simović – Hiber, još više su otvorene a ne rešene dileme oko razlikovanja saizvršilaštva i saučesništva, I. Simović – Hiber, *Pojam saizvršilaštva u jugoslovenskom krivičnom pravu*, Beograd, 1981, str. 24. Sa druge strane, zakonsko rešenje prilično uopšteno i ne sasvim precizno daje zadovoljavajući okvir za rešavanje konkretnih slučajeva i usmerava na određena rešenja koja vode ujednačavanju sudske prakse u tumačenju ovih zakonskih odredaba, M.Đorđević, op.cit, str. 33.

126 Nataša Delić, *Saizvršilaštvo* RRK 3/09, 253.

127 Reč je o takozvanoj mešovitoj teoriji nastaloj sintezom objektivne teorije (koja za saizvršioca uzima lice koje makar i delimično ostvaruje samu radnju izvršenja krivičnog dela) i subjektivne teorije (prema kojoj saizvršilaštvo postoji uvek kada lice učestvuje u ostvarenju krivičnog dela na način da delo hoće kao svoje, to jest ima izvršilačku volju – *cum animo actoris*). Prema ovoj teoriji saizvršilaštvo predstavlja preduzimanje radnje koja nije izvršilačka a koja je rukovođena izvršilačkom voljom – „saizvršilaštvo nije samo delovanje, u smislu pojave u spoljnom svetu, niti samo subjektivan odnos, u smislu unutrašnjeg stava prema ostvarenom krivičnom delu, već je za njegovo postojanje bitan kako stvarni značaj neizvršilačke radnje u osvarivanju krivičnog dela, tako i volja sa kojom se postupa”, N. Delić, *Saizvršilaštvo – Zakonodavstvo, teorijski stavovi i sudska praksa*, Beograd, 2005, str. 344.

128 Lazarević, Srzentić, Stajić, op.cit, str. 248, Z. Stojanović, op. cit, str. 266. U vezi sa objektivnim elementom – saizvršilac je lice koje je učestvovalo u delu radnjom koja je najuže objektivno povezana sa radnjom izvršenja, tako da radnja izvršenja zajedno sa radnjom ovog lica čini jednu čvrsto povezanu celinu, Lazarević, Srzentić, Stajić op. cit, str. 249. Saizvršilac je onaj ko u planiranom procesu izvršenja delapreduzima delatnost izvan bića dela ali je bitni deo procesa izvršenja samog dela, F. Bačić, op.cit, str. 331. Subjektivna veza (element) ispoljava se uglavnom u dogovoru dva ili više lica o zajedničkom delovanju. Dogovor može uslediti pre preduzimanja radnje (prethodni dogovor), neposredno pre pristupanja delovanju, čak i nakon otpočete radnje izvršenja, odnosno u toku delovanja koje je preduzelo drugo lice (tzv. sukcesivno saizvršilaštvo).

đivanja saizvršilaštva, oba elementa moraju da se posmatraju u njihovoj celini i uzajamnoj povezanosti.¹²⁹ Tako, u slučaju saizvršilaštva preduzetog neizvršilačkom radnjom, objektivni element je daleko slabije izražen (nego u slučaju učešća u samoj radnji izvršenja) i kompenzuje se preko subjektivnog elementa koji mora biti intenzivniji i pretpostavlja prisustvo izvršilačke volje.¹³⁰ Saizvršilaštvo tako predstavlja preduzimanje određene neizvršilačke radnje rukovođeno određenom, izvršilačkom voljom.¹³¹ Ova teorija prevladala je i u sudskoj praksi.¹³² Tako Okružni sud u Beogradu u presudi nalazi da je saizvršilac u izvršenju krivičnog dela nanošenja teške telesne povrede drugooptuženi koji oštećenog drži rukama oko vrata dok ga za to vreme prvooptuženi udara i nanosi mu povredu. Sud nalazi da drugooptuženi nije učestvovao u radnji izvršenja, ali s obzirom da je njegovo delovanje čvrsto povezano sa delovanjem prvooptuženog, te da je doprineo izvršenju i da je krivično delo hteo kao svoje, sud nalazi da su njegove radnje saizvršilačke.¹³³

Osim ove teorije u našoj sudskoj praksi prihvaćena je i teorija o podeli rada/posla/uloga¹³⁴ prema kojoj je saizvršilac lice koje zajedno sa drugim/a na osnovu dogovora/sporazuma o podeli rada/posla/uloga učestvuje u ostvarenju krivičnog dela.¹³⁵ Tako je u presudi Vrhovnog suda Srbije KŽ-1520 od 18.11.2004. godine sud našao da postoji saizvršilaštvo u situaciji u kojoj su u izvršenju krivičnog dela razbojništva učestvovala trojica učinilaca, pri čemu je uloga prve dvojice bila da uđu u stan oštećenih, a trećeg da stoji ispred stana oštećenih, gasi i pali svetlo i pazi da neko ne naiđe.¹³⁶ Okružni sud u Beogradu u presudi KŽ 142/05 od 3.03.2005. godine nalazi da se rad-

-
- 129 *Ibid.* Može se uzeti da do određene granice, jače izražen subjektivni elemenat može donekle kompenzovati slabije izraženi objektivni elemenat, ali i u tom slučaju neizvršilačke radnje moraju objektivno imati osetan značaj za ostvarenje krivičnog dela, moraju biti u tesnoj vezi sa izvršenjem, Z. Stojanović, *op. cit.* 2009, str. 240 – 241, Z. Stojanović, *Krivično pravo, opšti deo*, Beograd, 2003, str. 266.
- 130 N. Delić, *op. cit.*, str. 255.
- 131 *Ibid.*
- 132 M.Đorđević, *op. cit.*, str. 31, D. Jovašević, *op. cit.*, str. 20, Z. Stojanović, *op. cit.* 2015, str. 257, I. Simović – Hiber, *op. cit.*, str. 21. Prema N. Delić, ova teorija bila je prihvaćena u delu sudske prakse. U tom smislu, videti presude Okružnog suda u Beogradu KŽ-2113/00 od 20.12.2000, Vrhovnog suda Srbije KŽ-2038/02 od 4.03.2003, rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm-64/02 od 14.01.2003, citirano prema N.Delić, *op. cit.*, str. 256.
- 133 Presuda Okružnog suda u Beogradu KŽ. 2113/00 od 20.12.2000. godine, u I. Simić, *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije, knjiga četvrta*, Beograd, 2002, str. 19 – 20.
- 134 Ova teorija pretpostavlja ispunjenje subjektivnog uslova – dogovora o načinu izvršenja krivičnog dela o podeli uloga i objektivnog uslova – preduzimanje određenih radnji na osnovu postignutog dogovora. Sam dogovor može biti izražen na bilo koji razumljiv način i može nastati i u toku ostvarivanja već započetog dela. Tako je saizvršilac svaki učesnik koji na osnovu sporazuma o podeli uloga i zajedničkom izvršenju dela ostvari svoj deo u procesu izvršenja dela, pri čemu ostvarenje dela hoće kao svoje izjedničko bez obzira na kvalitet radnje koju je preduzeo. Ova teorija je kritikovana da izjednačuje saučesničke radnje i otežava razlikovanje saizvršilaštva od pomaganja: naime, jedna radnja dobija saizvršilački kvalitet samo na osnovu dogovora o podeli rada, ne uvažavajući pritom činjenicu koliko je neka radnja zaista doprinela izvršenju dela. Za više: F. Bačić, *op. cit.*, str. 328 – 329, N. Delić, *op. cit.*, str. 258.
- 135 Videti presude Vrhovnog vojnog suda K II-2/81 od 6.03.1986, Vrhovnog suda Srbije KŽ-209/98 od 20.05.1998, KŽ-799/05 od 13.04.2006. Citirano prema, Delić, *op. cit.* 258.
- 136 I. Simić, A. Trešnjev, *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije*, Beograd, 2005, str. 25 – 26.

nja saizvršilaštva u izvršenju krivičnog dela nasilničkog ponašanja sastoji u tome što je učinilac koji je dovezao okrivljenog i oštećenog u svom vozilu na sporedan put ka groblju, u trenutku kada je okrivljeni napao oštećenog i prema njemu vršio nasilje, pa ovaj počeo da kuka, pojačao muziku u vozilu kako se ne bi čulo kukanje.¹³⁷

Kako nijedna od ove dve teorije nije obezbeđivala kriterijume dovoljno pouzdane i precizne za primenu u svakom konkretnom slučaju, sudska praksa pribegla je u pojedinim slučajevima kumulaciji različitih kriterijuma preuzetih iz pojedinih teorija o saizvršilaštvu. Tako u presudi Vrhovnog suda Srbije KŽ-1482/99 od 6.04.2000. godine sud nalazi da je optuženi saizvršilac u krivičnom delu razbojništva ako je po prethodnom dogovoru sa ostalim izvršiocima na bazi podele uloga preduzeo radnje koje su van bića krivičnog dela, ali su bitni deo procesa njegovog izvršenja, pri čemu je samo izvršenje dela hteo kao svoje i kao zajedničko.¹³⁸ Isti sud u presudi KŽ-1328/94 od 20.01.1995. godine nalazi da radnje koje je optuženi preduzeo, počev od faze dogovaranja i povezivanja ostalih učinilaca, formiranja grupe i njenog okupljanja na dan izvršenja krivičnog dela, dovođenja na mesto događaja optuženog i maloletnog saučesnika i davanje pištolja koji su ovi upotreбили pri izvršenju krivičnog dela, njihovo sačekivanje u taksiju i omogućavanje napuštanja tog mesta posle izvršenja krivičnog dela, predstavljaju bitni deo procesa izvršenja, pa se zaključak prvostepenog suda da je optuženi delovao kao saizvršilac, a ne kao pomagač, ne može dovesti u pitanje. Ovo tim više, što je utvrđeno i da je postojao prethodni dogovor učinilaca o podeli uloga u zajedničkom izvršenju dela, te da je svaki od njih, uključujući i optuženog u okviru tog dogovora preduzeo radnje nužne za njegovu realizaciju i pri tome ostvarenje dela hteo kao svoje i zajedničko.¹³⁹ U presudi KŽ-1711/98 od 18.05.1999. godine isti sud nalazi da je lice učestvovalo kao saučesnik u razbojništvu „na drugi način” jer je celokupna njegova aktivnost: davanje potpunih informacija da oštećeni ima novca, pokazivanje gde oštećeni stanuje, davanje informacija gde oštećeni drži novac, kada oštećeni neće biti u svom stanu, saglasno dogovoru njegovo lično angažovanje da sa oštećenim bude van stana oštećenog u vreme izvršenja krivičnog dela – u tolikoj meri prisutna i zajednička da se može reći da tok izvršenja dela i ostvarenje posledica bitno zavise upravo od doprinosa ovog optuženog. Bez takvog angažovanja ovo delo na ovakav način ne bi moglo biti realizovano, pa se stoga mora uzeti da je on zajednički sa ostalom dvojicom optuženih i

137 *Ibid.*

138 I.Simić, *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije*, Beograd, 2000, str. 20 – 21.

139 I.Simić, A.Trešnjev, *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije*, Beograd, 1998, str. 27.

*nosilac odluke o izvršenju dela i da takvu odluku zajedno sa njima i izvršava ostvarujući pri tome svako od njih radnju izvršenja u skladu sa dogovorom.*¹⁴⁰

U sada važećem Krivičnom zakoniku RS zakonodavac se odlučuje da postavi granice i propiše jasne kriterijume za utvrđivanje saizvršilaštva koje je ostvareno radnjom koja nije sama radnja izvršenja.¹⁴¹ Tako je u članu 33 Krivičnog zakonika propisano:

Ako više lica učestvovanjem u radnji izvršenja sa umišljajem ili iz nehata zajednički izvrše krivično delo, ili ostvarujući zajedničku odluku drugom radnjom sa umišljajem bitno doprinesu izvršenju krivičnog dela, svako od njih kazniće se kaznom propisanom za to delo.

Prema navedenoj odredbi, u delu koji se odnosi na saizvršilaštvo preduzimanjem neizvršilačke radnje, saizvršioci su lica koja su ostvarujući zajedničku odluku drugom radnjom sa umišljajem bitno doprinela izvršenju krivičnog dela. Prema tome, postavljena su tri kumulativna uslova:

- (1) umišljaj;
- (2) radnja koja nije radnja izvršenja ali bitno doprinosi izvršenju krivičnog dela;
- (3) zajednička odluka.

I pored dodatnog preciziranja odredbe o saizvršilaštvu, nisu u potpunosti otkonjene poznate dileme koje se odnose na razlikovanje saizvršilaštva i saučesništva u užem

140 I. Simić, *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije*, Beograd, 2000, str. 22.

141 Nataša Delić, *Neposredno saizvršilaštvo, posredno izvršilaštvo i saizvršilaštvo – vlast nad delom* Zbornik na trudovi na Pravniot fakultet „Justinijan Prvi“ vo Skopje: posveten na prof.d-r. Franjo Bačik, 2007, str. 463; Z. Stojanović, *op.cit.* 2009, str. 254.

smislu, posebno od pomaganja te su stoga još aktuelne teorije o pojmu saizvršilaštva¹⁴² uključujući i teoriju vlasti nad delom.¹⁴³

U teoriji prevladava stav da i ovaj zakonski pojam saizvršilaštva počiva na meštovitoj, objektivno – subjektivnoj teoriji¹⁴⁴ sa uticajem teorije vlasti nad delom.¹⁴⁵

U slučaju saizvršilaštva kada je preduzeta radnja izvršenja, na subjektivnom planu se ne traži ništa više od opšteg subjektivnog uslova za postojanje saučesništva – svest o zajedničkom delovanju. Sa druge strane, u slučaju saizvršilaštva kada je preduzeta neizvršilačka radnja, dakle radnja koja sama po sebi može biti i radnja pomaganja, subjektivni element mora biti ostvaren u intenzivnijoj formi – neophodno je postojanje

142 Z. Stojanović, *Krivično pravo, opšti deo*, Beograd, 2015, str. 254 – 255.

143 U pitanju je tzv. materijalno – objektivna teorija prema kojoj je saizvršilac lice koje u svakoj fazi ostvarenja krivičnog dela ima presudnu ulogu to jest bitno može da utiče na tok izvršenja krivičnog dela; drugim rečima, saizvršilac je onaj učesnik koji preko delatnosti koju preduzima upravlja procesom izvršenja. Prema ovoj teoriji, saizvršilac je onaj ko na vodeći i odlučujući način zajedno sa drugim sudeluje u izvršenju dela, a njegova ostvarena uloga u zajedničkom izvršenju je u rangu lica koje preduzima samu radnju izvršenja. Doprinos učesnika tako je funkcionalno povezan sa delatnostima drugih da ih dopunjuje na bitan, odlučujući način, tako da je i taj doprinos *conditio sine qua non* za planirano ostvarenje dela, a ne obično podupiranje tog izvršenja, obično olakšanje izvršenja dela. Tako je saizvršilac ono lice koje svojom delatnošću drži u svojim rukama uzročni tok od koga zavisi mogućnost izvršenja krivičnog dela, F. Bačić, *op. cit.*, str. 331, Z. Stojanović, 2009, *op. cit.*, str. 240, D. Jovašević, *op. cit.*, 14. Ova teorija nije u velikoj meri prisutna u našoj teoriji i praksi, Z. Stojanović, *op. cit.*, str. 256.

144 Delić, *Saizvršilaštvo, op. cit.*, str.271.

145 Prema Stojanoviću, kriterijum vlasti nad delom trebalo bi da ima određeni značaj prilikom određivanja saizvršilaštva, što bi bilo u duhu zakonskog rešenja samog saizvršilaštva. Prema N. Delić, zakonska odredba saizvršilaštva koje je ostvareno preduzimanjem neizvršilačke radnje polazi od teorije vlasti nad delom. Videti, Z. Stojanović, *op. cit.*2015, str. 256, N. Delić, *op. cit.*, str. 271.

nje zajedničke odluke da se izvrši delo.¹⁴⁶ Objektivni element ispunjen je preduzimanjem neizvršilačke radnje kojom se bitno doprinosi izvršenju krivičnog dela.¹⁴⁷

Objektivni i subjektivni element u svakom konkretnom slučaju moraju se posmatrati u međusobnoj vezi i može se uzeti da jače izraženi subjektivni element može do određene granice kompenzovati slabije izraženi objektivni element.¹⁴⁸

S obzirom da je odrednica bitnog doprinosa u zakonskoj odredbi deskriptivnog karaktera postavlja se pitanje šta se ima smatrati bitnim doprinosom a šta ne, odnosno koja je razlika između bitnog i običnog (nebitnog) doprinosa. U teoriji je iznet stav da se kriterijum za razlikovanje ova dva doprinosa traži na terenu uzročne veze. Tako, bitan doprinos izvršenju postoji *kada se na osnovu okolnosti konkretnog slučaja koje mogu biti kako objektivne, tako i subjektivne prirode, može utvrditi da neizvršilačka radnja ima kauzalni značaj u smislu da predstavlja conditio sine qua non za ostvarenje krivičnog dela.*¹⁴⁹

Praktični značaj razlikovanja saizvršilaštva od pomaganja ogleđa se u tome što zakon predviđa mogućnost ublažavanja kazne pomagaču, tj. odmeravanje i izricanje kazne koja je po vrsti ili meri blaža od one propisane za izvršenje krivičnog dela, što je isključeno za saizvršioca koji se kažnjava kao sam izvršilac.

146 Prema N. Delić, zajednička odluka pretpostavlja svest i volju o zajedničkom izvršenju krivičnog dela i podrazumeva postojanje zajedničkog sporazuma (dogovora) da se zajednički izvrši krivično delo, odnosno plana o podeli uloga u procesu izvršenja. Suštinski, zajednička odluka *pretpostavlja da svaki učesnik u premanentno svesnoj koordinaciji ostvaruje krivično delo kao ravnopravni partner drugih, pri čemu volja mora biti tako usmerena da preduzete radnje ne predstavljaju bitan doprinos pojedinim, već svim učesnicima krivičnog dela tj. da doprinos radnjama drugih učesnika predstavlja dopunu sopstevnom delu*, N. Delić, *op. cit.*, str. 267.

147 Prema Stojanović, radnje moraju objektivno imati osetan značaj za izvršenje krivičnog dela, moraju biti u tesnoj vezi sa izvršilaškom radnjom, Z. Stojanović, *op. cit.* 2015, str. 257. Prema N. Delić, navedena radnja mora, objektivno, biti bitna za izvršenje krivičnog dela, mora biti povezana sa delatnostima koje preduzimaju drugi saizvršioci tako da ih dopunjuje na bitan način, te radnja neizvršenja, funkcionalno, mora biti od velikog značaja i od velike vrednosti za realizaciju krivičnog dela, N. Delić, *op. cit.* str. 267.

148 Z. Stojanović, *op. cit.*, str. 257.

149 N. Delić, *op. cit.*, str. 268, Z. Stojanović, *op. cit.* 2015, str. 257. Tako prema N. Delić, čuvanje straže smatraće se saizvršilaštvom ako je u konkretnom slučaju data radnja u okviru prethodnog dogovora na osnovu koje je izvršena podela rada – nužna za ostvarivanje konkretnog krivičnog dela. I obrnuto, čuvanje straže je pomaganje ako je izvršenje krivičnog dela bilo moguće i bez čuvanja straže, N. Delić, *op. cit.*, str. 268 – 269. Drugačiji stav zastupa I. Vuković u *Vreme i kauzalnost bitnog saizvršilačkog doprinosa*, Žurnal za kriminalistiku i pravo, Beograd, 2015, str. 127 – 145.

II Predmeti saizvršilaštva u suđenjima za ratne zločine u Srbiji

S obzirom da su nadležni sudovi u predmetima ratnih zločina kao blaži zakon¹⁵⁰ po okrivljene primenjivali Krivični zakon SRJ (nadalje: KZ SRJ),¹⁵¹ pravno relevantna definicija saizvršilaštva sa kojom nadležna tužilaštva i sudovi u predmetima ratnih zločina rukovode je odredba iz člana 22 KZ SRJ.

Od ukupno 54 krivična predmeta ratnih zločina uključujući pravnosnažne i nepravnosnažne predmete, saizvršilaštvo kao oblik izvršenja ratnog zločina postoji u ukupno 36 predmeta.¹⁵² U dva predmeta optužnicama Tužilaštva za ratne zločine (nadalje:

150 Primetno je da su sudovi prilikom određivanja blažeg zakona u obrazloženjima odluka isključivo analizirali odredbe koje se odnose na visinu zaprećene kazne za izvršenje krivičnog dela, te da nisu razmatrali ukupnost svih odredaba zakona koje se mogu primeniti u konkretnom slučaju.

151 Službeni list SRJ 37/93.

152 U pitanju su predmeti *Banski Kovačevac* (Pane Bulat i Rade Vranešević), *Belj Manastir* (Zoran Vukšić i drugi), *Bihać* (Đuro Tadić), *Bihać II* (Svetko Tadić), *Bijeljina* (Dragan Jović i drugi), *Bijeljina II* (Miodrag Živković), *Bosanski Petrovac* (Nedeljko Sovilj i Rajko Vekić), *Bitići* (Sreten Popović i Miloš Stojanović), *Bratunac* (Dalibor Maksimović), *Čelebić* (Samir Hondo), *Ćuška* (Toplica Miladinović i drugi), *Doboj* (Dušan Vuković), *Đakovica* (Anton Lekaj), *Gnjilanska grupa* (Fazli Ajdari i drugi), *Kušnir* (Zlatan Mančić i drugi), *Lički Osik* (Čeda Budisavljević i drugi), *Lovas* (Ljuban Devetak i drugi), *Ovčara* (Miloljub Vujović i drugi), *Ovčara II* (Milan Bulić), *Ovčara IV* (Damir Sireta), *Ovčara V* (Petar Ćirić), *Podujevo II* (Željko Đurić i drugi), *Prijedor* (Duško Kesar), *Prizren* (Mark Kašnjeti), *Sanski Most* (Miroslav Gvozden), *Sjeverin* (Milan Lukić i drugi), *Skočič* (Sima Bogdanović i drugi), *Škorpioni* (Slobodan Medić i drugi), *Slunj* (Zdravko Pašić i drugi), *Sotin* (Žarko Milošević i drugi), *Srebrenica – Kravice* (Nedeljko Milidragović i drugi), *Suva Reka* (Radoslav Mitrović i drugi), *Trnje* (Pavle Gavrilović i Rajko Kozlina), *Zvornik II* (Branko Grujić i drugi), *Zvornik I* (Dragan Slavković i drugi) i *Zvornik III i IV* (Goran Savić, Saša Ćilerdžić i Darko Janković).

TRZ) optuženima se na teret stavlja izvršenje krivičnog dela u saizvršilaštvu, da bi u kasnijim fazama postupka tužilaštvo prekvalifikovalo oblik izvršenja.¹⁵³

Od 2003. godine kada su osnovane specijalizovane institucije nadležne za procesuiranje predmeta ratnih zločina do juna 2016. godine, evidentirano je 10 predmeta u kojima je problematika u vezi sa saizvršilaštvom bila jedan od razloga zbog kojih je drugostepeni sud ukidao prvostepene presude i predmete vraćao na prvostepeno suđenje (u pitanju su pravnosnažni predmeti *Bitići*, *Gnjilanska grupa*, *Lički Osik*, *Prijedor*, *Sjeverin* i nepravnosnažni predmet *Beli Manastir*, *Biljeljina II*, *Čuška*, *Lovas i Skočić*). Naime, kako su drugostepeni sudovi nalazili, problematika saizvršilaštva bila je obuhvaćena u okviru bitnih povreda odredaba krivičnog postupka – nerazumljivost izreke presude¹⁵⁴ i protivrečnost izreke presude samoj sebi, odnosno nenavođenje razloga o činjenicama koje su predmet dokazivanja, odnosno nejasnost ili protivrečnost razloga presude u znatnoj meri¹⁵⁵ – te u okviru pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja.¹⁵⁶

-
- 153 U predmetu *Škorpioni* tužilaštvo optužuje pet lica za izvršenje ratnog zločina u saizvršilaštvu, da bi u toku prvostepenog postupka izmenilo optužnicu i dvojicu optuženih optužilo za pomaganje u izvršenju ratnog zločina. Sud u prvostepenoj presudi od 10.04.2007. godine osuđuje tri lica za izvršenje ratnog zločina protiv civilnih lica u saizvršilaštvu, jednog optuženog osuđuje za pomaganje i jednog optuženog oslobađa optužbe. Nakon ukidanja dela presude prema optuženom osuđenom za pomaganje, u ponovljenom suđenju, TRZ optuženog tereti za pomaganje; prvostepeni sud donosi osuđujuću odluku i nalazi da je optuženi kriv za navedeni oblik izvršenja, a drugostepeni sud potvrđuje presudu. U predmetu *Bitići*, optužnicom KTRZ 5/06 od 23.08.2006. godine TRZ stavlja na teret dvojici optuženih izvršenje ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 144 KZ SRJ u saizvršilaštvu. Prvostepenom presudom Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu okrivljeni se oslobađaju optužbe, a Apelacioni sud u Beogradu ukida presudu. U ponovljenom suđenju TRZ menja optužnicu i izmenjenom optužnicom od 02.04.2012. godine tereti okrivljene za saizvršilaštvo i pomaganje, da bi tri dana kasnije ponovo izmenilo optužni akt i okrivljene optužilo samo za pomaganje.
- 154 Navedena bitna povreda propisna je u članu 438 stav 1 tačka 11 Zakonika o krivičnom postupku RS (*Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014), odnosno u članu 368 stav 1 tačka 11 prethodno važećeg Zakonika o krivičnom postupku (*Službeni list SRJ*, br. 70/2001 i 68/2002 i *Sl. glasnik RS*, br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – dr. zakon, 49/2007, 20/2009 – dr. zakon, 72/2009 i 76/2010).
- 155 Pun naziv povrede glasi: „kada je izreka presude protivrečna sama sebi ili su razlozi presude protivrečni izreci, ili ako presuda nema uopšte razloga ili u njoj nisu navedeni razlozi o činjenicama koje su predmet dokazivanja ili su ti razlozi potpuno nejasni ili u znatnoj meri protivrečni, ili ako o činjenicama koje su predmet dokazivanja postoji znatna protivrečnost između onoga što se navodi u razlozima presude o sadržini isprava ili zapisnika o iskazima datim u postupku i samih tih isprava ili zapisnika, pa zbog toga nije moguće ispitati zakonitost i pravilnost presude”.
- 156 Prema članu 440 stav 2 ZKP činjenično stanje je pogrešno utvrđeno kada je sud neku odlučnu činjenicu koja je predmet dokazivanja pogrešno utvrdio, a nepotpuno je utvrđeno kada nije utvrdio neku odlučnu činjenicu koja je predmet dokazivanja.

III Individualizacija radnje svakog od saizvršilaca

U većini predmeta u kojima su žalbeni sudovi ukidali prvostepene predmete, značajno je prisutna problematika individualizacije, to jest preciziranja radnji saizvršilaca u izvršenju ratnog zločina.¹⁵⁷

Prema stavu žalbenih sudova, prvostepeni sud mora tačno da utvrdi u čemu se sastoji radnja izvršenja krivičnog dela u odnosu na svakog od učesnika, odnosno da utvrdi u čemu se sastoji zajedničko učestvovanje svakog učesnika u izvršenju krivičnog dela. Tako Vrhovni sud Srbije odlučujući u žalbenom postupku u predmetu *Sjeverin* u rešenju Kž I 494/04 od 27.09.2004. godine, nalazi da je uslov za primenu odredbe člana 22 KZ SRJ tačno utvrđivanje u čemu se sastoji radnja izvršenja krivičnog dela u odnosu na svakog učesnika ponaosob, odnosno u čemu se sastoji zajedničko učestvovanje svakog učesnika u izvršenju krivičnog dela, te da ukoliko sud to ne učini, navedena odredba se ne može primeniti.¹⁵⁸ Isto tako, Odeljenje za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu, u rešenju u predmetu *Lovas* nalazi da je prvostepeni sud dužan da, bez obzira da li u svakom konkretnom slučaju radnje okrivljenih smatra radnjama neposrednog izvršenja ili radnjama nekih od postojećih oblika saučestvovanja u radnjama izvršenja, jasno navede u čemu se sastoji konkretna radnja svakog od okrivljenih, a naročito u kakvoj je ona vezi sa radnjom neposrednog izvršioca i nastupelom posledicom.¹⁵⁹ Isti sud, u rešenju u predmetu *Ćuška* nalazi da je pre svega neophodno konkretizovanje radnje svakog od okrivljenih i utvrđivanje na nesumnjiv način da li su i na koji način okrivljeni učestvovali u radnjama izvršenja predmetnog krivičnog dela, odnosno da li svojim radnjama doprinose izvršenju dela, te da li se mogu smatrati saizvršiocima u smilu odredbe člana 22 KZ SRJ.¹⁶⁰ U presudi u predmetu *Beli Manastir* Apelacioni sud nalazi da bi postojalo saizvršilaštvo, neophodno je utvrditi šta predstavlja radnju saizvršilaštva.¹⁶¹ U rešenju suda u predmetu *Skočić* sudsko veće konstatuje da nije dovoljno da se samo navede da su okrivljeni kao saizvršioci postupali, već je neophodno da se u izreci presude navede svaka pojedinačna radnja okrivljenog. Dalje, sud ocenjuje da u optužnici nisu jasno

157 U pitanju je sedam od deset predmeta: predmeti *Bitići*, *Prijedor*, *Sjeverin*, *Beli Manastir*, *Ćuška*, *Lovas* i *Skočić*.

158 Rešenje, str. 8.

159 Rešenje Apelacionog suda Kž 1 Po2 3/13 od 9.12.2013. godine, str. 15.

160 Rešenje Apelacionog suda Kž 1 Po2 6/14 od 26.02.2015. godine, strana 6.

161 Presuda Apelacionog suda Kž 1 Po2 7/12 od 29.03. 2013. godine, strana 8.

izdiferencirane radnje koje je preduzeo svaki od okrivljenih, i da prvostepeni sud u toku postupka nije nesumnjivo razgraničio pojedine radnje.¹⁶²

Ovakav stav ne razlikuje se niti odstupa od prakse sudova u drugim predmetima. Tako, Vrhovni sud Srbije u svom rešenju iz 1996. godine navodi da se nerazumljivost izreke presude ogleda u tome što su dvojica optuženih oglašeni krivima da su izvršili krivično delo teškog slučaja razbojničke krađe i razbojništva kao saizvršioči, a u izreci presude nisu naznačene radnje izvršenja za svakog izvršioca ponaosob, što je nužno radi razumljivosti i pravilnosti izreke.¹⁶³ Isti sud nalazi da je u situaciji kada su dvojica optuženih zajedno sa trojicom maloletnika zadali oštećenom povrede od kojih je on preminuo, sud dužan da utvrdi i individualizira radnje svakog od učesnika u događaju.¹⁶⁴ U rešenju istog suda navedeno je da se u slučaju da je više lica oglašeno krivima da su izvršili krivično delo kao saizvršioči, u izreci presude moraju navesti radnje izvršenja za svakog saizvršioca ponaosob.¹⁶⁵

U svojoj odluci KŽ1. 6811/2010 od 8.2.2011. Apelacioni sud u Beogradu nalazi da u izreci osuđujuće presude za krivično delo učinjeno u saizvršilaštvu moraju biti precizno, tačno i nesumnjivo označene radnje svakog od saizvršilaca, odnosno mora nedvosmisleno biti označeno koje je radnje koji okrivljeni preduzeo, ili je ostvarujući zajedničku odluku drugom radnjom bitno doprineo izvršenju konkretnog krivičnog dela.¹⁶⁶ Isto Apelacioni sud u Beogradu nalazi u svom rešenju KŽ1. 1241/2014(2) od

162 Presuda Apelacionog suda KŽ 1 Po2 6/13 od 14.05. 2014. godine, strana 10, paragraf 26. Isto tako videti i paragraf 27.

163 Rešenje Vrhovnog suda KŽ. 760/95 od 20.09.1996. godine, u I. Simić, *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije*, Beograd, 1998, knjiga druga, str. 25.

164 Presuda Vrhovnog suda Srbije KŽ. 1515/97 od 20.10.1999. godine u Simić, *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije*, Beograd, 2000, knjiga treća, str. 21 – 22. Kako sud navodi „prema iznetom svi učesnici su se svađali sa oštećenim, svi su ga presreli, dogovorili se o napadu, tukli ga i naneli mu teške telesne povrede. U tuči u kojoj je oštećeni, sada pokojni, zadobio teške telesne povrede od kojih je kasnije preminuo učestvovali su dvojica optuženih i tri maloletnika, i sud je bio dužan, jer o tome ima dovoljno podataka, da utvrdi i individualizira ulogu svakog učesnika u događaju. Uopštavanjem uloga izbegnuta je mogućnost utvrđivanja psihološkog odnosa učesnika događaja, pa i ulogu optuženih prema nastaloj posledici.“

165 Rešenje Vrhovnog suda Srbije KŽ. 760/95 od 20.09.1996. godine, u Jovašević, op.cit, str. 18.

166 U pitanju je predmet u vezi sa izvršenjem krivičnog dela neovlašćenog držanja i stavljanja u promet opojnih droga.

31.10.2014. godine.¹⁶⁷ Jednako stanovište zastupa i Viši sud u Valjevu u svojoj odluci KŽ1. 373/2014 od 22.10.2014. godine.¹⁶⁸

Preciziranje odnosno konkretizacija radnji odnosi se kako na presudu tako i na optužni akt.¹⁶⁹

Stiče se utisak da preciziranje radnji nije uslov koji je postavljen apsolutno restriktivno u smislu da je neophodno u potpunosti određivanje i označenje svih radnji saizvršilaca, te da se u suprotnom ima uzeti da radnje nisu individualizovane. Tako, u predmetu *Đakovica*, Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu između ostalog nalazi da „iako oštećeni B. Š. nije video na koji način je njegov brat R. Š. ubijen, sud nesumnjivo zaključuje da je tada i na tom mestu ubijen, tako što su obojica (optuženi i A. Š. Zifa prema kome je postupak razdvojen) ili jedan od njih pucali u predelu grudnog koša (srca) i stomaka R. Š...”. Dalje sud nalazi da „činjenica da se ne može utvrditi da li je optuženi tom prilikom pucao, optuženog ne oslobađa odgovornosti, jer i pod pretpostavkom da je samo Zifa pucao, optuženi ove radnje prihvata kao zajedničke i svoje. Oni zajedno učestvuju u lišenju života R. Š. jer su ga zajedno, obojica naoružani, doveli na mesto izvršenja dela, sa namerom da ga tu ubiju”.¹⁷⁰ U predmetu *Suva Reka* sud nalazi između ostalog da okolnost da nije moglo biti utvrđeno da li su obojica optuženih pucali i lišili života dvoje ljudi ili je pucao jedan od optuženih, ne dovodi u pitanje postojanje njihove krivične odgovornosti s obzirom da sve u obra-

167 Kako sudsko veće navodi u obrazloženju (...) *Naime, odredbom člana 33 KZ propisano je da je saizvršilaštvo učestvovanje više lica u radnji izvršenja sa umišljajem ili iz nehata, koji zajedno izvršavaju krivično delo ili ostvarujući zajedničku ulogu drugom radnjom sa umišljajem bitno doprinose izvršenju krivičnog dela, a u konkretnom slučaju nedostaje individualizacija radnje svakog od okrivljenih i njihov objektivni doprinos (...) Stoga prvostepeni sud nije jasno opredelio radnje okrivljenih (...)*

168 Kod ocene o postojanju saizvršilaštva sud nalazi da *uloga svakog od više okrivljenih koji učestvuju u izvršenju krivičnog dela mora da bude precizno utvrđena da bi se na nesumnjiv način mogao izvesti zaključak da su prilikom izvršenja krivičnih dela koja im se stavljaju na teret okrivljeni postupali kao saizvršioци.*

169 Tako u rešenju Višeg suda u Nišu KŽ. 346/2014 od 22.4.2014. godine sud u obrazloženju navodi da optužni akt mora da sadrži opis radnje svakog od saizvršilaca u izvršenju krivičnog dela, da su u konkretnom slučaju optužena tri lica kao saizvršioци krivičnog dela Prouzrokovanje stečaja koje može biti izvršeno na više načina s obzirom da je radnja krivičnog dela propisana alternativno, te da je prema stanovištu suda prvostepeni sud pravilno odlučio kada je odbacio optužni predlog oštećenog kao tužioca zbog nedostataka u opisu radnje krivičnog dela koja nije individualizovana.

170 Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu K.V. 4/05 od 14.09.2006. godine, str. 34. Vrhovni sud Srbije odbio je kao neosnovane izjavljene žalbe i potvrdio prvostepenu presudu našavši da je prvostepeni sud pravilno i potpuno utvrdio činjenično stanje, pravilno primenio krivični zakon, da su u radnjama optuženog ostvarena sva zakonska obeležja krivičnog dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva u saizvršilaštvu, za šta su u prvostepenoj presudi dati valjani razlozi, a žalbe optuženog, njegovog branioca i majke optuženog u delu kojim se presuda pobija zbog bitne povrede krivičnog zakona, ocenio kao neosnovane. Videti više presudu Vrhovnog suda Srbije KŽ1 RZ 3/06 od 26.02.2007. godine, str. 14.

žloženju navedeno ukazuje da čak i u situaciji da jedan i ne puca, on prihvata radnje drugog kao svoje, svestan zajedničkog delovanja, što optužene čini saizvršiocima.¹⁷¹

Isto tako, Vrhovni sud u predmetu *Sjeverin*, u presudi u ponovljenom suđenju nalazi da branioci optuženih neosnovano pobijaju prvostepenu presudu¹⁷² i u obrazloženju navodi da je izreka prvostepene presude razumljiva i da su u izreci kojom je više saizvršilaca oglašeno krivim, u *dovoljnoj meri i obimu* [prim. aut] označene radnje izvršenja za svakog od njih posebno.¹⁷³ U tom smislu i u predmetu *Bijeljina* Apelacioni sud ocenjuje da su žalbeni navodi odbrane – da prvostepeni sud ne obrazlaže kako se krivični događaj odvijao, u koliko faza, šta su pojedinačno radili učesnici događaja, gde su i kada učesnici bili pojedinačno – neosnovani, s obzirom da je prvostepeni sud, obrazlažući svoju odluku da su svi okrivljeni preduzeli radnje izvršenja krivičnog dela kao saizvršioći, izneo konkretne, jasne i argumentovane razloge. Tako sud navodi i da je u pogledu radnji silovanja oštećenih prvostepeni sud *pokušao da utvrdi koje radnje su kritičnom prilikom okrivljeni preduzimali, ali je ovaj pokušaj, kako to prvostepeni sud navodi, bio bezuspešan, jer su oštećene govorile samo o licima koja su bila prisutna, ne konkretizujući nijednu radnju koju je svako od njih preduzeo, čime se međutim ne dovodi u sumnju da su radnju silovanja ovde oštećenih preduzeli svi okrivljeni* [prim.aut].¹⁷⁴

-
- 171 Prvostepena presuda Odeljenja za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu K.V. 2/2006 od 23.4.2009. godine, str. 110. Drugostepeni sud prihvata u potpunosti ovako obrazložene razloge prvostepenog suda, videti presudu Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu KŽ1 Po2 4/10 od 30.06.2010. godine, str. 10.
- 172 Prema žalbenim navodima izreka presude bila je nerazumljiva i prvostepeni sud nije postupio po primedbama Vrhovnog suda, nisu otklonjene primedbe u pogledu opisa radnji izvršenja za svakog optuženog pojedinačno, te nisu navedeni razlozi o odlučnim činjenicama, a i oni koji su dati su potpuno nejasni i u znatnoj meri protivurečni, presuda Vrhovnog suda KŽ. I 1807/05 od 13.04.2006. godine, str. 4.
- 173 *Ibid.* U prvostepenoj presudi koju je Vrhovni sud potvrdio sudsko veće u obrazloženju između ostalog navodi da su svi optuženi znali da je svrha odvođenja Muslimana na jedno mesto, na obalu reke Drine, upravo da se liše života i dalje navodi da ako su optuženi prisutni svi zajedno, u isto vreme i učestvuju u zajedničkom poduhvatu, zlostavljanju koje je protivzakonito, svako od njih je sa pravnog gledišta krivično odgovoran, *iako ni za jednog optuženog nije bilo tačno dokazano* [prim. aut] da je upravo on pucao ili zadao udarce koji su uzrokovali smrt civila, ali su bili uključeni u lišavanje života, Presuda Okružnog suda u Beogradu K.1419/04 od 15.07.2005. godine, str. 71.
- 174 Presuda Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu KŽ1.Po2. 6/12 od 25.02.2013. godine, str. 4. Dalje sud nalazi da oštećene u delovima svojih iskaza u kojima govore o silovanju i protivpravnom bludu, dosledno, decidno i uverljivo govore o svim licima koja su kritičkom prilikom došla u njihovu kuću, odnosno o svim licima koja su bila u vozilu, pri čemu je prvostepeni sud dao detaljnu i kompleksnu analizu iskaza ovih oštećenih, uvezujući ih sa svim ostalim izvedenim dokazima tokom krivičnog postupka sa kojima čine jedinstvenu celinu u pogledu svih činjenica vezanih za konkretan krivično – pravni događaj, str. 5.

IV Obrazloženje saizvršilaštva u sudskim odlukama

Prema Zakoniku o krivičnom postupku, u obrazloženju presude sud će izneti razloge za svaku tačku presude,¹⁷⁵ a u obrazloženju presude kojom je optuženi oslobođen optužbe ili je oglašen krivim, sud će izneti činjenice koje je utvrdio u krivičnom postupku i iz kojih razloga ih uzima kao dokazane ili nedokazane, iz kojih razloga nije uvažio pojedine predloge stranaka, dajući pri tome naročito ocenu verodostojnosti protivrečnih dokaza, kojim razlozima se rukovodio pri rešavanju pravnih pitanja, a naročito pri utvrđivanju da li je optuženi učinio krivično delo i pri primenjivanju određenih odredaba zakona na optuženog i krivično delo.¹⁷⁶

U skladu sa navedenim odredbama, sud je u obrazloženju svoje presude dužan da izvedene dokaze oceni po slobodnom sudijskom uverenju i obrazloži zašto radnje koje se optuženima stavljaju na teret jesu ili nisu radnje saizvršilačkog karaktera, te zašto smatra da optuženi jesu odnosno nisu saizvršiooci.

Iz obrazloženja odluka nadležnih sudova u predmetima ratnih zločina može se videti da je i u ovom delu prakse prihvaćena objektivno – subjektivna teorija, te da u obrazloženjima sudovi obrazlažu postojanje odnosno izostanak objektivnih i/ili su-

175 ZKP, član 428 stav 6.

176 ZKP, član 428 stav 8.

bjektivnih elemenata.¹⁷⁷ U obrazloženjima je prisutno i navođenje teorije vlasti nad delom¹⁷⁸ i teorije o podeli rada.¹⁷⁹

Može se braniti stav da nedovoljno obrazloženje saizvršilaštva *eo ipso* neće voditi ka ukidanju sudske odluke. Tako Odeljenje za ratne zločine Apelacionog suda u svojoj presudi u predmetu *Podujevo* nalazi da analiza saizvršilaštva u skraćenom obimu i propust prvostepenog suda da se u odluci pozove na odredbu iz člana 22 KZ SRJ samo po sebi ne znači da u presudi nisu navedeni razlozi o činjenicama koje su predmet dokazivanja.¹⁸⁰ Sa druge strane, u predmetu *Gnjilanska grupa* isti sud nalazi da je prvostepeni sud prilikom obrazloženja zaključka da su optuženi izvršili kao saizvršioци krivično delo, dao uopštene razloge, ne povezujući konkretne radnje izvršenja svakog od okrivljenih sa njihovim zajedničkim učestvovanjem u radnji izvršenja i svešču o zajedničkom delovanju svih okrivljenih na ostvarenju krivičnog dela, te da je i zbog toga nejasna izreka prvostepene presude kao i razlozi koje je sud naveo u obrazloženju.¹⁸¹

177 Videti na primer presudu Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu K.V. 4/2006 od 12.03.2009. godine, str. 254 – 245, presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu K-Po2 17/2011 od 16.03.2012. godine, str. 59 – 60, presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu K-Po2 4/2011 od 28.11.2011. godine, str. 29 – 35, presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu K.Po2 5/2013 od 6.02.2014. godine, str. 111 – 113, presudu Odeljenja za ratne zločine Apeleacionog suda u Beogradu Kž1 Po2 1/12, str. 5 – 8, rešenje Vrhovnog suda Srbije Kž. I 494/04 od 27.09.2004. godine, str. 7.

178 Videti na primer presudu Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu K.V. 5/2005 od 12.06.2008. godine, str. 181, presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu K-Po2 23/2010 od 8.12.2011. godine, str. 121, presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu K.Po2 3/2013 od 21.06.2013. godine, str. 33.

179 Videti presudu Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu Kž1 Po2 3/12 od 13.03.2013. godine, str. 13, presuda Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu, Kž1 Po2 2/15 od 28.09.2015. godine, str. 5.

180 Presuda Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu, Kž1 Po2 3/2010 od 24. i 25.05.2010. godine, str. 4. Sudsko veće priznaje žalbeni navod branioca okrivljenog da je pitanje saizvršilaštva optuženih zasluživalo jasniju i sveobuhvatniju analizu, ali navodi da je imajući u vidu iskaze saslušanih svedoka, zapisnik o uvidaju i druge dokaze, nesumnjivo utvrđeno da su optuženi postupali kao saizvršioци. Sud dalje navodi da su svi optuženi učestvovali u radnji izvršenja, da su istovremeno iz automatskih pušaka pucali u civilna lica, da je nesumnjivo da su imali svest o zajedničkom delovanju, te svest o posledicama svojih radnji i zaključuje da se ne može reći da presuda nema razloge o odlučnim činjenicama uprkos činjenici da je prvostepeni sud u skraćenom obimu analizirao saizvršilaštvo optuženih i da se nije pozvao na odredbu iz člana 22 KZ SRJ.

181 Rešenje Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu Kž1 Po2 8/11 od 7.12.2011. godine, str. 10 – 11. Ovim rešenjem ukinuta je prvostepena presuda zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka iz člana 368 stav 2 tačka 11 ZKP i sud u rešenju detaljno obrazlaže svoje nalaze. Deo u vezi sa obrazloženjem saizvršilaštva od strane prvostepenog suda je samo jedan, poslednji po redu, nalaz koji navodi drugostepeni sud a zbog koga zaključuje da postoji bitna povreda odredaba krivičnog postupka.

V Radnja neizvršenja u saizvršilaštvu u predmetima ratnih zločina

Kao što je navedeno na početku ovog teksta, saizvršilaštvo prema definiciji iz člana 22 KZ SRJ definisano je učestvovanjem više lica u samoj radnji izvršenja, i u slučaju kada više lica zajednički na drugi način učine krivično delo. Prema sada važećem Krivičnom zakoniku, saizvršilaštvo postoji kada više lica učestvovanjem u radnji izvršenja (sa umišljajem ili iz nehata) zajednički izvrše krivično delo, ili kada ostvarujući zajedničku odluku drugom radnjom sa umišljajem bitno doprinesu izvršenju krivičnog dela.

Kriterijumi, odnosno uslovi za saizvršilaštvo preduzeto radnjom koja ne spada u izvršilačku radnju, čini se da ne odudaraju od prethodno utvrđenih stavova doktrine i prakse.¹⁸² Tako u presudi Okružnog suda u predmetu *Đakovica* u obrazloženju saizvršilaštva sudsko veće navodi da radnjama optuženog, koji zajedno sa *Zifom* učestvuje u lišenju života oštećenog, koga su zajedno, obojica naoružani, doveli na mesto izvršenja dela, sa namerom da ga tu ubiju optuženi daje *znatan doprinos* [prim.aut] lišenju života oštećenog, svestan je zajedničkog delovanja i ovo delo hoće kao svoje, te u radnji izvršenja učestvuje kao saizvršilac, naoružan, vodeći oštećenog na mesto gde će biti ubijen, što je i učinjeno.¹⁸³ U predmetu *Lički Osik Veće* za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u obrazloženju navodi da su optuženi Č. B. M. B. i M. M. zajednički učestvovali u lišenju života oštećene tako što su do kuće u kojoj je oštećena boravila zajedno došli vozilom, pri čemu je Č. B. oštećenu lišio života, dok su M. B. i M. M. čuvali stražu, nakon čega su zajedno zapalili telo i vikendicu, da su sva trojica optuženih znali da je svrha dolaska u vikendicu upravo lišenje života oštećene, a da optuženi M. B. i M. M. daju *znatan doprinos* [prim.aut] lišenju života oštećene svesni zajedničkog delovanja i delo hoće kao svoje.¹⁸⁴

Isti stav zauzela su i sudska veća Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu. Tako, u predmetu *Lovas*, u odluci kojom je ukinuta prvostepena odluka, ovaj sud nalazi da je neophodno da prvostepeni sud – ukoliko je uveren da je okrivljeni postupao kao saizvršilac – jasno obrazloži postojanje zajedničke odluke i konkretne druge radnje preduzete od strane saizvršioca sa umišljajem, *kojom se bitno doprinosi izvršenju* [prim.aut.] krivičnog dela.¹⁸⁵ U predmetu *Prijedor* sudsko veće navodi da je

182 Videti deo publikacije str. 36 – 39.

183 Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu K.V. 4/05 od 14.09.2006. godine, str. 34.

184 Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu K-Po2 46/2010 od 8.03.2011. godine, str. 60.

185 Rešenje Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu KŽ1 Po2 3/13 od 9.12.2013. godine, str. 15.

za postojanje saizvršilaštva neophodno da budu ispunjeni i objektivni i subjektivni uslovi, odnosno učešće u delu i svest o zajedničkom delovanju, što se ogleda u odgovarajućem doprinosu u izvršenju krivičnog dela u vidu preduzimanja radnje izvršenja ili neke druge radnje koja je u tesnoj vezi sa radnjom izvršenja i *kojom se bitno doprinosi izvršenju* [prim.aut.] krivičnog dela.¹⁸⁶ U predmetu *Beli Manastir* isti sud nalazi da je za saizvršilaštvo neophodno utvrditi šta predstavlja radnju saizvršilaštva *koja bitno doprinosi izvršenju* [prim.aut.] krivičnog dela i koja predstavlja objektivni element.¹⁸⁷ Isti stav zauzet je u predmetima *Skočić*¹⁸⁸ i *Ćuška*.¹⁸⁹

-
- 186 Presuda Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu KŽ1 Po2 1/12 od 30.11.2012. godine, str. 5.
- 187 Presuda Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu KŽ1 Po2 7/12 od 29.03.2013. godine, str. 8. Dalje sud navodi da je istovremeno nužno postojanje i subjektivnog elementa i da se oba elementa moraju posmatrati u međusobnoj vezi jer je za saizvršilaštvo neophodno i postojanje svesti optuženih o zajedničkom delovanju, te u situaciji kada neki od učesnika ne preduzimaju radnje izvršenja već neke druge radnje koje *omogućuju* i u *bitnom doprinosu izvršenju* [prim.aut.] dela mogu se smatrati saizvršiocima samo ako se dokaže i volja kod optuženih da delo izvrše zajednički.
- 188 Presudom Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu KŽ1 Po2 6/13 od 14.05.2014. godine kojom je sud ukinuo prvostepenu odluku i našao da ukoliko je u konkretnom slučaju prvostepeni sud bio uverenja da je okrivljeni posupao kao saizvršilac neophodno je da jasno obrazloži pored postojanja zajedničke odluke i konkretne „druge radnje” preduzete od strane saizvršioca sa umišljajem, kojom se *bitno doprinosi izvršenju* [prim.aut.] krivičnog dela, paragraf 30. Takođe videti i paragraf 42.
- 189 Rešenjem Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu KŽ1 Po2 6/14 od 26.02.2015. godine sudsko veće nalazi da je između ostalog neophodno bilo na nesumnjiv način utvrditi da li su optuženi i na koji način učestvovali u radnjama izvršenja predmetnog krivičnog dela, odnosno da li su svojim radnjama *doprineli izvršenju* [prim.aut.] dela, str. 6.

VI Analiza pojedinih odluka

Predmet *Škorpioni*

Optužnicom TRZ KTRZ 3/05 od 7.10.2005. godine S. M, B. M, P. P, A. V. i A. M. optuženi su za izvršenje ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142 KZ SRJ u saizvršilaštvu. U toku sudskog postupka tužilaštvo menja optužnicu i S. M, P. P. i B. M. optužuje za izvršenje krivičnog dela u saizvršilaštvu dok A. V. i A. M. tereti za pomaganje u izvršenju.¹⁹⁰ Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu donosi presudu kojom A. V. oslobađa optužbe, osuđuje četvoricu i to tri lica za saizvršilaštvo i četvrtog optuženog za pomaganje.¹⁹¹ Vrhovni sud potvrđuje presudu prema trojici osuđenih za saizvršilaštvo i oslobađajući deo presude dok ukida presudu prema A. M. osuđenom za pomaganje.¹⁹² U ponovljenom suđenju TRZ tereti optuženog za pomaganje, za šta ga Veće za ratne zločine Okružnog suda osuđuje.¹⁹³

U prvostepenoj presudi Okružnog suda od 10.04.2007. godine sudsko veće u posebnim odeljcima obrazlaže saizvršilaštvo i pomaganje.¹⁹⁴ U delu koji se odnosi na saizvršilaštvo, sud nalazi da su optuženi S. M, P. P. i B. M. izvršili krivično delo kao saizvršioci, citira član 22 KZ SRJ i obrazlaže uslove koji pretpostavljaju saizvršilaštvo, prihvatajući da je u nacionalnoj teoriji i praksi prihvaćena objektivno – subjektivna teorija. Tako sud navodi da je za postojanje saizvršilaštva neophodno da bude ostvarena objektivna i subjektivna komponenta, da je u našoj sudskoj praksi i doktrini prihvaćena objektivno –

190 Optužnica je promenjena 9.10.2006. godine.

191 Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu K.V. 6/2005 od 10.04.2007. godine.

192 Presuda Vrhovnog suda Srbije KŽ I r.z. 2/07, od 13.06.2008. godine. Žalbeni razlog koji je sud usvojio je bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 368 stav 1 tačka 11 ZKP. Kako nalazi sud, razlozi u pogledu psihičkog odnosa optuženog A.M. prema radnjama pomaganja u izvršenju krivičnog dela su u znatnoj meri protivrečni, što presudu u odnosu na njega čini nejasnom, str. 17.

193 Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu K.V. 8/08 od 28.01.2009. godine.

194 Obrazloženje saizvršilaštva označeno je u tački 13.10. obrazloženja presude (str. 99 – 101), a pomaganje u tački 13.11 (str. 101 – 102).

subjektivna teorija te da kod saizvršilaštva moraju biti ispunjeni objektivni i subjektivni uslovi, a to su učešće u delu i svest o zajedničkom delovanju.¹⁹⁵

Sudsko veće navodi da se sa subjektivne strane za postojanje saizvršilaštva zahteva se da je lice koje učestvuje u delu svesno delovanja ostalih, da je svesno da njegovo postupanje ulazi u sastav delovanja drugih lica tako da sve te pojedine radnje, uključujući i radnje izvršenja, predstavljaju jednu celinu.¹⁹⁶ Objašnjavajući objektivni element, veće navodi: „Što se objektivnog elementa tiče on predstavlja radnju. Potrebna je izvesna delatnost da bi se to lice smatralo saizvršiocem. Potrebno je da saizvršilac preduzme makar i delimično radnju izvršenja krivičnog dela”.¹⁹⁷

Dalje, sud obrazlaže kako su u konkretnom slučajanju optuženi S. M, P. P. i B. M. postupali kao saizvršioци, „jer je svako od njih preduzeo radnje izvršenja krivičnog dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, kako je to nabrojano u članu 142 st. 1 KZ SRJ i to tako što je optuženi S. M. naredio optuženima P. P, A. M, B. M, M. M. i D. S, da streljaju zarobljena lica, dok su P. P. i B. M. izvršili streljanje zarobljenih lica, a optuženi A. M. je svojim prisustvom pomagao u izvršenju ovog krivičnog dela tako što je čuvao stražu. Kod optuženih je na subjektivnom planu postojala svest o zajedničkom delovanju, svako od izvršilaca je svestan delovanja drugih izvršilaca, tako da među njima postoji subjektivna veza. Što se tiče objektivnog elementa saizvršilaštva, on je takođe ostvaren s obzirom da ovi saizvršioци preduzimaju upravo radnje izvršenja krivičnog dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva a koje su u zakonu taksativno nabrojane [prim. aut],¹⁹⁸ te preduzimanjem bilo koje od nabrojanih radnji optuženi vrše ovo krivično delo, u konkretnom slučaju tako što je optuženi S. M. izdao naredbu da se izvrši streljanje zarobljenih lica, dok optuženi P. P. i B. M. izvršavaju ovu naredbu, tako što izvršavaju streljanje oštećenih lica, a utvrđen je i kauzalni odnos između radnji optuženih i nastupele krajnje posledice – smrti oštećenih lica. Kod svih optuženih postojao je jedinstveni umišljaj da se oštećeni liše života i svi optuženi su radili na tom zadatku i aktivno učestvovali u radnji koja je imala tu posledicu, te su radnje svakog od optuženih saizvršilaca ponaosob i precizno određene, a sve zajedno predstavljaju jedinstvenu celinu i doprinose zajedničkoj posledici ovog krivičnog

195 Presuda, strana 99.

196 Dalje se navodi da je kod saizvršilaštva potrebna svest o zajedničkom delovanju, da bi jedno lice bilo saizvršilac dovoljno je sa subjektivne strane da je ono svesno delovanja izvršioca ili drugih saizvršilaca te da je subjektivni stav učesnika izražen u volji da zajednički sa drugim ostvari krivično delo, str. 100.

197 Ovako formulisan pasus navodi na deduktivno zaključivanje da saizvršilaštvo neophodno pretpostavlja preduzimanje (makar i delimično) radnje izvršenja, što je potpuno oprečno vladajućem stavu doktrine i prakse i suprotno zakonskoj formulaciji saizvršilaštva iz člana 22 KZ SRJ.

198 Ako bi se zaključivalo *a contrario*, nameće se pitanje da li objektivni element ne bi bio ispunjen da su saizvršioци ili neko od njih preduzeli radnju koja nije radnja izvršenja.

dela. Dakle, i objektivni i subjektivni elemenat saizvršilaštva u konkretnom slučaju je ostvaren i to u međusobnoj vezi”.¹⁹⁹

U delu obrazloženja koji se odnosi na pomaganje, za koje je osuđen optuženi A. M. navodi se da je sud na nesumnjiv način utvrdio da je optuženi izvršio krivično delo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva u pomaganju, citira zakonsku odredbu koja se odnosi na pomaganje (član 24 KZ SRJ) i pojašnjava uslove za postojanje pomaganja kao oblika saučesništva.²⁰⁰ Sud pojašnjava šta predstavlja radnju pomaganja i navodi stav zauzet u međunarodnoj praksi te navodi i da „u slučaju pomaganja nije potreban bilo kakav dokaz postojanja zajedničkog organizovanog plana, kao ni prethodno postojanje takvog plana, nije potreban nikakav plan ni dogovor”.²⁰¹ Sud dalje zaključuje: „Prema tome u konkretnom slučaju prilikom izvršenja krivičnog dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142 stav 1 KZ SRJ optuženi A. M. je izvršio ovo krivično delo u pomaganju tako što je zajedno sa ostalim optuženima sproveo zarobljena lica do mesta gde je kasnije izvršena egzekucija, sa puškom u ruci bio na licu mesta, te svojim prisustvom doprineo ostvarivanju krivičnog dela, čuvajući stražu da ova lica ne pobegnu. Ova radnja koju je preduzeo optuženi A. M – čuvanje straže – jeste radnja pomaganja. U našoj pravnoj teoriji i praksi zauzet je stav da čuvanje straže samo po sebi jeste radnja pomaganja koja može prerasti u saizvršilaštvo samo pod dodatnim uslovima koji zavise od okolnosti konkretnog slučaja”.²⁰² Sud nalazi da „doprinos kod pomaganja mora da bude u uzročnoj vezi sa izvršenim krivičnim delom, prema tome činjenica da se optuženi A. M. nalazi na mestu egzekucije, da čuvajući stražu prisustvuje ubijanju civilnih lica od strane optuženog P. P, optuženog B. M. i drugih sa automatskom puškom u ruci u potpunosti ostvaruje radnju pomaganja. Ovde izostaje obrazloženje na osnovu kojih utvrđenih činjenica je sudsko veće uverenja da ove radnje okrivljenog nisu saizvršilačke, to jest na osnovu kojih okolnosti konkretnog slučaja sudsko veće izvodi takav zaključak.

Međutim, u delu gde sud ceni olakšavajuće i otežavajuće okolnosti za optuženog A. M, sud uzima u obzir činjenicu da spornom prilikom, iako kod sebe ima automatsku pušku, optuženi ne puca u zarobljenike, za razliku od ostalih koji pucaju, čime izražava svoj stav u odnosu na celu situaciju i krivično delo. Dalje, sudsko veće obrazlaže da time što optuženi iz svoje slobodne volje nije pucao i nikoga nije ubio, pokazuje svoju odluku i svoj stav prema krivičnom delu i događaju, jer u slučaju da su se i ostali optuženi ponašali isto (da nisu pucali) niko ne bi bio ubijen i oštećeni bi bili živi. Sud navodi kako ovu činjenicu posebno ceni prilikom odluke o kazni u odnosu na

199 *Ibid*, str. 100 – 101.

200 *Ibid*, str. 101.

201 *Ibid*.

202 *Ibid*, str. 102.

optuženog, time ne dovodeći u pitanje postojanje krivičnog dela za koje je optuženi oglašen krivim i osuđen.²⁰³

Ne može se prihvatiti ovakvo obrazloženje – iz činjenice da optuženi ne puca ne može se zaključivati da izražava stav u odnosu na celu situaciju i događaj, pogotovo ne bez uzimanja u obzir drugih relevantnih činjenica koje je sud nesporno utvrdio (da je streljanje bilo povereno optuženima,²⁰⁴ da je optuženi zajedno sa ostalima sproveo civile do mesta gde će biti lišeni života, da je sa puškom u ruci bio prisutan na licu mesta, da je čuvao stražu kako oštećeni ne bi pobjegli,²⁰⁵ da je svestan posledice koja će nastupiti i da hoće njeno nastupanje²⁰⁶ i da među njima postoji jedinstvo umišljaja s obzirom da su optuženi hteli da liše života civile).²⁰⁷

Nakon ponovljenog suđenja optuženom A.M, Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu osudilo je optuženog za izvršenje ratnog zločina protiv civilnog stanovništva u pomaganju.²⁰⁸

U obrazloženju presude, sud navodi da je iz odbrane optuženog, iskaza saslušanih svedoka i pregledanjem zapisa na VHS snimku utvrdio da je optuženi učestvovao u prevoženju zarobljenih civila, da ih je čuvao da ne pobjegnu, da je bio naoružan, da je sproveo ošecene do lokacije gde će biti ubijeni i da je stajao sa puškom u ruci dok su ostali optuženi streljali četvoricu civila, a nakon toga i preostalu dvojicu.²⁰⁹

Dalje, sud obrazlaže da je navedenim radnjama „optuženi [je] pomogao da se delo izvrši, one su *značajno* doprinele izvršenju dela, a on je aktivni učesnik, a ne kako tvrdi u odbrani samo posmatrač događaja. *Neprihvatljiva je odbrana optuženog da bi se sve desilo i bez njega,*²¹⁰ jer su po oceni suda radnje optuženog koje su opisane *značajno doprinele izvršenju dela, [prim.aut]* on je i po oceni suda, ali i prema pona-

203 *Ibid*, str. 117. Kako sud navodi: „Naime, bez obzira na to što je optuženi A. M. pomagao ostalim optuženima u izvršenju ovog krivičnog dela, ovakav stav optuženog u datim okolnostima kada je i on sam mogao da bude streljan zbog takvog svog ponašanja, sud je cenio kao hrabar i jasno izražen u toj situaciji, a pre svega kao njegov izbor i volju da u toj situaciji baš tako postupi.“

204 *Ibid*, str. 79.

205 *Ibid*, str. 101.

206 Presuda strana 105.

207 *Ibid*, str. 107. To je i jedan od razloga zašto Vrhovni sud ukida presudu u odnosu na optuženog. Naime, sud nalazi da su razlozi u pogledu psihičkog odnosa optuženog prema radnji pomaganja u izvršenju krivičnog dela koje je prvostepeni sud naveo protivrečni pa ostaje nejasno da li je optuženi bio svestan ili ne da radnjom pomaganja na način opsian doprinosi izvršenju krivičnog dela, pucanju i streljanju zarobljenih civila od drugih optuženih i da li je takvu posledicu hteo ili ne, Presuda Vrhovnog suda Srbije KŽ I r.z. 2/07, od 13.06.2008. godine, str. 18.

208 Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu K.V. 8/08 od 28.01.2009. godine.

209 *Ibid*, str. 10.

210 Ovo, dakle, sud ne prihvata – a contrario sudsko veće drži da se događaj ne bi desio i bez njega, to jest njegovih radnji (doprinosa), što je jasno uslov bez koga nema izvršenja krivičnog dela.

šanju koje je snimljeno na VHS kaseti, aktivno učestvovao, čuvao zarobljene civile i preduzeo ostale radnje i zajedno sa svojim saučesnicima stvarao kod civila osećaj straha i beznadežnosti”.²¹¹

Sud nalazi dalje da „ponašanje optuženog na mestu događaja prilikom preduzimanja svih navedenih radnji ni po čemu ne odudara niti se razlikuje od ponašanja ostalih pripadnika jedinice, drugih učesnika ovog događaja. Svaka od radnji koje je on preduzeo u datom je trenutku neophodna, logična, svrsishodna pa je stoga logično da je optuženi preduzima sa svešću i voljom da pomogne u izvršenju dela. Osim toga optuženi razgovara sa civilima, a u ophođenju sa ovim licima ne razlikuje se od ostalih iz jedinice. Upravo on se obraća zarobljenicima rečima: „Zbog tebe nisam prcao”, što se čuje na snimku, a to je i sam optuženi neposredno na pretresu gledajući snimak objasnio. Ove reči optuženi izgovara sa osmehom, i dalje sledi razgovor drugih vojnika. U sprovođenju zarobljenih civila do vikendice gde će biti ubijeni kreću se u koloni, a na jednom delu puta je bio na čelu kolone. Iz toga proizilazi da on zna kuda su se i zbog čega uputili i da civile sprovode do mesta gde će biti likvidirani. Na ovaj način iz držanja optuženog i ponašanja koje je zabeleženo na VHS snimku, kao i iz iskaza svedoka sud zaključuje da on prilikom preduzimanja radnji postupa umišljajno svestan da svojim radnjama pomaže da se zarobljeni civili streljaju i da to želi jer je celokupno njegovo ponašanje koje je zabeleženo na snimku takvo da se nesumnjivo zaključuje da on zna šta treba da radi i zbog čega je tu, kao i šta će se dogoditi”.²¹²

Iz obrazloženja presude stiče se utisak da sudsko veće obrazlaže saizvršilaštvo kao oblik izvršenja krivičnog dela, a ne pomaganje, te se tako jasno i precizno mogu razgraničiti svi nužni elementi saizvršilaštva – umišljaj, objektivni element u vidu značajnog doprinosa izvršenju dela i subjektivni element u vidu prisustva izvršilačke volje. Iz ovako obrazložene presude u ponovljenom suđenju, vidi se jasno utvrđen stav učinioca prema delu to jest izvršilačka volja koja se materijalizuje neizvršilačkim radnjama optuženog.

Jasno je da su sudska veća Okružnog suda prilikom donošenja obe prvostepene presude bila vezana optužbom, te kvalifikacijom koju je tužilaštvo u optužnici formulisalo, pa bi hipotetička pretpostavka donošenja presude gde bi okrivljeni A. M. bio osuđen za saizvršilaštvo predstavljalo prekoračenje identiteta optužbe iz člana 351 ZKP i kao takvo bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz člana 368 stav 1 tačka 8 ZKP. Iz dostupnih akata nije poznato šta se u činjeničnom stanju utvrđenom u toku glavnog pretresa u toku prvog prvostepenog suđenja kvalitativno izmenilo u meri da

211 *Ibid.*, str. 12.

212 *Ibid.*

tužilaštvo proceni i zaključi da optuženi A. M. nije postupao kao saizvršilac, već kao pomagač i sledstveno promeni optužni akt i optuženom na teret stavi pomaganje.²¹³

Predmet *Lički Osik*

U ovom predmetu, TRZ optuženima Č. B, M. M, M. B. i B. G. na teret stavlja izvršenje krivičnog dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva u saizvršilaštvu. Optužnica obuhvata dva događaja u kojima je lišeno života pet civila, pa se optuženi Č. B. tereti da je kao komandir specijalne jedinice MUP-a SAO Krajine i zamenik komandira stanice milicije Teslingrad, dobio usmeno naređenje svog pretpostavljenog D. O. da liši života petočlanu hrvatsku porodicu zbog sumnje da poseduju radio-stanicu i saraduju sa hrvatskim formacijama.²¹⁴ Tako je, u noći između 20. i 21. oktobra 1991. godine, po prethodnom dogovoru, okrivljeni Č. B. sa M. M. i M. B. otišao do vikendice u kojoj je živela oštećena i dok su okrivljeni M. M. i M. B. čuvali stražu u dvorištu, okrivljeni Č. B. je ušao u vikendicu i hicima iz vatrenog oružja lišio života oštećenu, nakon čega su svi zajedno zapalili njen lež i vikendicu. Nekoliko dana kasnije, okrivljeni Č. B. sa okrivljenim M. B, M. G. i G. N. (prema kome je postupak odvojen), po prethodnom dogovoru, otišao je u prostorije stanice milicije Teslingrad, gde su oštećenima M, D, M. i R. R. koji su tu bili zatvoreni, lepljivom trakom vezali ruke i zalepili usta, a zatim ih prevezli do jame *Golubnjača*, gde su ih hicima iz vatrenog oružja lišili života i bacili u jamu.²¹⁵

Prvostepenom presudom od 8.03.2011. godine, Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, osuđuje sve optužene za izvršenje krivičnog dela u saizvršilaštvu. Sud jasno obrazlaže radnje svakog od optuženih, pojedinačno individualizirajući svaku od radnji okrivljenih te navodi potrebne uslove za postojanje saizvršilaštva, iznosi uverenje o ispunjenosti uslova u konkretnom slučaju i iste obrazlaže. Sud prvobitno navodi nužne pretpostavke saizvršilaštva – objektivne i subjektivne uslove, definiše ih pa nakon toga navodi: „Pažljivim praćenjem redosleda radnji koje su optuženi preduzimali nesumnjivo je utvrđeno da su optuženi delovali po dogovoru, sinhronizovano sa zajedničkim ciljem da petočlanu porodicu... zbog sumnje da poseduju radio stanicu i da saraduju sa hrvatskim oružanim snagama, liše života. Optuženi Č. B, M. B. i M. M. zajednički učestvuju u lišavanju života oštećene tako što do kuće u kojoj je ona boravila zajedno dolaze vozilom, Č. B. je lišava života, a M. B. i M. M. čuvaju stražu, te zajednički pale telo i vikendicu. Svi optuženi su znali da je svrha dolaska u vikendicu kod... upravo da se liši života. Opt. M. B. i M. M. daju znatan doprinos lišenju života...

213 Tužilac nema obavezu da obrazloži zašto menja ili proširuje optužni akt. Prema članu 341 stav 1 tada važećeg ZKP: „Ako tužilac u toku glavnog pretresa oceni da izvedeni dokazi ukazuju da se izmenilo činjenično stanje izneseno u optužnici, on može na glavnom pretresu usmeno izmeniti optužnicu, a može predložiti da se glavni pretres prekine radi pripremanja nove optužnice“.

214 Optužnica TRZ KTRZ 6/10 od 25.06.2010. godine.

215 *Ibid.*

svesni zajedničkog delovanja i ovo delo hoće kao svoje i u radnji učestvovanja učestvuju kao saizvršioći. Činjenica da je opt. Č. B. hicima iz vatrenog oružja lišio života oštećenu ne oslobađa odgovornosti opt. M. B. i opt. M. M, jer optuženi prihvataju sve radnje kao zajedničke, pa prema tome i kao svoje, tako da preduzete radnje čine prirodnu i logičnu celinu sa radnjama opt. Č. B. Takođe, optuženi Č. B, M. M, M. B. i B. G, zajedno sa okr. N. G, prema kome je postupak razdvojen, zajednički učestvuju u lišavanju života ostalih članova porodice tako što optuženi zajedno naoružani odlaze do pritvora gde se nalaze članovi porodice..., zajednički ih izvode iz pritvora, vezuju im ruke i usta, ubacuju u kamion i odvoze na mesto izvršenja krivičnog dela kod jame Golubnjača sa namerom da ih ubiju, gde ih lišavaju života. Optuženi Č. B, M. M, M. B. i B. G. su od dolaska do pritvora, do likvidacije članova porodice... bili u neposrednom kontaktu sa njima. Oštećeni su bili sve vreme pod faktičkom vlašću optuženih da bi ih vatrenim oružjem lišili života i ostvarili svoj cilj. U konkretnom slučaju sud je našao da postoji objektivna veza svih optuženih jer je jedinstvo njihovih radnji nesumnjivo, a sve te radnje su kao posledicu imale lišavanje života svih oštećenih lica, a kako je to bliže opisano u izreci presude. Naime sve radnje optuženih Č. B, M. M i M. B. u lišavanju života oštećene su u dijalektičkom jedinstvu, međusobno se dopunjuju i čine celinu. Isto tako sve aktivnosti optuženih Č. B, M. M, M. B. i B. G. i okr. G. N. prema kome je postupak razdvojen, prilikom lišavanja života oštećenih je rezultat zajedničkog delovanja svih optuženih. Isto tako subjektivna veza između optuženih nesumnjivo postoji jer su svi oni znali jedan za drugoga, bili su svesni zajedničkog delovanja, bili su svesni da svaka njihova pojedinačna radnja predstavlja deo celovite radnje izvršenja krivičnog dela, te da su sve pojedinačne radnje optuženih imale za posledicu lišavanje života oštećenih lica”.²¹⁶

Manjkavost prvostepene presude, između ostalog,²¹⁷ ogledala se u tome što prema nalazu Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u obrazloženju presude nisu dati razlozi o odlučnim činjenicama u vezi sa dogovorom optuženog Č. B. sa pripadnicima TO Teslingrad optuženima M. M, B. M. I G. B, da zajednički liše života porodicu.²¹⁸ Nakon ponovljenog suđenja, Odeljenje za ratne zločine Višeg suda donelo je osuđujuću presudu i sve optužene osudilo za izvršenje krivičnog dela u saizvršilaštvu.²¹⁹ Odeljenje za ratne zločine Apelacionog suda preinačilo je presudu Višeg suda u delu odluke o krivičnoj sankciji i potvrdilo presudu u ostalom delu.²²⁰

216 Prvostepena presuda, strane 59 – 61.

217 Sud je našao u konkretnom slučaju da izostanak razloga o ovim činjenicama predstavlja bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz člana 368 stav 1 tačka 11 ZKP. Osim toga, sud je našao da je prvostepenom presudom povređen identitet optužbe tj. da je optužba prekoračena (bitna povreda iz člana 368 stav 1 tačka 8 ZKP), da povodom odlučnih činjenica u obrazloženju presude postoje brojne kontradiktornosti (član 368 stav 1 tačka 11) koje sud dalje obrazlaže.

218 Rešenje Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu KŽ Po2 7/11, od 9.11.2011. godine, strane 5 – 6.

219 Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu K-Po2 17/2011 od 16.03.2012. godine. Sud u presudi detaljno obrazlaže razloge o odlučnim činjenicama koje se odnose na dogovor da se porodica liši života, str. 40 – 46.

220 Presuda Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu KŽ1 Po2 3/12 od 13.03.2013. godine.

Predmet *Slunj*

Optužnicom TRZ u predmetu *Slunj* optuženom Z. P. stavljeno je na teret izvršenje ratnog zločina protiv civilnog stanovništva u saizvršilaštvu, te da je u noći između 22. i 23.12.1991. godine na području opštine Slunj (Hrvatska) po prethodnom dogovoru sa M. G. (koji je pravnosnažno osuđen u Hrvatskoj) i zajedno sa njim, putničkim automobilom došao do Doma zdravlja u Slunju tražeći da doktor hrvatske nacionalnosti D. K. pođe sa njima u Cetingrad radi ukazivanja medicinske pomoći većem broju ranjenika, što nije bila istina, pa kada je on pošao noseći lekarsku torbu, nakon vožnje u kolima, parkirali vozilo na parkingu ispred gostionice gde su se navodno nalazili ranjenici, i kada je oštećeni izašao iz kola i uputio se ka ulazu objekta, ispalili u njega više hitaca iz vatrenog oružja i lišili ga života.

U obrazloženju saizvršilaštva Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu nalazi da je sud utvrdio da je optuženi postupao kao saizvršilac sa M. G. iz činjenica da su radnje izvršenja preduzeli zajedno.²²¹ Dalje sud utvđuje postojanje prethodnog dogovora između optuženog i M. G. da oštećenog liše života i navodi da „okolnost da su do Doma zdravlja otišli zajedno, pozvali doktora, sačekali da se on pripremi, u kolima na putu ka Cetingradu razgovarali kako ima ranjenika, a zatim po izlasku iz automobila upućivali doktora da krene ka ugostiteljskom objektu i onda ga lišili života, upućuje na zaključak da je između njih dvojice postojao prethodni dogovor i da su postupali kao saizvršioc”.²²²

Vrhovni sud Srbije preinačio je prvostepenu presudu u delu koji se odnosi na visinu kazne, dok je u ostalom delu potvrdio. U odnosu na saizvršilački deo sud navodi da je iz celog sleda događaja opisanog u izreci i obrazloženju prvostepene presude, pravilno utvrđeno da je optuženi postupao umišljajno i kao saizvršilac sa M. G. da su o tome dati valjani razlozi u obrazloženju prvostepene presude.²²³

Predmet *Sanski Most*

U ovom predmetu TRZ je teretilo optuženog M. G. da je 5. 12. 1992. godine u Tomašnici i Sasini (opština Sanski Most, BiH), po prethodnom dogovoru da osveti poginulog brata R. G. zajedno sa pripadnicima Vojske Republike Srpske M. G. (nedostupan pravosudnim organima), O. G. B. G. i Z. Š. lišio života šest civila hrvatske nacionalnosti i pokušao da liši života jedno lice. Prema optužnim navodima, nakon što su petorica lica stigli u Tomašnicu, stali su ispred kuće Š. F. koja se nalazila pored puta, optuženi

221 Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu K.V. 4/2007 od 8.07.2008. godine, str. 36.

222 *Ibid.*

223 Presuda Vrhovnog suda Srbije K.Ž. I r.z. 2/08 od 11.02.2009. godine, str. 5.

i M. G. naoružani su ušli u dvorište u kome se nalazilo više lica i M. G. je pitao prisutne kako se zovu i kada se jedan oštećeni predstavio, M. G. ga je lišio života hicima iz vatrenog oružja, dok je optuženi držao uperenu pušku u oštećenog; potom je M. G. hicima iz vatrenog oružja lišio života još jednu osobu i nakon toga treću osobu, dok je optuženi sve vreme držao uperenu pušku u pravcu tih osoba. Nakon toga izašli su iz dvorišta i nedaleko odatle naišli na tri lica (dva punoletna i jedno maloletno lice) koja su bila na konjskoj zaprezi, nakon čega su zaustavili zapregu, pitali ih kako se zovu pa kada se jedan od njih predstavio optuženi i M. G. su zapucali na dvojicu lica i lišili ih života, dok je maloletno lice pobjeglo. Nakon toga došli su u Sasinu gde su obojica ušli u kuću oštećenog M. M, u kojoj je on bio sa suprugom, te su zapucali na njih i hicima iz vatrenog oružja ih lišili života. Tužilaštvo je optuženog teretilo za izvršenje ratnog zločina protiv civilnog stanovništva u saizvršilaštvu.²²⁴

Veće za ratne zločine Višeg suda u Beogradu donelo je osuđujuću presudu i optuženog osudilo na kaznu zatvora od 10 godina. Sud je našao da nije dokazano da je optuženi kriv za lišenje života troje civila u dvorištu kuće u Tomašnici, našavši da tu nema njegove odgovornosti kao saizvršioca, te da je navedeni ratni zločin izvršio isključivo M. G.²²⁵ Kako sudsko veće nalazi, u trenutku lišenja života troje civila u dvorištu i neposredno pre tog trenutka kod optuženog nije formirana namera to jest volja kao element umišljaja da navedena lica budu lišena života. Sud dalje navodi da je nesporno utvrđeno da optuženi nije otvorio vatru na njih iz čega zaključuje da volja da izvrši ubistvo nije postojala. Iz nesporno utvrdene činjenice da je optuženi stupio u dvorište sa M. G, skinuo pušku sa ramena i držao je u rukama sud zaključuje da je optuženi imao mogućnost da zapuca u svako od tri lica ili neko od njih, ali s ozirom da to nije učinio sud zaključuje da optuženi to nije ni hteo.

Na osnovu okolnosti ovog konkretnog slučaja ovo se da zaključiti, ali činjenica da optuženi nije pucao ne znači sama po sebi da nije želeo izvršenje ovog krivičnog dela. Ukoliko su, hipotetički, dva lica uključena u izvršenje krivičnog dela i prema sporazumu, izričitom ili prećutnom, prethodnom ili trenutnom, jedan preduzima radnju izvršenja dela, a drugi „drugu radnju”, te ako obojica žele izvršenje dela kao zajedničko, imaju svest o zajedničkom delovanju i doprinos drugog je dovoljan (bitan), irelevantno je sa aspekta saizvršilaštva da li je drugo lice imalo mogućnost da preduzme i radnju izvršenja pa je jeste ili nije preduzelo.

Sud iz svedočenja svedoka zaključuje da je osnovni pokretač i inicijator odlaska pektorice ljudi u sela sa oružjem bio M. G, da je on otvoreno govorio nad grobom Crnog da će ga osvetiti, govoreći to u množini, te da je na taj način dao zakletvu da će to učiniti, što je kod ostale četvorice, uključujući i optuženog stvorilo neku vrstu moralne obaveze da ga slede u takvoj osveti. Sud nalazi da nema dokaza o detaljima plana osvete, pa sud zaključuje da su četvorica članova porodice Gvozden imali izvesnu, ali ne i detaljno određenu predstavu o tome šta treba da čine, u odnosu na koga i u ko-

224 Optužnica Tužilaštva za ratne zločine KTO 2/13 od 2.04.2013. godine.

225 Presuda, str. 42.

likoj meri. Sud nalazi kao nesporno da trojica članova porodice nisu imali formiranu volju da bilo koga liše života i pored gubitka bliskog rođaka i pritiska koji je M. G. vršio na njih.²²⁶ Tako je kod njih izostao subjektivni element. Sud potom zaključuje da prilikom stradanja troje civila u dvorištu, optuženi nije imao volju da bude (sa)izvršilac krivičnog dela: to što je sa M. G. ušao u dvorište, skinuo pušku s ramena i držao je uperenu u osobe koje su odmah potom bile ubijene, za sud ne predstavlja dokaz da je on navedene radnje preduzeo da bi pomogao, omogućio ili olakšao postupanje M. G. Sud navodi da je iz iskaza svedoka poznato da je u trenutku događaja u dvorištu bilo više ljudi koji su izvršavali radnu obavezu prikupljanja drva i da se najveći deo ljudi iz dvorišta udaljio kada su dvojica naoružanih ušli u dvorište, tako da ih u tome niko pa ni optuženi nije sprečavao. To što je optuženi imao pušku u rukama, uperenu u ljude koji će potom biti ubijeni, po zaključku suda „nije praktično bilo ni od kakvog značaja, niti je je posebno i makar u najmanjoj meri, doprinelo da se na ovom mestu ovo krivično delo izvrši, tako da ga [optuženog] ova činjenica ne može činiti saizvršiocem”.²²⁷

Iz konkretnih okolnosti i utvrđenih činjenica, ne može se braniti teza da su radnje tj. postupanja optuženog bitno doprinele ubistvu civila u dvorištu. Sa druge strane može se ispitati zaključak suda da su ova činjenja bila potpuno beznačajna, bez ikakvog doprinosa, te da ovde nema mesta ni saučesništvu u užem smislu i to pomaganju. Naime, optuženi ulazi u dvorište zajedno sa M. G, skida oružje s ramena i drži oružje upereno u lica koja će M. G. lišiti života. Ne mogu se njegove radnje i njegovo ponašanje izjednačiti sa postupcima ostale trojice koji su ostali ispred dvorišta i koji nisu želeli da uđu. Sam ulazak u dvorište i držanje puške u rukama govori o njegovoj nameri da aktivno uzme učešće u događaju, ali je upitno da li optuženi zna odnosno *ima li dokaza* da zna šta će M. G. uraditi u dvorištu, da je svestan svog dela i želi izvršenje, odnosno da li je svestan da će svojim radnjama doprineti M. G. u ubistvu tri civila i pristaje na to. Što se doprinosa tiče, za pomaganje nije nužno da je reč o doprinosu takvom da bez njega delo ni u kom slučaju ne bi bilo izvršeno – dovoljno je da je doprinos uticao na ostvarenje krivičnog dela u svom obliku, dovoljno je da je da je pomaganje dovelo do manjih promena u radnji izvršenja odnosno načinu ostvarenja krivičnog dela. Sa druge strane samo prisustvo na mestu izvršenja ne može se smatrati podrškom ukoliko ne postoji neka veza sa ostvarivanjem krivičnog dela u svom konkretnom obliku.²²⁸ Argument da time kod izvršioca dolazi do povećanog osećaja sigurnosti nije dovoljan za postojanje pomaganja,²²⁹ kao što to ne predstavlja ni obično solidarisanje sa izvršiocom, tako da je upitno kako je u ovom konkretnom slučaju optuženi svojim radnjama uticao na izvršenje krivičnog dela. U ovom slučaju i s obzirom na način na koji je M. G. lišio života civile, kratak vremenski period u kome se ubistvo odigralo, čak i ako se prihvati da je optuženi umišljajno postupao, teško bi

226 Za više videti transkripte audio-zapisa sa glavnog pretresa dana 12.06.2013. godine i 14.06.2013. godine.

227 *Ibid.*, str. 43 – 44.

228 Z. Stojanović, Komentar Krivičnog zakonika, Beograd, 2006, str. 160 – 161.

229 *Ibid.*

se mogli braniti i navodi da bi se bilo šta drugačije u vezi sa načinom izvršenja dela desilo bez prisustva optuženog u dvorištu.

Potom, sud navodi da je analizirajući dalje ponašanje optuženog sa sigurnošću zaključio da je u trenutku kada su na njegove oči ubijena tri nedužna civila (muškarac i dve žene) znatno starija od njega i po njega i M.G. bezopasna „nastupio [je] prelomni momenat kod optuženog”. Tako sud zaključuje da je „nakon ovog prvog prolivanja krvi kod njega formirana svest i volja o daljem delovanju, te i namera da osvetu za svog brata i sam sprovede u delo.” Od tog trenutka optuženi je postupao sa direktnim umišljajem svestan radnje koje preduzima i čije izvršenje hoće, pa tako u odnosu na dvojicu civila koje su sreli na zaprežnim kolima sud očigledno zaključuje da su optuženi i M. G. postupali saglasno i usklađeno, tako što je svako od njih pucao na po jednog civila i da je optuženi pucao u glavu jednom od civila sa očiglednom namerom da ga ubije, a da je oštećeni usled adekvatne i brze medicinske pomoći preživeo. Prema oceni suda iako nema posebnih dokaza o preciznom dogovoru M. G. i optuženog ko će od njih šta da učini i u odnosu na koga, očigledno je da je do takve vrste podele posla došlo prećutno i na licu mesta pri čemu su su obojica bili svesni radnje drugog, prihvatili radnje kao svoje iz čega je ovaj segment krivičnog dela u celini počinjen u saizvršilaštvu.²³⁰ Isto sud zaključuje u vezi sa ubistvom bračnog para u kući u selu Sasina.²³¹

Apelacioni sud u Beogradu preinačio je prvostepenu presudu u delu koji se odnosi na visinu kazne i u ostalom delu potvrdio je presudu.²³² Ocenjujući žalbene navode TRZ u vezi sa postojanjem namere optuženog da liši života civile u dvorištu u Tomašnici, sudsko veće ocenilo je da nema dovoljno činjenica koje ukazuju da je optuženi ispoljio jasnu nameru da tri civila budu lišena života. Prema nalazu sudskog veća, činjenica da je optuženi krenuo naoružan u selo pretežno naseljeno hrvatskim stanovništvom radi osвете poginulog brata nije dovoljna s obzirom da su iskazi svedoka na okolnost u čemu se osveta sastojala bili različiti, pa su tako dva svedoka izjavila da su smatrala da će kritičnog dana zaplašiti neke Hrvate dok je jedan svedok izjavio da je osveta trebalo da se sastoji u lišavanju života Hrvata.²³³

230 *Ibid*, str. 44.

231 *Ibid*, str. 44 – 45.

232 Presuda Veća za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu KŽ1 Po2 7/15 od 22.02.2016. godine.

233 *Ibid*, str. 3 – 4.

VII Ovlašćenja, dužnosti i praksa sudova u odnosu na postupanje tužilaštva

Kao što je pomenuto, preciziranje radnji svakog od saizvršilaca u izvršenju krivičnog dela u saizvršilaštvu u predmetima ratnih zločina pretpostavlja nužan uslov za preispitivanje sudske odluke od strane žalbenog suda i kao takvo se ne razlikuje od drugih krivičnih predmeta. S tim u vezi, potreba preciziranja radnji izvršenja i radnji kojima se (bitno) doprinosi izvršenju važi podjednako za optužni akt i sudsku odluku.

U tom smislu, sud raspolaže značajnim ovlašćenjima u odnosu na postupanje tužilaštva. ZKP u članu 333 obavezuje vanpretno veće da odmah po prijemu optužnice ispita da li je optužnica propisno sastavljena i ako ustanovi da nije, vrati optužnicu tužiocu da nedostatke ispravi. U članu 337 propisana je dužnost vanpretnog veća da ispita optužnicu i naredi da se istraga dopuni, sprovede ili da se prikupe određeni dokazi ukoliko utvrdi da je potrebno bolje razjašnjenje stvari kako bi se ispitala osnovanost optužnice.

S tim u vezi, nadležno sudsko veće dužno je da u slučaju kada u optužnom aktu radnje optuženih nisu u dovoljnoj meri određene i precizirane, naloži tužilaštvu da preduzme konkretne radnje i ispravi uočene nedostatke. Stiče se utisak da se praksa potvrđivanja optužnica u predmetima ratnih zločina menja i da nadležna sudska veća sve više koriste procesna ovlašćenja i postupaju u skladu sa zakoskim obavezama. Tako je u 2015. godini vanpretno veće Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Štrpci* u pet navrata postupalo u skladu sa pomenutim ovlašćenjima²³⁴, od toga u tri navrata zbog nedovoljne razumljivosti i preciziranja radnji koje su prema

234 U tri navrata sudsko veće je vraćalo optužnicu tužilaštvu u cilju ispravljanja uočenih nedostataka (rešenje Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu K-Po2 3/15 Kv-Po2 14/15 od 6.03.2015. godine, rešenje K-Po2 3/15 Kv-Po2 16/15 od 12.03.2015. godine i rešenje K-Po2 3/15 Kv-Po2 73/15 od 19.10.2015. godine) a dva puta je veće donosilo naredbu o dopuni istrage (rešenje K-Po2 3/15 Kv-Po2 34/15 od 9.04.2015. godine i rešenje K-Po2 3/15 Kv-Po2 76/2015 od 20.11.2015. godine).

optužnim navodima preduzeli optuženi.²³⁵ U predmetu *Srebrenica* nadležno sudsko veće je tri puta postupalo u skladu sa zakonskim ovlašćenjima²³⁶ od čega je u dva slučaja sud vraćao optužnicu tužilaštvu na ispravku i zbog nedostataka u pogledu određenosti i preciziranja radnji okrivljenih.²³⁷

-
- 235 Tako u rešenju od 6.03.2015. godine sudsko veće ukazuje na nedostatke koji u kontekstu celokupne optužnice dovode do nerazumljivosti opisa radnji iz kojih bi trebalo da proizilaze zakonska obeležja krivičnih dela koja se okrivljenima stavljaju na teret, str. 2. U rešenju od 12.03.2015. godine sudsko veće nalazi da u optužnici nisu na jasan i nedvosmislen način opisane radnje izvršenja okrivljenih, str. 2. U rešenju od 20.11.2015. godine sudsko veće između ostalog nalazi da je potrebno bolje razjašnjenje stvari u pogledu postojanja činjenica kojima se dokazuju navodi koji predstavljaju osnov optužnice u pogledu učešća okrivljenih u ubistvu 20 lica; sud takođe nalazi da je neophodno da se otklone kontradiktornosti i nejasnoće u pogledu konkretnih radnji koje su okrivljeni preduzeli, a koje su navedene u dispozitivu optužnice, str. 3 – 4.
- 236 Dva puta je sudsko veće vratilo optužnicu u cilju ispravljanja nedostataka (rešenje K-Po2 8/15 Kv-Po2 67/15 od 14.09.2015. godine i rešenje K-Po2 8/15 Kv-Po2 03/16 od 19.01.2016. godine) i donelo jednu naredbu o dopuni istrage (rešenje K-Po2 8/15 Kv-Po2 75/15 od 27.10.2015. godine).
- 237 U rešenju od 14.09.2015. godine sudsko veće nalazi da činjenični opis krivičnog dela predstavlja objektivni element optužnog akta kojim tužilac definiše predmet postupka i ono o čemu će se suditi, zbog čega je okrivljenima u ovoj fazi postupka nužno obezbediti da tačno znaju šta im se stavlja na teret, kako bi bili u prilici da se brane od činjeničnih i pravnih tvrdnji. Dalje sud navodi da je potrebno da se precizno odredi identitet lica – oštećenih koji su lišeni života od strane okrivljenih i da se radnje okrivljenih nedvosmisleno preciziraju, str. 2. U rešenju od 19.01.2016. godine sudsko veće nalazi da nejasnoće u optužnici ukazuju na nedostatak koji u kontekstu celokupne optužnice dovodi do nerazumljivosti opisa radnji iz kojih bi trebalo da proizilaze zakonska obeležja krivičnog dela koje se okrivljenima stavljaju na teret, str. 2.

VIII Zaključak

Delotvorno pravo na odbranu sa jedne strane pretpostavlja da okrivljeni u svakoj fazi krivičnog postupka mora znati šta mu se stavlja na teret kako bi mogao da planira i organizuje svoju odbranu. Sa druge strane, nedostatak materijalnih dokaza kao *differentia specifica* suđenja za ratne zločine izvršenih u vreme raspada bivše Jugoslavije uzrokuje da su iskazi svedoka osnovna i težišna dokazna sredstva. Nije razumno i životno očekivati od svedoka/svedokinja da pamte i najdetaljnije svedoče o događajima koji su se odigrali u vremenu pre 20 i više godina, uključujući tu jasno preciziranje radnji i ponašanja optuženih, pogotovu ne u predmetima koji obuhvataju više krivičnopravnih događaja masovnih okvira sa velikim brojem optuženih. Čini se da su postupajuća sudska veća uglavnom uspevala da nađu *pravu meru* između procesnih zahteva i fatkičkog stanja u pogledu dostupnih dokaznih sredstava.

Procesni zahtev preciziranja radnji (sa)izvršenja ne bi trebalo posmatrati izolovano i u isključivosti, već naprotiv, u kontekstu međupovezanosti izvedenih dokaza i utvrđenog činjeničnog stanja, onoga što su strane u postupku iznele, napora koje su odbrana i tužilaštvo uložili da dokažu, a potom i suda da relevantne činjenice utvrdi – i to sve u svakom konkretnom slučaju.

Literatura

- Bačić Franjo**, *Krivično pravo: opći dio*, Informator, Zagreb, 1978.
- Delić Nataša**, *Neke dileme u vezi zakonskog pojma saizvršilaštva*, Revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd, 2010/3, 251–272.
- Delić Nataša**, *Saizvršilaštvo – Zakonodavstvo, teorijski stavovi i sudska praksa*, Pravni život, Beograd, 2005/9, 341–359.
- Delić Nataša**, *Neposredno izvršilaštvo, posredno izvršilaštvo i saizvršilaštvo – vlast nad delom*, Zbornik radova pravnog fakulteta u Zagrebu i Pravnog fakulteta „Justinijan Prvi” u Skoplju (posvećen Prof. dr F. Bačiću), Zagreb/Skoplje, 2007, 457–472.
- Srzić Nikola, Stajić Aleksandar, Lazarević Ljubiša**, *Krivično pravo Jugoslavije: opšti deo*, Beograd, Savremena administracija, 1995.
- Lazarević Ljubiša, Srzić Nikola, Stajić Aleksandar**, *Krivično pravo Jugoslavije: opšti deo*, Beograd, Savremena administracija, 2000.
- Stojanović Zoran**, *Krivično pravo: opšti deo*, Beograd, Pravni fakultet, 2003.
- Stojanović Zoran**, *Krivično pravo: opšti deo*, Beograd, Pravna knjiga, 2009.
- Stojanović Zoran**, *Krivično pravo: opšti deo*, Beograd, Pravna knjiga, 2015.
- Stojanović Zoran**, *Komentar Krivičnog zakonika*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
- Đorđević Miodrag**, *Saizvršilaštvo*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, 1/1988, Beograd.
- Jovašević Dragan**, *Institut saizvršilaštva u krivičnom pravu*, Pravo – teorija i praksa, vol. 19, 11/2002, Pravo, Novi Sad.
- Simić Ilija, Trešnjev Aleksandar**, *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije*, Službeni glasnik, Beograd, 1998.
- Simić Ilija**, *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije*, Službeni glasnik, Beograd, 2000.
- Simić Ilija**, *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije, knjiga četvrta*, Službeni glasnik, Beograd, 2002.
- Simić Ilija, Trešnjev Aleksandar**, *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije*, Službeni glasnik, Beograd, 2005.
- Simić Ilija**, *Zbirka sudskih odluka iz krivičnopravne materije*, Službeni glasnik, Beograd, 2000.
- Vuković Igor**, *Vreme i kauzalnost bitnog saizvršilačkog doprinosa*, Žurnal za kriminalistiku i pravo, Kriminalističko – policijska akademija, Beograd, 2015.

**Izveštavanje medija o
zločinima u Srebrenici
i optužnica Tužilaštva
za ratne zločine u
ovom postupku**

Ovaj tekst nastoji da objasni dominantan medijski pristup u izveštavanju o zločinu u Srebrenici, kao i postupak podizanja optužnice protiv lica koja su učestvovala u navedenom zločinu. Izveštavanje kroz medije nikad nije bilo samostalno naročito kada govorimo o ratnim zločinima i kroz njih se uvek i očitavaju stavovi političkih aktera, njihov glas i odnos prema događajima u prošlosti, ali i poruka koja se šalje građanima. Zbog svega toga analiza medijskog govora može bitno da doprinese u otkrivanju i političke konstante, odnosno boljeg razumevanja političkog odnosa koji, uprkos promeni 'forme', u osnovi zadržava svoje politike tzv. 'dugog trajanja', koje se javljaju još od početka samih ratova 90-ih godina. Medijski diskurs je važan i zbog informisanja samih građana, jer kako mediji nose glavnu ulogu u formiranju javnog mnjenja u demokratnim društvima, sama težina medijske reči postaje mnogo značajnija. Građani se prema zločinu u Srebrenici najčešće nalaze u agnostičkoj poziciji, lišeni jasnog saznanja o događajima koji su se dešavali, što nužno medijima daje važnu ulogu i potrebu da izveštavanje o osetljivim pitanjima bude što profesionalnije i objektivnije. Mediji u svom govoru nikad nisu jednoobrazni, što otvara pitanje motiva koji se iza pojedinih medija javljaju, i razloga za svesnu proizvodnju konfuzije od strane onih aktera kojima su činjenice o osetljivim pitanjima, poput velikih zločina kakav je Srebrenica, poznati, ili bi makar zbog sopstvene profesije to morali biti.

Medije treba posmatrati i u kontekstu regionalnog pristupa, ne samo ratnim zločinima i pomirenju, već i kroz poboljšanje ili pogoršanje odnosa političara u pojedinim zemljama u regionu, u ovom slučaju Bosne i Hercegovine i Srbije, uz nezaobilazno pominjanje Republike Srpske.

Problem medijskog izveštavanja o Srebrenici, približno prati i onaj politički aspekt, odnosno prati način poimanja zločina u Srebrenici, njegovog označavanja i opšte podeljenosti u njegovom razumevanju. Mediji se na taj način ne razlikuju bitno od političkih aktera, pa se izveštavanje zasniva na podeljenosti u shvatanju uloge žrtve i zločinaca. Svedoci smo konstantne političke neodređenosti prema samom karakteru rata koji se odigravao na ovim prostorima, pa tako i prema posledicama koje su iz njega proizašle. Na jednoj strani političari su prinuđeni da prihvate određene deklarativne forme pomirenja na svom putu ka Evropskoj uniji, dok se na sasvim drugoj održava konfuzija u društvu zamagljivanjem i puštanjem informacija prema kojima akteri iz Srbije nisu snosili nikakvu odgovornost i čija je politika u svojoj suštini bila ispravna.²³⁸ Time se uvek dolazi do pitanja koje se postavlja decenijama u nazad, a to je imenovanje samog zločina, odnosno da li se o zločinu govori kao o genocidu ili kao o masovnom zločinu, čime se pokušava zaobilaženje kvalifikacije genocida u

238 "Haški tribunal dobije zadatak da nas pomiri, zemlje u regionu, da nas stavi u jednu ravan. To nije uspeo. E pa kada takav tribunal prizna da Milošević nije učestvovao u organizovanom zločinačkom poduhvatu onda je jasno da je Srbija bila u pravu." (Aleksandar Vulin, *VULIN: Hag potvrdio ispravnost Slobine politike!*, Informer 13. 08. 2016.)<http://www.informer.rs/print/86423/vesti/politika/86423/VULIN-Hag-potvrdio-ispravnost-Slobine-politike> "Nema krivice Miloševića, SR Jugoslavije i Srbije, srušene su laži o genocidu i ratnim zločinima koje su bile osnov za kažnjavanje Srbije i srpskog naroda." (Ivica Dačić, *DAČIĆ: Haški tribunal priznao da nema krivice Srbije u ratnim zločinima*, Informer, 13. 08. 2016.)<http://informer.rs/print/86473/vesti/politika/86473/DACIC-Haski-tribunal-priznao-nema-krivice-Srbije-ratnim-zlocinima>

dominantnom diskursu. Motiv takvog zaobilaženja ima kao cilj i molbu za amnestiju od odgovornosti, makar one delimične da se ipak ne radi o najtežem obliku zločina. Jer iako se samo priznanje zločina ne može zaobići, zbog obimne dokumentacije i njegove evidentnosti, onda se može, makar izbegavanjem tačne kvalifikacije, izbeći i puna odgovornost da se radi o najtežem zločinu koji pojam genocida podrazumeva.

Ono što predstavlja realni napredak u medijskom poimanju pitanja Srebrenice jeste činjenica ne- negiranja učinjenog. Zločin u Srebrenici prihvata se kao zločin, kao nešto što se istinski dogodilo. Često se vidi i spremnost u pristajanju na opis zločina i kao 'velikog' i 'strašnog' ali se ne prelazi ona distinktivna granica šta predstavlja ključnu definicijsku razdelnicu, jeste li ovaj zločin genocid ili nije. Deluje da u imenovanju zločina kao genocida za medijski diskurs nije od velike pomoći ni uska pravna definicija ovog pojma, ni njegovi jasni elementi 'namere', čak ni presude MSP i MKSJ. Jedino što je relevantno u tom diskursu su pozicije već zauzete u samom startu, onih medija spremnih da zločin nazovu njegovim imenom, i onim koji rečju 'zločin' iscrpljuju svoju spremnost da zločin prihvate u jednom redukovanom obimu.

Još je 9. decembra 1948. godine Generalna skupština UN usvojila Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, kojom se propisuje da genocid predstavlja po „međunarodnom pravu zločin, koji se one (potpisnice), obavezuju da će sprečiti i kazniti... i koji predstavlja postupke u nameri da se u celini ili delimično, uništi jedna nacionalna, verska, etnička ili rasna grupa kao takva”²³⁹. Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije je u presudi iz 2004. godine proglasio generala Krstića krivim za pomaganje i podržavanje u genocidu, istrebljenje, ubistvo i progon, što je predstavljalo prvu Hašku presudu za genocid za rat u Bosni i prvu presudu za genocid izrečenu od strane međunarodnog suda, posle Nirnberškog procesa.²⁴⁰ U presudi Međunarodnog suda pravde u tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore za genocid, od 26. februara 2007. godine²⁴¹, utvrđeno je da je Srbija odgovorna jer je prekršila Konvenciju o genocidu time što nije učinila sve što je bilo u njenoj moći da spreči genocid, a potom nije kaznila niti predala učinioce Haškom tribunalu.

I pored ovih činjenica, sama kvalifikacija zločina kao genocida često se problematizuje kao netačna i zlonamerna, što se potkrepljuje proizvoljnim komparativnim primerima iz bliže ili dalje prošlosti, najčešće zanemarujući njegovu usku pravnu definiciju. Tako se putem raznih medija plasiraju brojni „dokazi” zašto se ova vrsta zločina nikako ne može svrstati i u genocide.

„Drugim rečima, Srebrenica jeste zločin, jer zarobljenici se ne smeju ubijati, to je bio zločin iz osвете, ali nije i genocid ako strogo pravno gledamo definiciju genocida... Zašto bi

239 Konvencija Ujedinjenih nacija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, član1 i član2, 1948.

240 <http://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/bcs/krs-aj040419b.pdf>

241 <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/13685.pdf>

*1.500, ili 7.000, ili 8.000 ubijenih Muslimana u Srebrenici bio genocid, a 3.000 ubijenih Srba oko Srebrenice nesrećni slučaj?*²⁴² (Miroslav Lazanski, Politika, 21.06.2015.)

*„Apсурdno je porediti holokaust, genocid u Ruandi i zločine u Srebrenici... Voleo bih da su nacisti sklonili žene i decu pre svog krvavog pohoda”*²⁴³. (Efraim Zurof, Politika, 18.06.2015.)

Slika medijske podeljenosti prema karakteru zločina jasno se može videti iz pregleda serije tekstova u svim medijima, koje su kao osnovnu temu imali pitanje Srebrenice, bilo da je reč o memorijalnom obeležavanju, donošenju rezolucije ili suđenju za ratne zločine. Mediji često u svojim tekstovima, a u skladu sa pomenutim motivima, tragaju za ravnotežom zločina i globalnom ekvivalencijom, jer vođeni idejom traganja za tuđim zločinima ujedno se i argumentovano pravdaju zločini počinjeni sa srpske strane.

*„Zaista je cinična i bizarna situacija da nas Hrvatska ili Nemačka optužuju za „genocid” ili Amerika i Britanija za „osvajачke ratove” ali to jeste naša realnost već dve decenije i neće se promeniti ni u narednom periodu.”*²⁴⁴ (Branko Radun, Politika, 27.06.2015.)

*„Koliko god da su veliki srpski zločini, prećutkuju se pa i slave oni koji su nad Srbima počinjeni”.*²⁴⁵ (Bojan Bilbija, Politika, 21.05.2015.)

Ravnoteža zločina najčešće je praćena i nastupima političara koji često iniciraju tu vrstu rasprave kako bi se dali argumenti u svrhu kontinuiteta starih politika. Mediji svoju podršku nalaze i u političkom telu, pa se na taj način često briše granica gde počinje glas političara a gde glas samih medija. Svrstavanje medija na jednu stranu nikad nije otvoreno, što ostavlja privid novinarske objektivnosti u izveštavanju. Ali se dublji zaključci u potvrdi ove teze mogu izvesti sagledavajući širu sliku, odnosno čitav koncept medijskog uređivanja kao što su: izbor tekstova, potenciranje tema (o

242 <http://www.politika.rs/sr/clanak/331042/Srebrenica-u-Njujorku>

243 <http://www.politika.rs/rubrike/dogadjaji-dana/Efraim-Zurof-Srebrenica-se-nikako-ne-moze-porediti-sa-holokaustom.sr.html>

244 <http://www.politika.rs/scc/clanak/331585/Globalna-Srebrenica>

245 <http://www.politika.rs/scc/clanak/328279/Oluja-i-Srebrenica>

narodu kao žrtvi, i zaveri protiv njega), pompezni naslovi i čitalački komentari, bez kritičkog osvrta ili davanja mogućnosti i suprotnoj strani za drugačiju argumentaciju.

*„Uslov je da Bošnjaci priznaju genocid nad Srbima. Niko da se seti 3.500 srpskih žrtava, ali se od 8.000 njihovih žrtava pravi spektakl. Hajka ne prestaje, jasno je da je podređena cilju da se sruši Republika Srpska”.*²⁴⁶ (Milorad Dodik, Kurir, 17.06.2015.)

*„U Srebrenici je izvršen masovni zločin nad Muslimanima i Srbima...Zločini nemaju nacionalnost i zato smatram – ma ko i ma gde ih je počinio, mora biti kažnjen”.*²⁴⁷ (Momčilo Perišić, Kurir, 29.06.2015.)

*„Niko ne spori da je zločin u Srebrenici bio strašan, ali da je neprihvatljivo da se čitav narod okrivi kao kolektivni zločinac i Srbija ne može za ono što se dogodilo u Srebrenici da prihvati reč genocid”.*²⁴⁸ (Aleksandar Vulin, Kurir, 10.07.2015.)

*„Srbi su narod koji je tokom dva svetska rata daleko više stradao od ostalih, koji je stradao tokom sukoba u BiH... Zastrašujuća je nepravda da se Srbima uskraćuje pravo na iskazivanje poštovanja prema sopstvenim žrtvama, štaviše pokušaji idu u pravcu označavanja srpskog naroda kao genocidnog”.*²⁴⁹ (Tomislav Nikolić, Informer, 29.06.2015.)

Ono što se primećuje kao dominantna strategija pri relativizaciji genocida u Srebrenici jeste, da čak i kada tabloidni mediji imenuju zločin pravim imenom, mehanizmi relativizovanja se konstruišu tako da se pravi krivci često gube iz vida. Tako se medijski tekstovi često služe ilustrativnim primerima o uključenosti i drugih aktera u sled događaja (posebno stranih faktora), čime prosečan čitalac vrlo teško može da stekne realnu sliku primarne odgovornosti za počinjeni zločin. Takvim pisanjem se zamagljuje realna uloga jedne strane u dešavanjima rata, i često kreira potpuno obrnuta slika, odnosno sporedni akteri deluju kao primarni krivci za izvršenje zločina.

„Generalni sekretar UN Ban Ki Mun izjavio je danas da će surovo ubistvo muslimanskih muškaraca i dečaka u Srebrenici zauvek ostati mrlja na kolektivnoj savesti međunarodne

246 <http://www.kurir.rs/vesti/politika/ekskluzivno-milorad-dodik-priznacu-da-je-bilo-genocida-u-srebrenici-clanak-1822405>

247 <http://www.kurir.rs/vesti/politika/general-perisic-otkriva-zasto-nisam-izvrsio-drzavni-udar-na-slobodana-milosevica-clanak-1837619>

248 <http://www.kurir.rs/vesti/politika/vulin-srbija-ne-moze-da-prihvati-rec-genocid-clanak-1853085>

249 <http://www.informer.rs/vesti/politika/20589/KABINET-NIKOLICA-Predsednik-je-spreman-da-ide-u-Srebrenicu>

*zajednice... Ujedinjene nacije, koje su osnovane kako bi sprečile ponavljanje takvih zločina, nisu ispunile svoju odgovornost da zaštite živote nevinih civila”.*²⁵⁰ (Informer, 01.07.2015.)

*„Holandski bataljon – krivci ili žrtve...Već 20 godina holandska javnost se bavi odgovornošću svoje države za zločin u Srebrenici”.*²⁵¹ (Informer, 11.07.2015.)

*„Alija Izetbegović unapred dogovorio rat sa Klintonom. Srebrenica je apsolutno dogovoreni genocid. Za kompletan razvoj događaja u Srebrenici Alija Izetbegović je znao pre nego što se dogodio”.*²⁵² (Ibran Mustafić, Informer, 07.07.2015.)

Kako su pripadnici MUP-a Srbije uhapsili osam osoba osumnjičenih za ratne zločine u Kravicama, u vezi sa genocidom počinjenim u Srebrenici jula 1995, kroz medije su državni organi pompezno najavili otpočinjanje procesuiranja za ratne zločine.²⁵³ (BLIC, 18.03.2015, B92, 18.03.2015, N1, 18.03.2015, Telegraf, 18.03.2015, Kurir, 18.03.2015, itd.)

Srpsko Tužilaštvo za ratne zločine saopštilo je 18.03.2015. da je uhapšeno sedam osumnjičenih za ratni zločin u Kravicama. Osmo osoba koja je bila u bekstvu uhapšena je nešto kasnije, što je za medije potvrdio tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević.²⁵⁴

250 <http://www.informer.rs/vesti/politika/20950/BAN-KI-MUN-Srebrenica-je-teg-na-savesti-covecanstva>

251 <http://www.informer.rs/vesti/politika/22376/SREBRENICA-NAKNADNA-PAMET-Holandski-bataljon-krivci-ili-zrtve>

252 <http://www.informer.rs/vesti/politika/21782/PREVARANTI-Evo-kako-je-Alija-s-Klintonom-dogovorio-genocid-u-Srebrenici>

253 SLUČAJ SREBRENICA: U Srbiji 8 uhapšeno zbog ratnih zločina <http://www.blic.rs/vesti/hronika/uhapsen-edjo-kasapin-osmoro-privedeno-u-srbiji-zbog-ratnih-zlocina-u-srebrenici/6xvk45k>; http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=03&dd=18&nav_id=969798, <http://rs.n1info.com/a43966/Vesti/Hapsenja-zbog-zlocina-u-Srebrenici.html>, <http://www.telegraf.rs/vesti/1482284-policija-u-akciji-uhapseno-sedam-osoba-zbog-zlocina-u-srebrenici> <http://www.kurir.rs/crna-hronika/slucaj-srebrenica-sedmoro-uhapseno-zbog-ratnih-zlocina-clanak-1707010>

254 Isto.

Optužnica

21.3.2016. godine, Viši sud u Beogradu je svojim rešenjem potvrdio optužnicu Tužilaštva za ratne zločine protiv osam lica, zbog postojanja opravdane sumnje da su u saizvršilaštvu počinili krivično delo *Ratni zločini protiv civilnog stanovništva*, iz člana 142 KZSRJ.

Donošenju ovog rešenja prethodila su dva rešenja kojima je Viši sud, u postupku redovnog ispitivanja optužnice²⁵⁵, tražio od tužilaštva ispravku uočenih nedostataka, kao i jedna naredba da se istraga dopuni²⁵⁶, kako bi se činjenično stanje razjasnilo i time ispitala osnovanost optužnice.

Nedostaci na koje je ukazano prvim rešenjem Višeg suda sastojali su se u propuštanju Tužilaštva za ratne zločine da navede imena svih oštećenih, odnosno svih lica koja su lišena života 14. jula 1995. godine u hangaru i oko hangara u *Kravicima*, pored Srebrenice. Premda je Tužilaštvo uz optužnicu dostavilo dokaze na osnovu kojih se nedvosmisleno mogao utvrditi identitet oštećenih lica²⁵⁷, Viši sud je zahtevao da identitet lica koja su kritičnom prilikom lišena života od strane okrivljenih bude jasno i precizno određen i naveden u dispozitivu optužnice.

Ovo nije morao da bude razlog za vraćanje optužnice na dopunu, naročito imajući u vidu praksu Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju. S obzirom na izuzetno veliki broj osoba koje su lišene života u ovom periodu, sasvim je logično da se kao prihvatljivo uzme navođenje njihovih imena u prilogu, umesto u dispozitivu optužnice²⁵⁸.

Sličnu praksu imaju i sudovi u BiH pred kojima su vođeni postupci u vezi sa ratnim zločinima počinjenim na teritoriji ove zemlje tokom oružanih sukoba devedesetih. U

255 Član 333 stav 2 ZKP: Odmah po prijemu optužnice veće će ispitati da li je optužnica propisno sastavljena (član 332), pa ako ustanovi da nije, vratiće je tužiocu da u roku od tri dana ispravi nedostatke. Iz opravdanih razloga, na zahtev tužioca, veće može produžiti ovaj rok.

256 Član 337 stav 3 ZKP: Kad veće utvrdi da je potrebno bolje razjašnjenje stanja stvari da bi se ispitala osnovanost optužnice, narediće da se istraga dopuni, odnosno sprovede ili da se prikupе određeni dokazi.

257 Tužilaštvo je kao prilog uz optužnicu dostavilo (na kompakt disku) Liste ukupno identifikovanih osoba po masovnim grobnicama, Zapisnike o identifikaciji, Potvrde o smrti i DNK nalaze za oštećene.

258 U postupcima pred međunarodnim sudovima identitet oštećenih lica često se dostavlja kao prilog optužnici, posebnim aneksom.

optužnici se navodi broj lica lišenih života, dok se njihova imena prilažu kao aneks, u formi materijalnog dokaza koji predstavlja rezultat prethodno vođene istrage²⁵⁹.

Pored toga, Viši sud je ukazao na nepreciznost u opisu radnji okrivljenih, usled kojih je nastupila smrt oštećenih lica. Prema nalaženju vanraspravnog veća Višeg suda, okrivljenima nije na jasan način stavljeno do znanja koje se konkretne radnje stavljaju na teret svakome od njih. Budući da se svaki od njih tereti za izvršenje zločina protiv civilnog stanovništva, bilo je neophodno unošenjem posebnih elemenata izvršiti konkretizaciju ovog krivičnog dela, odnosno nedvosmisleno precizirati radnje svakog od okrivljenih. Ovo je bitno i sa stanovišta prava na odbranu, koje podrazumeva pravo okrivljenih da se upoznaju sa navodima koji su izneseni protiv njih. Ukoliko oni nisu detaljno obavešteni o prirodi i razlozima optužbe tako da se iz optužnice ne može adekvatno informisati o optužbama, optuženi ne mogu pripremiti kvalitetnu odbranu.

Takođe, shodno članu 68 Zakonika o krivičnom postupku, sve pravno relevantne činjenice na kojima se zasniva optužnica moraju biti iznesene sa dovoljno detalja da optuženom budu jasne optužbe protiv njega tako da može pripremiti svoju odbranu²⁶⁰.

Povodom odgovora koji su branioci optuženih podneli protiv dopunjene optužnice od 17.09.2015. godine, Viši sud je doneo naredbu da se istraga dopuni. Naime, u odgovorima na optužnicu, pozivajući se na dokaze prikupljene u fazi istrage²⁶¹, branioci su insistirali da je potrebno na pouzdan način utvrditi status oštećenih, u svetlu Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima ili Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vreme rata. Time je otvoreno pitanje o tome da li lica koja su lišena života u hangaru Kravica tokom 13 i 14 jula 1995. godine civili ili ratni zarobljenici (pripadnici formalnih oružanih snaga BiH (armije ili milicije), dobrovoljačkih jedinica ili stanovništvo koje se naoružalo radi pružanja otpora neprijateljskoj vojsci).

S obzirom na ove argumente odbrane, Viši sud je stao na stanovište da se ne mogu prihvatiti navodi tužilaštva da se u konkretnom slučaju radilo o nenaoružanim civilima, te je naredbom naložio tužilaštvu pribavljanje podataka o tome da li se neko sa liste oštećenih lica nalazi na zvaničnim spiskovima poginulih boraca armije BiH, da li se vodio u vojnoj evidenciji Armije ili MUP BiH odnosno na spisku pripadnika 28. Divizije Armije BiH iz Srebrenice, kao i da se putem drugih dokaza na pouzdan

259 Npr. u dispozitivu optužnice navode samo „Snage bosanskih Srba su pogubile nekoliko hiljada muškaraca Bošnjaka. Ukupan broj žrtava kreće se vrlo vjerovatno između 7000 i 8000 muškaraca” (Stupar, str 29)

260 Čl. 68 stav 1 tačka 1 ZKP: Okrivljeni ima pravo da u najkraćem roku, a uvek pre prvog saslušanja, podrobno i na jeziku koji razume bude obavešten o delu koje mu se stavlja na teret, o prirodi i razlozima optužbe, kao i da sve što izjavi može da bude korišćeno kao dokaz u postupku; tačka 10: da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznosi činjenice i dokaze u svoju korist, da ispituje svedoke optužbe i zahteva da se, pod istim uslovima kao svedoci optužbe, u njegovom prisustvu ispituju svedoci odbrane.

261 Branioci su se pozvali na iskaze svedoka i zaštićenih svedoka, koji su u svojim iskazima datim pred zamenikom tužioca za ratne zločine, odnosno čiji su transkripti svedočenja pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju predloženi za čitanje u optužnom aktu, navodili da je među ubijenim ljudima u i ispred hangara Kravice bilo i lica u uniformama.

način utvrdi status oštećenih lica. Kako su neki od svedoka na čije su se izjave pozvali branioci u odgovorima na optužnicu naveli i da su neki od muškaraca (bošnjačkih Muslimana) u koloni imali i oružje (koje su pobacali), da su „*muslimanske snage zapucale prema nama...*” od čega se „po mojoj proceni predalo oko 250-300 ljudi” i slično, bilo je neophodno proveriti da li su oštećena lica uživala zaštitu kao civili ili kao ratni zarobljenici. Iako je u više svojih presuda Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju utvrdio da je u napadima koji su se odigrali u periodu od 11. jula do 1. novembra 1995. godine u istočnoj Bosni pogođeno oko 40.000 ljudi – civila koji su u vreme napada na Srebrenicu živeli u toj enklavi²⁶², ovo ne isključuje mogućnost da je tokom ovih napada među žrtvama u hangaru pored civilnog stanovništva bilo i ljudi koji su učestvovali u borbenim dejstvima.

U rešenju Višeg suda od 19.01.2016. godine, ponovljen je zahtev koji je upućen tužilaštvu naredbom za dopunu istrage. Naime, vanraspravno veće je uočilo nerazumljivosti u optužnici koje se ponovo odnose na status oštećenih lica²⁶³. Budući da je Viši sud iz istih razloga optužnicu već jednom vraćao Tužilaštvu radi dopune istrage²⁶⁴, ovaj propust doveo je u pitanje bitno obeležje krivičnog dela koje se optuženima stavlja na teret.

262 Npr. presuda MKSJ u predmetu *Blagojević*, tačka 552 Predmet br. IT-02-60-T, 17. januar 2005.

263 U obrazloženju dopunjene optužnice (strana 69) tužilaštvo je navelo da je „među muškarcima bosanskih Muslimana bilo pripadnika 28. divizije Armije BiH”.

264 Naredba Višeg suda u Beogradu Kv-Po2 br. 75/15 od 27.10.2015. godine.

Potvrđena optužnica

Punih šest meseci nakon podizanja inicijalne optužnice, vanraspravno veće Višeg suda je svojim rešenjem donetim na sednici održanoj 21. marta 2016. godine potvrdilo izmenjenu i dopunjenu optužnicu od 21.02.2016. godine.

Potvrđenom optužnicom, sva osmorica optuženih se terete da su, u saizvršilaštvu, kršeći pravila međunarodnog prava za vreme oružanog sukoba i to člana 3 Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vreme rata, izvršila krivično delo *Ratni zločini protiv civilnog stanovništva*. Okrivljeni su po principu **individualne krivične odgovornosti**, i to Milidragović Nedeljko, kao komandir drugog voda prve čete Centra za obuku Jahorina – za naređivanje i vršenje ubistava civila, dok su ostali okrivljeni, pripadnici tog voda, odnosno pripadnici prvog voda prve čete – za vršenje ubistava civila, kao masovne likvidacije više stotina civila muškaraca bosanskih Muslimana.

U optužnici je na nedvosmislen način navedeno da se zločin desio za vreme **unutrašnjeg – nemeđunarodnog sukoba**. Tužilaštvo je, dakle, zauzelo jasan stav u pogledu karaktera oružanog sukoba, budući da to predstavlja opštepoznatu činjenicu. Pored toga, u svim predmetima u vezi sa oružanim sukobima na teritoriji BiH, uz izuzetak *Tuzlanske kolone*²⁶⁵, koji se vode ili su pravnosnažno okončani pred domaćim sudovima, ovaj sukob je bio kvalifikovan kao nemeđunarodni²⁶⁶. U određenom broju predmeta karakter sukoba nije preciziran, već je navedeno samo „...za vreme oružanog sukoba na teritoriji Bosne i Hercegovine...“²⁶⁷. U ovim slučajevima, iako nije eksplicitno navedeno da je reč o nemeđunarodnom sukobu, tužilaštvo se pozivalo na pravila međunarodnog prava sadržana u Konvencijama koje regulišu unutrašnje oružane sukobe.

U odgovorima na optužnicu, branioci su isticali i da se optužnica zasniva na nezakonitim dokazima, i to na transkriptima svedočenja zaštićenih svedoka koji su svoje iskaze dali pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju. Pitanje

265 U predmetu Tuzlanska kolona (KŽ1 Po2 br. 5/14), utvrđeno je da je protiv vojnika JNA izvršena *perfidija*, koja je zabranjena jedino u međunarodnim oružanim sukobima.

266 Primera radi, predmet Maksimović (KTO 4/16), Svetko Tadić (KTO 2/14), Čanković (KTO 4/14), Milan Škribić II (KTO 5/13), Bihać (KTO 3/13), Bosanski Petrovac (KTO 3/12) i sl.

267 U ovim predmetima, optužni akt je navodio da su okrivljeni kršili pravila međunarodnog prava sadržana u članu 3 (stav se razlikuje u odnosu na krivično delo koje se okrivljenima stavlja na teret) IV Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vreme rata, od 12. avgusta 1949. godine. Tako je u predmetima: KTO 2/16 (Dušan Vuković), KTO 7/14 (Dragišić), KTO 1/14 (Pop Kostić), KTO 2/13 (Miroslav Gvozden – Sanski Most), KTRZ 11/10 (Zvornik 5 – Alić) i sl.

procesne mogućnosti korišćenja dokaza iz MKSJ-a u postupcima pred domaćim sudovima rešeno je u članu 14a Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine²⁶⁸. Ovo pravilo prihvatili su i nacionalni sudovi kroz svoju praksu. Primera radi, Vrhovni sud Srbije, u postupku *Zvornik II* (Branko Grujić i dr.), utvrdio je da je odluka prvostepenog suda da izuzme ove izjave iz spisa predstavljala povredu člana 14a Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine. Sud je utvrdio:

*„U konkretnom slučaju, prvostepeni sud utvrđuje da su dokazi – izjave svedoka ... uzete od strane tužioca MKTJ-a i od njega ovlašćenih organa u skladu sa članom 16. i članom 18. Statuta MKTJ-a i pravilom 39. Pravilnika o postupku i dokazima MKTJ-a, dakle, da su ovi dokazi prikupljeni na način koji je, kao jedini uslov za korišćenje istih u postupku pred domaćim sudom, predviđen citiranom zakonskom odredbom (u čl. 14a). Stoga, predmetne izjave svedoka nisu nedozvoljeni dokazi, pa se ne izdvajaju iz spisa i mogu se koristiti u postupku, a drugo je pitanje dokazne vrednosti istih koju sud ceni u skladu sa članom 16. Zakonika o krivičnom postupku, što je takođe propisano članom 14a Zakona o ratnim zločinima, odnosno u skladu sa načelom slobodnog uverenja suda prilikom ocene dokaza”.*²⁶⁹

Dakle, ovde je reč samo o prihvatljivosti dokaza, dok se njihova dokazna vrednost ocenjuje u toku postupka, u skladu sa slobodnim sudijskim uverenjem u svakom konkretnom slučaju, shodno članu 16 Zakonika o krivičnom postupku²⁷⁰.

268 Stav 4 člana 14a navedenog zakona propisuje: Dokazi prikupljeni ili izvedeni od strane Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju mogu se, nakon ustupanja, koristiti kao dokazi u krivičnom postupku pred domaćim sudom, pod uslovom da su prikupljeni ili izvedeni na način predviđen Statutom i Pravilima o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Postojanje ili nepostojanje činjenica koje se dokazuju tim dokazima sud ceni u skladu sa odredbama Zakonika o krivičnom postupku (Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, „Sl. glasnikRS”, br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007 i 104/2009 101/2011 – dr. zakon i 6/2015).

269 Vrhovni sud Srbije, predmet br. KZ.II P3 22/08, Rešenje od 14.4.2008. godine.

270 Stav 3 člana 16 ZKP propisuje: *Izvedene dokaze koji su od značaja za donošenje sudske odluke sud ocenjuje po slobodnom sudijskom uverenju.*

Genocid?

Još jedno pitanje o kome se u stručnoj javnosti raspravljalo u iščekivanju podizanja predmetne optužnice bilo je pitanje kvalifikacije krivičnog dela. Pitanje je posebno postalo aktuelno povodom Rezolucije o Srebrenici Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija²⁷¹. U nacrtu navedene Rezolucije, koja ipak nije usvojena budući da je Rusija uložila veto, osim što bi zločin počinjen u Srebrenici bio najstrože osuđen, istaknuto je da prihvatanje događaja u Srebrenici kao *genocida* predstavlja preduslov za pomirenje i pozvani su politički lideri na svim stranama da priznaju i prihvate činjenicu o dokazanim zločinima, u skladu sa odlukama MKTJ-a i međunarodnog suda pravde.

Rasprava se odvijala u pravcu odgovaranja na pitanje da li je u konkretnom slučaju reč o genocidu ili ne. Potvrđenom optužnicom, kao što je već navedeno, okrivljeni se terete za ratne zločine protiv civilnog stanovništva. U skladu sa optužnicom, oni su, sa umišljajem, vršili ubistva civila, kao masovne likvidacije više stotina civila muškaraca bosanskih Muslimana. *Ubistvo*, kao konkretna radnja koja se okrivljenima stavlja na teret, takođe predstavlja jednu od radnji izvršenja krivičnog dela *genocid*. Međutim, suštinska razlika između ova dva krivična dela predstavlja postojanje **genocidne namere** na strani izvršioca, odnosno potpuno ili delimično uništenje neke zaštićene (nacionalne, etničke, rasne ili verske) grupe. Dokazivanje genocidne namere nije jednostavno, ali je praksa sudova razvila određene kriterijume koji to olakšavaju – broj počinjenih zločina kao i broj žrtava, usmerenost zločina prema civilima zbog pripadnosti određenoj zaštićenoj grupi, ponavljanje ili izvršenje sličnih dela usmerenih prema istoj grupi, rasprostranjenost počinjenih zločina, opšti kontekst u kome su dela počinjena i slično.

Ukoliko bi se posmatrao kontekst u kome su krivična dela izvršena, nesporno da je bilo prostora da se razmotri mogućnost drugačije kvalifikacije dela. Posebno kada se ima u vidu praksa MKTJ-a u predmetima koji su pred ovim sudom vođeni u vezi sa ratovima na području BiH. U predmetu *Krstić*²⁷², MKTJ je utvrdio: „*Pretno veće na osnovu dokaza zaključuje da su snage VRS-a htele da eliminišu sve bosanske Muslimane u Srebrenici kao zajednicu. U periodu od samo sedam dana sistematski je pobijeno čak*

271 Nacrt rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, S/2015/508, dostupno na: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2015/508.

272 Predmet Krstić, prvostepena odluka, IT-98-33-T, avgust 2001.

između 7000 i 8000 vojno sposobnih muškaraca, dok je ostatak bosanskih Muslimana iz Srebrenice, nekih 25.000 ljudi, prisilno premešten u Kladanj.”

Slično, MKTJ je u predmetu Popović²⁷³ naveo: „*Pretno veće konstatuje da je operacija ubijanja – od odvajanja preko zatočenja do pogubljenja i pokopavanja – bila pažljivo orkestrirana strategija uništavanja usmerena protiv muslimanskog stanovništva istočne Bosne. Kao što je već konstatovano, putem tog ubilačkog poduhvata počinjena su osnovna dela ubijanja i nanošenja teških telesnih i duševnih povreda. Pretno veće se van svake razumne sumnje uverilo da su ta dela izvršena s genocidnom namerom.*”

Sa druge strane, sudovi u BiH su se u srodnim predmetima bavili pitanjem postojanja genocidne namere, s obzirom da je tužilaštvo već u optužnici ukazivalo na postojanje iste, odnosno da su zločini činjeni sa ciljem istrebljenja zaštićene grupe. Tako, u predmetu Stupar²⁷⁴, tužilaštvo već u optužnici navodi: „*...A namjera da počine genocid proizlazi iz činjenice da zarobljeni muškarci Bošnjaci nisu predstavljali ozbiljnu prijetnju u vojnom smislu, a odluka optuženih da izvrše planirano i organizirano ubijanje njih nije proizišla isključivo iz namjere da ih eliminira kao vojnu prijetnju. Ubijanje vojno sposobnih muškaraca predstavljalo je bez sumnje fizičko uništenje i, s obzirom na razmjere ubijanja, njihovo istrebljenje bilo je motivirano genocidnom namjerom.*”

U paragrafu 49 iste optužnice, tužilaštvo navodi: „*Plan da se područje Srebrenice etnički očisti eskalirao je 13. jula, uključivši još jednu mnogo podmukliju dimenziju: ubijanje svih vojno sposobnih bosanskomuslimanskih muškaraca Srebrenice. Prebacivanje muškaraca nakon izvršene provjere kako bi se utvrdilo ima li ratnih zločinaca što je bio navodni razlog za njihovo odvajanje od žena, djece i starijih osoba u Potočarima na teritoriju pod kontrolom bosanskih Muslimana ili u zatvore, kako bi ondje čekali na razmjenu zarobljenika, shvaćeno je u jednom trenutku kao neodgovarajući način za postizanje etničkog čišćenja Srebrenice. Cilj novostvorenog udruženog zločinačkog poduhvata generala Mladića i ljudstva Glavnog štaba VRS-a bio je da se, uz prisilno premještanje žena, djece i staraca, muškarci pobiju. Pretno vijeće je zaključilo da je ta kampanja ubijanja svih vojno sposobnih muškaraca sprovedena kako bi se zagarantovalo da bosansko-muslimansko stanovništvo bude zauvijek izbrisano iz Srebrenice, te stoga predstavlja genocid.*”

Ceo događaj mediji su može se reći sa dosta objektivnosti preneli, što je davalo utisak optimizma i nade da će proces brzo otpočeti i da su namere državnih organa ozbiljne. Većina medija je prenela vest o iniciranju postupka povodom zločina u Srebrenici. Kroz

273 Predmet Popović i drugi, prvostepena odluka IT-05-88, juni 2010.

274 Predmet Stupar, Sud Bosne i Hercegovine, Optužnica broj KT-RZ 10/05 od 12.12.2005. godine.

medije tužilaštvo je slalo poruke da ni srebreničke žrtve, ali ni počinioi ratnih zločina neće biti zaboravljeni. Tužilac za ratne zločine Srbije Vladimir Vukčević rekao je da se „*jutrošnjim hapšenjima država jasno odredila prema tom zločinu koji je nazvao najmasovnijim zločinom u Evropi posle Drugog svetskog rata*”²⁷⁵. (N1, 18.03.2015.)

Zamenik tužioca za ratne zločine Bruno Vekarić za medije je izjavio da je hapšenjem osoba osumnjičenih za ratne zločine Srbija učinila veliki napredak u suočavanju sa prošlošću: „*Važno je naglasiti da je ovo prvi put da se tužilaštvo bavi masovnim ubijanjem civila i ratnih zarobljenika u Srebrenici. Nikada se nismo bavili zločinama te veličine. Veoma je bitno da Srbija zauzme jasan stav što se tiče Srebrenice kroz sudski proces*”²⁷⁶. (Telegraf, 18.03.2015.)

Objektivnost u izveštavanju medija se ipak zadržala na kratkom opisu događaja koji je nesumnjivo izazvao pažnju. Međutim pored jednodnevnih vesti u srpskim medijima, pitanje zločina u Srebrenici nije ostavilo dublji utisak u javnosti i nije pokrenulo društvenu debatu o odgovornosti za počinjene zločine. Ostaje utisak da se reakcija javnosti ne izražava toliko u negiranju samih zločina, već više u opštoj nezainteresovanosti i inodolentnosti društva za otvaranje problema srebreničkih zločina. Iako je postojala korektnost u izveštavanju o samom događaju, dalje reakcije o otpočinjanju samog procesa nije bilo.

Međutim pritisci javnosti na rad tužilaštva mogu da se očitaju i kroz indirektnе postupke u samom izveštavanju. Indikativno je priznanje i Bruna Vekarića, o postojanju pritiska javnosti, u intervjuu za Slobodnu Bosnu: „*Vest o hapšenju u Srbiji je objavljena u 64 zemlje sveta, u više hiljada članaka ili informacija. Zanimljivo je da je od Indonezije, Malezije, Južne Afrike do Amerike i Australije pozdravljena akcija tužilaštava Srbije i Bosne i Hercegovine. ... Kada su izvedena hapšenja za Srebrenicu, to je bila prva vest u hrvatskim i bosanskim medijima. Indikativno je da je Javni servis Srbije – RTS, to objavila tek u desetom minutu. To je meni strašno zasmetalo...Imamo tu razne stvari koje samo potvrđuju da radimo u veoma teškim uslovima i pod velikim pritiscima.*”²⁷⁷ (Slobodna Bosna, 30.03.2015.)

U nekoliko intervjua koje je dao nakon pokretanja postupka, Vukčević je objašnjavao da se pritisci ogledaju u opstruisanju istrage od strane državnih organa, kao i smanjenju budžeta tužilaštva. Sagledavajući naslove koji su pratili slučaj Srebrenice kroz medije stiče se utisak da je TRZ bilo pod najvećim pritiskom da napravi balans

275 <http://rs.n1info.com/a43966/Vesti/Hapsenja-zbog-zlocina-u-Srebrenici.html>

276 <http://www.telegraf.rs/vesti/1482284-policija-u-akciji-uhapseno-sedam-osoba-zbog-zlocina-u-srebrenici>

277 http://www.slobodna-bosna.ba/vijest/20167/bruno_vekaric_za_sb_predsjednik_srbije_tomislav_nikolic_opstruira_otvaranje_predmeta_srebrenica_i_strpci.html

između savesno obavljenog posla i zadovoljenja većinskog dela javnog mnjenja koji je bio naklonjen negiranju ovog zločina.

Na tragu onoga što je istakao tužilac Vukčević, ovde se s pravom može postaviti i pitanje uloge javnog servisa RTS, kao i planovima koje ovaj medijski servis mora napraviti, a u skladu sa akcionim planom za poglavlje 23, kako bi izveštavanje o ratnim zločinima, a posebno o suđenjima za ratne zločine na prostorima bivše Jugoslavije objektivno predstavilo sve razmere tragedije sa kojom smo se suočili tokom devedesetih godina.

Ipak, zamerke se mogu uputiti na sam rad tužilaštva. Iako je podizanje optužnice entuzijastično najavljivano, na nju se čekalo celih godinu dana. Brzina rada i podizanja optužnice od strane TRZ-a nije zadovoljavajuća sa aspekta očekivanja žrtava, ali i potrebe uspostavljanja vladavine prava u odnosu na teške zločine počinjene tokom 1990-ih godina prošlog veka, a posebno srebreničkog, kao i suočavanja Srbije sa svojom prošlošću.

Imajući u vidu sve navedeno, ostaje otvoreno pitanje motiva za procesuiranje odgovornih za ove zločine. Presudom Međunarodnog suda pravde (MSP), najviše međunarodne sudske instance, Srbija je proglašena odgovornom za kršenje Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, jer nije sprečila genocid u Srebrenici niti je kaznila njegove počinioce. Odavde nesporno proizilazi obaveza Srbije na poštovanje žrtava ovog zločina, na rad na dijalogu o svim događajima koji su prethodili i doveli do genocida, kao i o njegovim posledicama. Pored toga, proces pridruživanja Evropskoj uniji podrazumeva konstantnu proveru napretka Srbije u svim oblastima, a posebno u ispunjavanju međunarodnih obaveza zemlje koja ima status kandidata. Kriterijumi koji su takođe ključni u ocenjivanju napretka zemlje kandidata jesu i posvećenost procesuiranju i kažnjavanju svih odgovornih za ratne zločine, uključujući tu i saradnju sa međunarodnim organima, kao i zemljama u regionu.

Sa druge strane, postoji i sama pravna obaveza Srbije, koja je uspostavljena ratifikacijom niza međunarodnih konvencija i samim pozitivnopravnim nacionalnim zakonodavstvom. Sada je odgovornost na nadležnim institucijama Republike Srbije da svoju deklarativnu posvećenost istini, pravdi i pomirenju, kao i saosećanje sa porodicama srebreničkih žrtava transparentno i bez daljeg odlaganja potkrepe konkretnim aktima. Ne zanemarujući značaj procesa pridruživanja EU kao i ispunjavanje obaveza ustanovljenih odlukom Međunarodnog suda pravde, potrebno je i ispuniti i moralnu ali i pravnu obavezu, što bi trebalo da dovede i do uspostavljanja poverenja u institucije Republike Srbije.

